

MODELI ZAŠTITE AUTORSKIH PRAVA
NA POLJU KNJIŽEVNOSTI

Priredivač

mr Ljiljana Rudić - Dimić

Naziv originala

Publikovanje ove knjige urađeno je u saradnji sa
Zavodom za intelektualnu svojinu Srbije i Crne Gore

**MODELI ZAŠTITE AUTORSKIH PRAVA
NA POLJU KNJIŽEVNOSTI**

BalkanKult

2003.

UVOD

Modeli zaštite autorskih prava na polju književnosti

Zbornik radova pred vama, rezultat je napora učesnika prvog seminara na ovim prostorima o pitanjima vezanim za zaštitu autorskih prava na polju književnosti. Inicijatori skupa bili su Kraljevina Norveška (Ministarstva inostranih poslova) i regionalna Asocijacija za kulturnu saradnju – BalkanKult iz Beograda. Skup je održan 26. oktobra 2002. godine povodom Međunarodnog sajma knjiga u Beogradu. Seminar i ovaj Zbornik kao njegova direktna «posledica», nose autorski pečat svih učesnika i slušalaca, koji su podelili očekivanje da ovakvi susreti mogu postati tradicionalna baza za razmenu mišljenja o temama vezanim za autorsko i srodna prava i inicijacija za prevazilaženje problema koji nastaju u praksi.

Osnovna ideja bila je okupljanje eksperata koji bi upoznali jedni druge sa najnovijim zakonskim rešenjima i iskustvima u praksi na polju autorstva u domenu literature (*inter alia*, bilo je reči o pojedinačnim *inter parts* sporazumima, modelu standardnog ugovora za pisce u Norveškoj, ugovorima za digitalno izdavaštvo, usklađivanju zakona u toku nezaustavljivog procesa evropske integracije, kolektivnom upravljanju, iskustvima zemalja u tranziciji, itd.)

Ciljevi seminara bili su i da razmotri i razmeni moguće »modele« za efikasnu borbu protiv piratstva - neovlašćenog korišćenja autorskih dela (smanjenje piratstva na međunarodno prihvatljiv nivo) kao i da pokrene akcije za animiranje javnog mnjenja o značaju autorskog i srodnih prava.....

Očekivanja seminara su i diskretan doprinos procesu uključivanja SRJ u institucije međunarodne zajednice; i bez pretenzija, da istakne napore Saveznog zavoda za intelektualnu svojinu – vladine organizacije nadležne za primenu i usklađivanje zakona o pravima intelektualne svojine u SRJ...

U radovima uvrštenim u ovaj Zbornik, pažljivi čitalac pronaći će originalne ideje i kritička tumačenja trenutka:

...“Ideju o tome kako razviti usvajanje i primenu zakonskih normi vezanih za regulativu kolektivnih organizacija, uz prikaz veoma praktičnih i realnih modela i primera iz onih društava koja imaju jedno sasvim drugačije istorijsko i kulturno okruženje.»

...»Kolektivne organizacije i upravljanje, jesu bez svake sumnje od vitalnog značaja za kontrolu primene prava, ali su sa druge strane sklone birokratizaciji i udaljene od realnih potreba kreativnog rada. Sve šira primena digitalne tehnologije i informacionih mreža u svim domenima kreativnog rada dovela je do potrebe da se izvrši fundamentalna revizija pitanja autorskog prava.»¹

Uz zaključak da ...“autori u svetu treba da se ujedine na globalnom nivou, ali iz jedne druge perspektive od one koju koriste multinacionalne korporacije. Oni bi trebalo da brane svoje interese kroz stvaranje i uključivanje u međunarodnu mrežu. Da bi to uradili, moraju da se organizuju u globalnim razmerama”.²

Uz konstataciju da ... »iako Jugoslavija poseduje solidan i dugoročan pravni okvir za ostvarenje autorskih i srodnih prava, do stvarne primene treba preći jedan veoma dalek put.«³

Sa aspekta regiona ... »usaglašavanje zakona na nivou regiona jugoistočne Evrope. Na ovaj način književna i umetnička dela, postala bi dostupna svim zemljama koje je nekada povezivala jedna država, jezik, tradicija i kultura. To bi takođe bio pouzdan način za reintegraciju ovog kulturnog prostora što je u skladu sa tekućom evropskom integracijom”.⁴

¹ iz Komentara seminara, gđe. Susan Heiskanen, Izdavačka kuća "TAIFUUNI", Helsinki, Finska

² iz Komentara seminara, gđe. Susan Heiskanen, Izdavačka kuća "TAIFUUNI", Helsinki, Finska

³ iz Komentara seminara, gđe. Susan Heiskanen, Izdavačka kuća "TAIFUUNI", Helsinki, Finska

⁴ iz Komentara seminara, gđe. Susan Heiskanen, Izdavačka kuća "TAIFUUNI", Helsinki, Finska

Sa polazišta da ... »se upravljanje autorskim pravima ne sme smatrati kao isključivo pitanje građanskog zakona, već ga treba smatrati pitanjem koje spada u domen javnih regulativa, kao instrument kulturne politike». ⁵

Naglašavajući uticaj digitalne tehnologije na evoluciju autorskopравnih sistema »Dok je Internet omogućio lakši i brži pristup umetničkim delima, on je istovremeno omogućio i njihovu ilegalnu upotrebu.» ⁶

Generalni direktor Svetske organizacije za intelektualnu svojinu (WIPO), Ženeva, do 1998.godine, *dr ARPAD BOGSCH*, u svojim izlaganjima često je apostrofirao "dramu" koju u domen primene autorskog prava unose digitalne tehnologije:

"Sa galopirajućim tehnološkim razvojem, kolektivno ostvarivanje autorskih prava postaje sve važniji način za njihovo ostvarivanje.. Uvažavajući ovaj rastući značaj, treba im posvetiti mnogo više pažnje kako na nacionalnom tako i na međunarodnom nivou..." ⁷

Branik autora pojedinca, učesnici seminara jednoglasno sagledavaju u postojanju organizacija za kolektivno ostvarivanje autorskih i srodnih prava u najrazličitijim aspektima autorskog stvaralaštva.... Ideja kolektivnih organizacija nastala je u Francuskoj, osnivanjem prve profesionalne asocijacije autora u borbi za uvažavanje prava autora koja je imala skromne elemente kolektivnog upravljanja pravima.... Njen nastanak vezuje se za ime *Beaumarchais*, koji je poveo sudske sporove protiv tadašnjih pozorišta a za priznavanje njegovih moralnih i materijalnih autorska prava na delima koja su bila na njihovom repertoaru. Pobjednička iskustva iz ovih sporova vodila su osnivanju *Bureau de legislation dramatique*, 1777.godine, kao preteče društva *SACD, Societe des auteurs et compositeurs dramatiques*.

⁵ iz Komentara seminara, gđe. Susan Heiskanen, Izdavačka kuća "TAIFUUNI", Helsinki, Finska

⁶ iz Komentara seminara, gđe. Susan Heiskanen, Izdavačka kuća "TAIFUUNI", Helsinki, Finska

⁷ korišćeni podaci iz knjige dr Mihaly Ficsora, »Kolektivno upravljanje autorskim i srodnim pravima", izdanje WIPO, no. 855(E), 2002.godine

Honore De Balzac, Alexandre Dumas, Victor Hugo i drugi autori, pedesetak godina kasnije, inicirali su slične sporove koji su vodili osnivanju društva SGDL, *Societe des gens de lettres*, davne 1837.godine. Jasno je da ove dve organizacije u početku nisu imale sva obeležja organizacija za kolektivno ostvarivanje autorskih i srodnih prava, ali predstavljaju njihovo istorijsko jezgro... Potrebi za osnivanjem kolektivnih organizacija, «kumovali» su i kompozitori *Paul Henrion, Victor Perizot* i pisac *Ernest Bourget*, koji su podneli tužbu protiv korisnika njihovih autorskih dela, u to vreme. Naime, oni su insistirali na činjenici da posetioци u restoranima i objektima tuženih korisnika plaćaju za sve pružene usluge osim za usluge javno izvedenih autorskih dela od strane angažovanih orkestrara.

Sudska odluka kojom se korisnici obavezuju da plate autorske naknade za utužena, neovlašćena korišćenja autorskih dela, bila je pravni oslonac za formiranje kolektivnih organizacija koje poznajemo i danas. Ova odluka je, između ostalog, i pojasnila da već tada autor pojedinac nije bio uvek u mogućnosti da u potpunosti identifikuje, sprovede i zaštiti individualno, svoja autorska prava. Ista ideja realizovana je osnivanjem SACEM – *Societe des auteurs compositeurs et editeurs de musique*, 1850. godine, koja i danas radi sa zavidnim učinkom.⁸

Nadahnuto uvodno izlaganje na Seminaru naglasilo je da:

...»Fundamentalni aspekt dobro razvijenog građanskog društva je postojanje jakih i nezavisnih organizacija i grupa koje zastupaju društvene, političke, profesionalne i kulturne interese. Takođe je potrebno da autori definišu dileme globalizacije.»⁹

...»Autori širom sveta treba takođe da se ujedine u globalnim razmerama, ali iz perspektive koja nije ista sa onom multinacionalnih korporacija. Oni treba da

⁸ korišćeni podaci iz knjige dr Mihaly Ficsora, »Kolektivno upravljanje autorskim i srodnim pravima«, izdanje WIPO, no. 855(E), 2002.godine

⁹ iz uvodnog izlaganja Rune Ottosen, Predsednika Udruženja pisaca i prevodilaca naučne literature Norveške

brane svoje interese kroz povezivanje u međunarodne mreže. Da bi to uradili, treba da se organizuju u globalnim razmerama. Kako je industrija izdavaštva u sve većoj meri organizovana u velike jedinice kakve su Bertelsmann i Murdoch, i organizacije autora takođe treba da sarađuju izvan nacionalnih granica.»¹⁰

...»U mnogim zemljama koje su u ovom trenutku kandidati za ulazak u članstvo Evropske zajednice, organizacije autora su iskusile da su njihove vlade bile prinuđene da rešavaju pitanja kao što su zakoni o autorskim pravima, o pravima na intelektualnu svojinu i mnoga druga pravna pitanja, jednostavno zato što komisija u Briselu zahteva da one zemlje koje konkurišu za članstvo imaju određen stav o vitalnim pitanjima kada se radi o zakonima o autorskom pravu i pravima na intelektualnu svojinu.

Zaštita prava na intelektualnu svojinu je jedna od oblasti koja se najbrže razvija iz prostog razloga što multinacionalna saradnja mora da zaštiti svoje proizvode od piratskog umnožavanja.

Autori mogu da ovo upotrebe u svoju korist tako što će se sa multinacionalnim kompanijama dogovoriti o jednom pitanju koje je od zajedničkog interesa: da zaštite princip vlasnika prava da ima ekskluzivno pravo na svoj rad. »¹¹

Strpljivi čitalac će se složiti da je osnovna ideja i duh ovog Zbornika, pristupanje problemu zaštite literarnih dela sa aspekta autora (pojedince) i osiguranje vrednosti njegovih stvaralačkih napora. Ista ideja koja u centar zbivanja apostrofira stvaraoca, pritom, ni malo ne ugrožava opravdane interese društvene zajednice, ustanova kulture, i drugih javnih institucija. Ali, ideja insistira na očuvanju originarnog duha autorstva spram interesa multinacionalnih kompanija i

¹⁰ iz uvodnog izlaganja Rune Ottosen, Predsednika Udruženja pisaca i prevodilaca naučne literature Norveške

¹¹ iz uvodnog izlaganja Rune Ottosen, Predsednika Udruženja pisaca i prevodilaca naučne literature Norveške

industrija "zabave" koje kao masovni proizvod fabrikuju autorska dela i predmete srodnih prava... Glavna intencija je zaštita prava autora u duhu Bernske konvencije ali i priznanje "digitalnog trenutka", uz naglašavanje uloge kolektivnih organizacija kao izabраних ćelija za ostvarivanje moralnih i materijalnih interesa svih pojedinačnih autora...

...jer, "Digitalne tehnologije su otvorene za neautorizovanu upotrebu autorskih dela u masovnim razmerama i predstavljaju glavni izazov za kolektivno upravljanje pravima". (John-Willy Rudolph, Izvršni direktor, KOPINOR, Norveška).

mr Ljiljana Rudic-Dimić

KNJIGE, ČITANJE I ZAŠTITA PRAVA KAMENI TEMELJCI U RAZVOJU DEMOKRATIJE

Rune Ottosen

Predsednik Udruženja pisaca i prevodilaca naučne literature Norveške

Živimo u svetu globalizovane ekonomije gde mediji i izdavačka industrija u sve većoj meri doživljavaju strukturne promene paralelno sa monopolizacijom i centralizovanom kontrolom tržišta. Istovremeno, u mnogim zemljama doživljavamo slabljenje javnih institucija i kolektivnih društvenih organizacija, kao što su na primer sindikati. Zaista nam je, više nego ikad pre, potrebna snažna organizacija autora koja će braniti kulturnu sredinu i slobodu govora. Na bojištu na kome se brani i razvija demokratija i vodi bitka za ekonomske interese autora, potrebno je da odredimo saveznike i protivnike. Suparničke snage u ovoj globalnoj bici su moćne.

Vi u Jugoslaviji proživljavate period tranzicije i transformacije starih institucija na planu kulturnog života i industrije knjiga, a istovremeno osećate i novi pritisak tržišnih snaga. Znam da se suočavate sa finansijskim problemima na nacionalnom, institucionalnom, kao i ličnom planu. U poređenju sa vašom situacijom, mi u Norveškoj smo privilegovani i svakako da nije zadatak da vam mi, norveški pisci, držimo predavanje o tome kako da radite svoj posao. Međutim, obzirom da saradnju na međunarodnoj osnovi smatramo važnim delom našeg rada, nadamo se da kao autori, čitaoci i ljubitelji knjige možemo da podelimo iskustva i razmenimo stavove. U izdavačkoj industriji u kojoj lov za profitima i dobrom prodajom odlučuje mnoge premise izdavačke politike, potrebno je da mi budemo «barjaktari» kvalitetne književnosti.

Poznato mi je da ljudi u vašoj zemlji uprkos svim ekonomskim problemima vole da čitaju i da mnoge male izdavačke kuće uspeavaju da izdaju kvalitetna književna dela vaših pisaca, kao i prevedena dela. Ovo ostavlja prostor za optimizam i nadu za budućnost. Međutim, vi se svakako suočavate sa mnogim izazovima i poteškoćama.

Slobodno tržište knjiga je važan aspekt građanskog društva koje uspešno funkcioniše. Kao *bivši predsednik NFF i kao sadašnji predsedavajući KOPINOR-a, Helge Rønning* je istakla da iz globalne i istorijske perspektive postoji neraskidiva veza između rasta masovne demokratije i masovnog potrošačkog tržišta, te da su mediji u tom procesu odigrali značajnu ulogu. Međutim, sada su mediji, uključujući i industriju knjiga, uhvaćeni u stegu između slobode tržišta i brutalnosti tržišnih snaga. Moramo da imamo jake organizacije autora i ostale građanske organizacije da bismo definisali ove dileme. Fundamentalni aspekt dobro razvijenog građanskog društva je postojanje jakih i nezavisnih organizacija i grupa koje zastupaju društvene, političke, profesionalne i kulturne interese (*Rønning, 1997. godine*). Takođe je potrebno da autori definišu dileme globalizacije.

«Gole činjenice» pokazuju da globalizacija u stvarnosti znači sve veće razlike u već postojećem jazu između bogate manjine i siromašne većine. Sve zemlje trpe uticaj toliko hvaljenih liberalnih tržišnih snaga. Mi u Norveškoj treba da branimo svoj društveni sistem blagostanja, kao i kulturna i politička prava. Ali kao deo privilegovanog severa, mi u NFF-u imamo posebnu dužnost da radimo na solidaranju sa našim kolegama u onim delovima sveta gde se oseća sve veći jaz između finansijskih centara u najbogatijim metropolama i na periferiji toliko hvaljenog globalnog tržišta. Jedan od paradoksa u ovoj situaciji jeste da Evropska zajednica, koja je sa istorijskog stanovišta formirana kao telo koje treba da obezbedi protok kapitala na slobodnom tržištu, u ovoj situaciji može takođe da posluži kao instrument za ostvarenje prava pisaca. Smernice Evropske zajednice od 22. maja 2001. godine "*usklađivanje određenih aspekata autorskih i srodnih prava u informatičkom društvu*" ...

Obzirom da će ove smernice biti ugrađene u norveški zakon, jer je Norveška deo evropskog rejona, ovo predstavlja veliku brigu za norveške autore. Da li ćemo biti u mogućnosti da norveški sistem zaštitimo sporazumom koji obuhvata fiksne cene knjiga, standardne ugovore za autore i državni sistem podrške za književnost tako što ćemo knjige za javne biblioteke kupovati iz javnih fondova? Kako mi u našoj organizaciji tumačimo ovu direktivu Evropske zajednice, ona se neće odraziti na standardne ugovore našeg udruženja i izdavača, niti na čvrste prihode iz našeg sistema kolektivne administracije honorarima od reprografije (*KOPINOR*).

Ukratko, bez obzira na direktivu Evropske zajednice, Norveška će moći da u bliskoj budućnosti ima kulturnu politiku i politiku knjiga. U roku od nekoliko nedelja, imaćemo odgovore o detaljima posledica ove direktive. Međutim, celokupno pitanje Evrope i Evropske zajednice je i za Jugoslaviju od velikog interesa.

Većina zemalja u Istočnoj i Centralnoj Evropi nastoji da se orijentiše ka Evropskoj zajednici. Referendum održan u Irskoj 20. oktobra je uklonio i poslednju prepreku za članstvo deset novih zemalja od kojih je većina iz Centralne i Istočne Evrope. Smatram da će ovo za nove zemlje članice predstavljati nove izazove autorima i industriji knjiga. One će se suočiti sa mnogobrojnim problemima, ali isto tako i sa potencijalnim prednostima, kad se radi o autorskim pravima. Ovo će možda značiti veću moć tržišnim snagama i možda povećan komercijalni pritisak na kulturni sektor. Ali sa pravne tačke gledišta, ovo bi autorima i zaštiti autorskih prava moglo da pruži određene prednosti. Iako u ovom trenutku Jugoslavija nije kandidat za člana, trebalo bi da predstojeći period pratite sa velikim interesovanjem i pažnjom. Ovo neće uticati na jugoslovenske autore neposredno u bliskom vremenskom periodu, ali će promene za mnoge vaše kolege u Centralnoj i Istočnoj Evropi biti očigledne, a za Jugoslaviju kao potencijalnog budućeg člana može da bude mnogo toga što možete da naučite iz sadašnjih događaja.

U mnogim zemljama koje su u ovom trenutku kandidati za ulazak u članstvo Evropske zajednice, organizacije autora su iskusile da su njihove vlade bile prinuđene da rešavaju pitanja kao što su zakoni o autorskim pravima, o pravima na intelektualnu svojinu i mnoga druga pravna pitanja, jednostavno zato što komisija u Briselu zahteva da one zemlje koje konkurišu za članstvo imaju određen stav o vitalnim pitanjima kada se radi o zakonima o autorskom pravu i pravima na intelektualnu svojinu. Zaštita prava na intelektualnu svojinu je jedna od oblasti koja se najbrže razvija iz prostog razloga što multinacionalna saradnja mora da zaštiti svoje proizvode od piratskog umnožavanja. Autori mogu da ovo upotrebe u svoju korist tako što će se sa multinacionalnim kompanijama dogovoriti o jednom pitanju koje je od zajedničkog interesa: da zaštite princip vlasnika prava da ima ekskluzivno pravo na svoj rad. U Jugoslaviji postoji poseban *Zakon o autorskom pravu*, i ona je potpisala Bernsku konvenciju, tako da su formalnosti u redu. Ali formalnosti ne predstavljaju mnogo ako se zakoni ne poštuju. Jedan od najvažnijih zaloga za postojanje jakih organizacija autora jeste i taj da bi one bile pas čuvar ovih stvari u ime autora pojedinaca čiji glas se neće čuti ako oni budu delovali sami, kao pojedinci.

Svima nam je poznato da se zakon slabo primenjuje u praksi i da nezakonito fotokopiranje svakodnevno ugrožava i narušava prava autora. Ja sam o ovim pitanjima razgovarao sa kolegama iz Jugoslavije i znam da ni studenti, ni nastavnici u školskom sistemu ne vide ni jednu drugu praktičnu alternativu da stignu do novih knjiga izuzev mogućnosti da fotokopiraju nove udžbenike, jer biblioteke na fakultetima nemaju dovoljno para da bi kupile nove knjige, a studenti ili imaju vrlo malo para ili ih nemaju uopšte za kupovinu novih udžbenika. (bez namere da morališem pojedincima koji dođu u iskušenje da kopiraju udžbenik umesto da kupe novi). Ali ipak pokrećem pitanje dugoročnih posledica ovog lošeg kruga. Iskustva iz drugih ekonomski siromašnih zemalja su nas naučile da, ako ustanovite sistem za kontrolu i kompenzaciju fotokopiranja, neće postojati nikakva ekonomija na lokalnom tržištu knjiga koja bi mogla da stimuliše autore da upotrebe svoju kreativnost i proizvedu nova književna dela. Ne možete očekivati da autori pišu knjige bez materijalne

nadoknade, a ako lokalno tržište za prodaju knjiga podriva nezakonito fotokopiranje, nove knjige neće se stvarati. Koliko god to bilo teško, mora se postaviti pitanje da li vi u predvidivoj budućnosti vidite svoje obrazovno okruženje ispunjeno novom kvalitetnom literaturom ili će rešenje i dalje ostati nezakonito fotokopiranje. Da bi se pokrenulo ovo i druga pitanja, neophodno je da se formiraju organizacije autora. Iskustvo iz novih zemalja u Centralnoj Istočnoj Evropi u proteklom periodu pokazuje da je čak i sa skromnim i relativno slabim organizacijama moguće postići rezultate. U mnogim zemljama su ustanovljeni sistemi za sakupljanje honorara od reprografije kroz poreze na kseroks mašine. Ono što hoću da naglasim ovde jeste da bez organizacija nema nikoga ko će da zastupa prava i interese autora.

Mnogo toga može da se postigne kada mali broj dobro organizovanih ljudi zahteva donošenje zakona i ostalih propisa, što će SRJ vlada morati ozbiljno da shvati ukoliko sebe želi da vidi kao sastavni deo buduće Evrope. Zanimljiv je primer novog zakona u Nemačkoj o Ugovornim pravima autora kao interesantan navod o tome šta se može postići lobiranjem i teškim radom. Bundestag je ovaj zakon doneo 25. Januara 2002. Godine. Ratifikovao ga je Bundesrat (Gornji Dom) 1. Marta 2002. godine, a zakon je stupio na snagu 1. jula ove godine.

Citat *Freda Breinersdorfera*: "Do sada, ako se izuzme par formalnosti, u Nemačkoj nisu postojala pravno obavezujuća pravila koja upravljaju sadržajem sporazuma između autora i izdavača. Postojali su modeli ugovora koji su obuhvatali opšta načela, ali tarifni sporazumi gotovo da nisu ni postojali i u suštini je sve bilo otvoreno za pregovaranje. Detalji o obeštećenju naročito, ali isto tako i sva ograničenja u vezi sa eksploatacijom autorskih prava, su uvek bila ostavljena na milost takozvane slobodne igre tržišnih snaga.

Nasuprot ovome, novi zakon garantuje da svaki autor i umetnik ima pravo na odgovarajuće obeštećenje. Ukoliko ugovor podrazumeva neodgovarajuće obeštećenje, autor/umetnik ima zakonsko pravo da ugovor bude prilagođen na odgovarajući nivo.

Koliko je odgovarajuće obeštećenje može se utvrditi od strane sudova u konkretnim slučajevima nekog spora, ali novi zakon takođe daje pravo udruženjima autora i umetnika (sa jedne strane) i organima koji zastupaju izdavače i ostale korisnike (sa druge strane) da pregovaraju o fiksnim stopama za obeštećenje. Ove dogovorene stope su obavezujuće za ugovorne strane i moraju ih uvažavati i sudovi. Tj, gde god postoje utvrđene stope za konkretan tip rada (kao što su romani ili televizijski scenariji), sudovi su dužni da ih primene kao osnovu u pojedinačnim slučajevima. Ako udruženja autora i udruženja izdavača ili radio-TV difuzija ne mogu da se sporazumeju oko odgovarajuće stope za nadoknadu, svaka strana može da zatraži arbitražu. Suprotna strana nema pravo da odbije ovaj zahtev. Svaka strana mora da imenuje svog zastupnika za *arbitražni sud* i oba učesnika u saslušanju na arbitraži zatim biraju neutralnog predsedavajućeg. Na kraju procesa arbitražni sud određuje stopu obeštećenja koja mora generalno da se primeni. Svaka strana ima pravo da ospori ovu odluku u roku od tri meseca iako prema objašnjenjima koja su data u ovom Zakonu, čak i u slučaju kada se osporava odluka arbitražnog suda, ta odluka može da ima težinu kod sudije prilikom utvrđivanja odgovarajućeg obeštećenja u pojedinačnim slučajevima. Verzija iz nacrtu zakona koja se odnosi na takozvani "paragraf o bestselleru" je bila sužena u konačnoj formi Zakona. Međutim, ona će i dalje u praksi imati uticaja na gotovo sve takozvane "otkupne" ugovore u kojima autor nema pravo da ubire neposrednu korist od velikog marketinškog uspeha, već je primoran da se odrekne prava i da za uzvrat bude isplaćen odjednom. Ukoliko se desi da delo zaista bude uspešno, te da uspeh daleko nadmaši dogovorenu sumu, autor može da traži dodatak. Ovo se takođe odnosi na postojeće ugovore, tj. na one koji su zaključeni pre nego što je novi zakon stupio na snagu.»

Ovaj novi zakon je izazvao mnoge rasprave i doveo do široke kampanje, naročito izdavača knjiga i novina protiv vlade i čitavog ovog poduhvata. Prvobitni nacrt zakona je pretrpeo brojne izmene, a namera je bila da se ide još dalje u utvrđivanju ugovornih prava autora.

Obzirom na snagu kojom je vođena ova kampanja, kompromisi postignuti u zakoni koje je iz svega toga proistekao, mogu se opisati kao prihvatljivi sa tačke gledišta autora. 60% do 70% zahteva nemačkih autora je ostvareno, a sada je na udruženjima autora da se pobrinu da odredbe Zakona budu pretvorene u obavezujuće stope obeštećenja koje će se zaista primenjivati u praksi.

Iz ovoga možemo da naučimo da odlučan politički rad može da postigne rezultate i da delovanje kroz stvaranje zakona može da bude koristan instrument za ostvarenje prava autora.

Ako je ikad bila potrebna demonstracija fundamentalne razlike u ekonomskom smislu između autora i ljudi koji prodaju na tržištu njihova dela, ona se desila samo dva dana pre nego što je novi zakon bio iznet pred nemački parlament. Izdavačka strana je objavila kompletnu stranu reklama u svim velikim nemačkim dnevnim novinama, skrećući pažnju na ovaj Zakon i oštro napadajući Vladu i njene frakcije – kampanja u javnosti koja bi u normalnim uslovima koštala nekoliko miliona evra.

U ovom neravnopravnom odnosu među stranama leži osnova svih nastojanja da se stvori pravedan zakon o ugovornim pravima autora. Jer, kad se dođe do stvaranja ugovora, svaki autor otkrije isto: da je strana koja poseduje ekonomsku moć, ona strana koja ima sposobnost da diktira uslove. A ovo se ne odnosi samo na trgovinu knjigama, već na sve discipline u okviru medija. Velike kompanije mogu da “prođu” odbivši da promene bilo koji od svojih standardnih uslova i preliminarno štampane forme dogovora, pa je prema tome gotovo univerzalno ostavljen jedini izbor “jedi ono što ti se daje ili umri”.

Nasuprot ovome, izdavači i kompanije za produkciju su oduvek zahtevale princip slobodnih pregovora i osuđivali su zahteve da se izvrši korekcija strukturne neravnoteže pravdajući to neustavnim uplitanjem u takve slobode. U praksi, međutim, sloboda pregovora pretpostavlja da ugovorne strane poseduju jednaku ekonomsku moć. Ovde to nije slučaj, pa prema tome u raspravi o novom zakonu nije bilo u redu da se poziva na slobodu izdavača da

pregovaraju, jer to podseća na lisicu koju pustite da slobodno vršlja po kokošinju". (citiran *Breinesdorfer*, 2002. godina). Trebalo bi da svi izvučemo dobru pouku iz ovog nemačkog iskustva.

Stoga je potrebno da autori posmatraju svoja dela iz međunarodne perspektive i da uče jedni od drugih. Da bismo to mogli da radimo, moramo da imamo organizacije koje mogu međusobno da komuniciraju. I u bogatim zemljama bi trebalo da svoj rad na međunarodnom planu baziramo na principu solidarnosti sa ne tako bogatom većinom u svetu. Mi vidimo tendenciju da se liberalizuje svetska trgovina kroz tela kao što su Evropska zajednica, organizacije kao što je GATT i WTO (*Svetska trgovinska organizacija*). U stvari, liberalizacija je naziv igre koja se igra, a moderni slogan glasi: »dole sa trgovinskim barijerama i slobodan protok tržišta«. Ovo se takođe odražava na industriju kulture i izdavaštva.

Rezultat pojačane kontrole tržišta jeste da su tradicionalni izdavači u defanzivi. Ogromne korporacije se primiču tržištu knjiga užurbanim koracima. To ne znači samo po sebi da oni više vole knjigu radi knjige same, već kao mogućnost da se zaradi što više profita dajući prioritet kuvarima i autobiografijama čuvenih ličnosti koje postaju bestseleri. Čak su i tradicionalni ozbiljni izdavači pogođeni svim ovim. Oni sve nevoljnije izdaju ozbiljnu literaturu koja ima manji tržišni potencijal. Deo borbe za naučno-književna dela jeste i postavljanje zahteva da javne institucije u budućnosti moraju da subvencioniraju kvalitetna književna dela.

Kritički se osvrćući na razvoj industrije knjiga, treba da budemo svesni da je ona deo globalne šeme zasnovane na nepravdi.

Činjenica je da privreda Evrope, SAD i Japana predstavlja 70% ukupne proizvodnje, trgovine i investicija, dok njihovo stanovništvo čini 15% populacije u svetu – te je na taj način regionalizacija samo reč kojom se pokriva proces koji se naziva globalizacija. Među onima koje bismo mogli da nazovemo zagovornicima globalizacije, postoji snažno verovanje da je opšta buduća digitali-

zacija most za povezivanje bogatih finansijskih centara i ekonomski slabije periferije tržišta. Podaci kojima raspolažemo ipak nagoveštavaju da je samo mala manjina u stanju da koristi novu digitalizovanu stvarnost u izdavaštvu.

Norveški istoričar *Tore Linne Eriksen*, u skorašnjem članku sumira neke od najvažnijih saznanja objavljenih u Izveštaju o razvoju čovečanstva za 1999. godinu koji su objavile Ujedinjene Nacije. Odnos u jazu između 20% najbogatijih i 20% najsiromašnijih privreda povećao se sa 30:1 u 1960. godini na 74:1 u 2000. godini. 20% najbogatijih kontroliše 86% svih resursa, dok 1% stoji na raspoloženju jednoj petini najsiromašnije svetske populacije da ga podeli među sobom. Prema Izveštaju o razvoju čovečanstva 225 dolarskih milijardera raspolaže bogatstvom koje odgovara bruto nacionalnom proizvodu svih afričkih zemalja južno od Sahare. Istina je da se svetska trgovina udvostručila u poslednjih 20 godina, ali 75% te trgovine razmenjuje se između SAD, Evrope i Japana. Broj njihovog stanovništva je isti kao broj stanovnika 50 najsiromašnijih zemalja u svetu na koje otpada 0.4% ukupne trgovine. Na taj način, globalizacija je u suštini polarizacija koja se takođe reflektuje u industriji medija i izdavačkoj industriji.

OECD zemlje predstavljaju 93.3% svih korisnika Interneta. Sjedinjene Države sa svojih 5% od ukupnog broja svetskih stanovnika imaju 50% Internet korisnika u svetu, dok južna Azija čije stanovništvo predstavlja 23% svetske populacije ima ukupno 1% korisnika Interneta. Procenat korisnika Interneta u Istočnoj i Centralnoj Evropi nije u istoj kategoriji sa Afrikom. Sama Bugarska ima više Internet veza nego sve zemlje u Africi.

Pravi «globalni igrači» su, naravno, multinacionalne korporacije. Od 100 najmoćnijih ekonomija u svetu, 51 otpada na korporacije, a 49 pripada pojedinim državama. 144 države u svetu imaju niži bruto nacionalni proizvod od godišnjeg obrta duvansko-prehrambene multinacionalne kompanije *Philip Morris*. Novi tokovi koncentracije bogatstva i moći na nivou transnacionalnih korporacija takođe govore sami za sebe. U današnje vreme, više se ne susrećemo sa ujedinjavanjem malih poslovnih jedinica – danas velike kompanije gutaju one

male. Nedavno je američki *Online* otkupio Time/Warner/CNN/EMI – jedan od najnovijih događaja u sektoru medija. I opet moramo da se zapitamo – koliko je u suštini globalan ovaj fenomen. 80% svih investicija se dešava u trouglu SAD – Evropa – Japan (Eriksen 2000). Nedavna pobeda medijskog mogula *Berlusconi* na italijanskim izborima predstavlja zastrašujući dokaz povezanosti finansijske, medijske i političke moći. Prema tome, kakve ovo ima veze sa industrijom izdavaštva i autorskim pravima? Po mom mišljenju, zaista mnogo.

Želim da citiram šta kaže *Pierre Bourdieu* u svom eseju "*Utopija neograničene eksploatacije*": "Pa ipak, svet je tu, sa direktno vidljivim uticajem primene velike neoliberalne utopije: ne samo siromaštvo i patnje sve veće proporcije ekonomski najnaprednijih društava, izuzetno visok rast dispariteta prihoda, progresivan nestanak autonomnog sveta kulturnih produkcija, bioskopa, izdavaštva, itd. i zbog toga, na kraju krajeva i samih proizvoda kulture zbog sve većeg upliva komercijalnih razloga, već takođe i pre svega sva ta destrukcija kolektivnih institucija koje su u stanju da podnesu efekte paklene mašine – na čelu kojih stoji država, repozitorijum svih univerzalnih ideja povezanih sa idejom javnosti – i nametanje, svuda, na najvišim nivoima ekonomije države ili u korporacijama onog tipa moralnog Darvinizma koji, zajedno sa kultom "pobednika", ustanovljava borbu svih protiv svih i cinizam kao normu svekolike prakse. I novi moralni poredak". (*Bourdieu, 1998. godina: 102*).

Autori širom sveta treba takođe da se ujedine u globalnim razmerama, ali iz perspektive koja nije ista sa onom multinacionalnih korporacija. Oni treba da brane svoje interese kroz povezivanje u međunarodne mreže. Da bi to uradili, treba da se organizuju u globalnim razmerama. Kako je industrija izdavaštva u sve većoj meri organizovana u velike jedinice kakve su *Bertelsmann* i *Murdoch*, i organizacije autora takođe treba da sarađuju izvan nacionalnih granica. Međutim, koncentracija medija nije nova pojava. Klasično, ona je poprimila formu horizontalne integracije u kojoj postoji čvrsta težnja da se kontroliše što veći "*output*" u okviru određenog polja. Šema je jasna.

Prvo, kako kompanije osvajaju veći deo tržišta, tako stiču mogućnost da im se smanjuju opšti troškovi i da imaju veću moć pogađanja sa dobavljačima. Uzećemo izdavača *Bertelsmanna* za primer. Kada je 1998. godine Bertelsmann kupio *Random House* za 1.4 milijarde dolara kako bi postao dominantni izdavač knjiga u SAD, književnom zajednicom su počeli da se šire strahovi da će biti otkazani ugovori sa određenim autorima. Stabilna stanja smanjene konkurencije su vrlo poželjna sa stanovišta velikih firmi, jer, uprkos njihovim potencijalnim profitima, novom igraču može biti sasvim teško da uđe na tržište sa smanjenom konkurencijom. Kako *Robert W. McChesney* ističe u svojoj briljantnoj knjizi "*Bogati mediji – siromašna demokratija*", ovo ne samo da primorava firme da koriste fuzionisanje firmi i kupovinu da bi postale veće i moćnije, već ih takođe tera da lobiraju za oslobađanje od državne kontrole vlasništva i da stvaraju nove tehnologije koje olakšavaju i podstiču koncentraciju.

Borba za slobodu govora je takođe i bitka za kulturnim prostorom u javnosti. Neophodno je takođe da autori brane institucije kao što su biblioteke, javna podrška za izdavanje udžbenika i udžbenici za škole i više obrazovanje. Ovo je deo borbe za demokratiju protiv komercijalizacije. I ako autori ne budu branili svoja autorska prava, standarde i ugovore sa pristojnim procentualnim udelom, nestaće inicijative da se obavlja težak posao kakav je pisanje kvalitetne literature, a tržište će se otvoriti za multinacionalne kompanije i njihove udžbenike koje sponzoriju *Koka kola* i *Mekdonalds*.

Da bi odbranili svoja prava, autori moraju da grade snažne organizacije. Ako deluju kolektivno, biće snažni i imaće uticaja. Uprkos svim svojim resursima, izdavači zavise od svojih autora.

REFERENCE

Bourdieu, Pierre 1998. Acts of resistance. Against the new Myths of Our Time. Polity Press.

Breinsdorfer, Fred 2002. Germany's new law on Author's Contractual Rights. <http://homepage.tinet.ie/~translation/Germanconrghts.htm>

Eriksen, Tore 2000. Globalisering> Vinnere og tapere, SEFIA-Høgskolen i Oslo-
upublisert artikkel.

McChesney, Robert W. 1999. Rich Media poor Democracy. Communication policies in Dubious Times. University of Illinois Press.

Pilger, John 2001. Trivial Violence. Znet Commentary July 13th 2001.

Rønning, Helge 1997. The Rights of authors in Olalaere Oladitan (ed.) A challenge to Academic and Non-Fiction Writers. Issues for Authors' Action in Nigeria. Lagos: Alfa Communications.

PRAVA AUTORA KNJIŽEVNIH, NAUČNIH I OSTALIH PISANIH DELA

Jelena Radojević

*viši savetnik za autorsko i srodna prava,
Savezni zavod za intelektualnu svojinu, Beograd*

OSNOVNI PRAVNI ASPEKTI I PRAKSA U SAVEZNOJ REPUBLICI JUGOSLAVIJI

Uvod

U originalna autorska dela spadaju književna, naučna i ostala pisana dela. Ova dela se po tradiciji smatraju predmetom autorskog prava.

Isto važi i za jugoslovensko zakonodavstvo o intelektualnoj svojini na ovom polju. Predmet ovog izlaganja će biti osnovne karakteristike novog jugoslovenskog zakona u ovoj oblasti u vezi sa odredbama koje se odnose na autorska prava na književnim i naučnim delima.

Zakon i praksa

Novi *Zakon o autorskom i srodnim pravima* stupio je na snagu 1998. godine («Službeni list SRJ», broj 24/98). Osnovna namera zakonodavca je bila da se Zakon uskladi sa evropskim standardima na polju zaštite autorska prava. Novi Zakon je uglavnom u skladu sa odgovarajućim međunarodnim, multilateralnim sporazumima i regulativima evropske zajednice.

Novi Zakon o autorskom i srodnim pravima reguliše predmete i sadržaj autorskog i srodnih prava, kao i sankcije za njihovo ugrožavanje.

Tip i oblik zaštićenih dela

Zakonom je prihvaćen osnovni princip da se zaštita odnosi na svako ispoljavanje kreativne aktivnosti, bez obzira na njenu umetničku, naučnu ili drugu vrednost.

Autorsko delo je originalna duhovna tvorevina autora, iskazana u određenoj formi, bez obzira na krajnju primenu, sadržaje i oblik izražavanja.

Kada se radi o književnim delima, Zakon obuhvata sve objavljene i neobjavljene nedramatske nazive književne beletristike. U Zakonu se daje ilustrativan spisak najtipičnijih vrsta pisanih dela, kao što su na primer: romani, poeme, kratke priče, pamfleti, članci, različiti tipovi naučnih i tehničkih dela, leksikografske i enciklopedijska dela, udžbenici, rečnici, različiti tipovi bibliografija, itd.

Drugu kategoriju čine govori, kao što su: predavanja, govori, izlaganja, uključujući poeziju izvan beletristike, romane, itd.

U specijalnu vrstu književnih pisanih dela spadaju i beleške, recenzije, analize i kritike i one su takođe zaštićene, ako se radi o originalnim delima. Iako se to izričito ne pominje u Zakonu, ovde bi se takođe mogle priključiti i slikovnice, stripovi, katalozi, kuvari, vodiči, itd.

Kompjuterski programi (*software*) Zakonom su zaštićeni kao posebna vrsta pisanih (*literarnih*) dela.

Kompilacije i izvedena prerađena dela (na primer roman obrađen kao drama ili scenario, itd.) adaptacije i na drugi način prerađena već postojeća dela, takođe su zaštićeni Zakonom.

Autorsko delo može da bude izraženo kroz različite (konkretne) forme:

- Dela objavljena u formi knjige na vizuelno definisanoj kopiji (materijal štampan na papiru);
- Dela reprodukovana na kopijama koje su «mašinski čitljive».

Zaštićena prava

U Zakonu se nalaze odredbe koje jasno definišu moralna i ekonomska (*materijalna*) prava pisaca.

Ekonomska prava traju dok je autor živ i pedeset godina posle njegove/njene smrti i mogu da postanu predmet prenosa *inter vivos* i *mortis causa*.

Moralna prava i dalje traju po isteku ekonomskih prava, ali se ne mogu preneti ugovorom.

Moralna prava autora su:

- pravo na priznanje autorstva;
- pravo da ime bude pomenuto na svakom primerku dela;
- pravo da se delo objavi pred publikom;
- pravo da se zaštiti integritet dela;
- pravo da se suprotstavi nedoličnom korišćenju dela, ...

Materijalna prava

Ekonomska (*materijalna*) prava obuhvataju ekskluzivno pravo autora na kompenzaciju zbog bilo kakve eksploatacije ili upotrebe njegovog dela.

Ekonomska prava koje predviđa novi Zakon su:

- pravo na obeštećenje zbog korišćenja dela u njegovoj materijalnoj formi (pravo na snimanje i kopiranje, pravo na distribuciju, pravo na iznajmljivanje);
- pravo na kompenzaciju zbog korišćenja dela u njegovoj nematerijalnoj formi (pravo izvođenja, pravo javnog prikazivanja, itd).

Novi Zakon predviđa «*droit de suite*» regulisanje u vezi sa književnim i muzičkim delima u rukopisu.

Zakon takođe reguliše autorovo pravo na specijalno obeštećenje u slučaju reprografske reprodukcije njegovog dela.

Zakon u konkretnim slučajevima predviđa izvesna ograničenja (pravo citiranja, reprodukciju kratkih izvoda i štampanih dela u cilju držanja predavanja ili ispita, reprodukciju objavljenih dela zbog reprodukcije u lične i slične svrhe koja će se smatrati nezakonitom bez dozvole autora i bez nadoknade autoru).

Formalnosti

Nisu potrebne nikakve posebne formalnosti za dobijanje zaštite autorskog dela.

Registracija i deponovanje

Sa ciljem dobijanja dokaza, nosioci autorskog i srodnih prava mogu da deponuju primerke svojih dela i predmet srodnih prava u *Saveznom zavodu za intelektualnu svojinu*.

Savezni zavod za intelektualnu svojinu vodi evidenciju o delima koja su zaštićena kao autorsko ili srodna prava.

Ugovori o izdavanju

Autorska prava su uglavnom regulisana ugovorima – sporazumima. Klasični oblik autorskog sporazuma je ugovor po kome autor, ili neki drugi nosilac autorskog prava, licencira izdavaču prava na reprodukciju autorskog dela i iznošenje tako sačinjenih kopija na tržište.

Zakon obavezuje izdavača da poštuje prava autora zbog toga što je izdavač obično ona moćnija strana. Međutim, praksa pokazuje da ugovori ne idu uvek u prilog autorima.

Poseban problem predstavljaju veoma niski autorski honorari.

Intenzivni razvoj novih medija zahtevao je regulisanje autorskih prava na polju elektronskog izdavaštva. U praksi postoje različite forme izdavaštva u ovom domenu.

Digitalizacija pisanih publikacija se neprekidno proširuje, naročito kad se radi o različitim književnim, naučnim, leksikografskim i enciklopedijskim izdanjima.

Nove tehnologije stvaraju probleme u oblasti transfera autorskih prava, njegove upotrebe i prenošenja javnosti i po pitanju pravne zaštite. Ovo od zakonodavca traži da odredi odgovarajuću ravnotežu između interesa autora i njihovih pravnih naslednika, izdavača, proizvođača i drugih korisnika, u skladu sa međunarodnim standardima.

Računarski programi – softveri (*computer programs – software*), kao i baze podataka (*databases*), po sebi proizvodi su digitalne tehnologije. Regulatorna novog Zakona obuhvata navedene vrste dela i razrađuje njihovu zaštitu. Međutim, može se postaviti pitanje, u kojoj meri postojeći autorski ugovori u praksi mogu obezbediti efikasnu zaštitu korisnicima i vlasnicima prava, s

obzirom na moguće probleme u formulaciji, kao i tumačenju postojećih ugovora kod digitalne eksploatacije radova. U sličnom vidu, to se pitanje postavlja i kod npr. Klasičnih autorskih ugovora kao što je to izdavački ugovor. To rezultira time da se u praksi srećemo sa velikim brojem slučajeva povreda autorskih prava.

Jedan od najvećih problema jeste, s tim u vezi, neautorizovano kopiranje materijala zaštićenog autorskim pravom i njihovo korišćenje u komercijalne svrhe – piratstvo – «*Book piracy*», «*multimedia piracy*», koja u SRJ pretila da ugrozi osnove legitimnih interesa izdavača, kao i ekonomska i moralna prava autora. Novi Zakon obezbeđuje efikasnije kažnjavanje u slučajevima kršenja autorskih i srodnih prava putem piraterije. Između ostalog, znatno je povećana kazna zatvora u trajanju do 3 godine u slučajevima stavljanja u promet ili davanja u zakup neovlašćeno objavljenih, snimljenih ili umnoženih primeraka autorskih dela. Zakon izričito normira da povredu prava predstavlja i uklanjanje ili menjanje bez ovlašćenja bilo koje elektronske informacije o iskorišćavanju prava (ime autora, izdavača, i dr.). Neovlašćeno korišćenje autorskih prava, kao posebno krivično delo, predviđeno je i u KZ Republike Srbije.

GOVOR O NORVEŠKOM STANDARDNOM UGOVORU ZA BELETRISTIKU

Geir Pollen,

Predsednik Unije pisaca Norveške

Opšti razvoj

Pre 1948, ugovori između autora i izdavača u principu su bili pojedinačni i nije bilo standardnih skala za proviziju. Drugi Svetski rat je uveo brojne promene u norveškom društvu: uoči posleratne atmosfere saradnje, Norveška je imala socijal-demokratsku vladu kao politički vrh, i sindikati su postali mnogo bolje prihvaćeni kao društveni partneri, čak i od strane poslodavaca. Organizacije autora su jačale i čvrste veze su stvorene između Nordijskih Udruženja Autora. Država se vremenom sve više mešala u književnu politiku. Kombinacija svih ovih faktora doprinela je da se utre put za prvi "*standardni ugovor*" koji je sklopljen 1948. Taj ugovor je postavio standardne uslove poslovanja, koje su utvrdili predstavnici autorskih i izdavačkih udruženja tokom uobičajenih pregovora. Pregovori su u početku bili pan-nordijski projekat koji je uključivao Norvešku, Švedsku, Dansku i Finsku, ali rezultati su varirali od jedne do druge nordijske zemlje. Norveška je na kraju dobila 15 posto od maloprodajne cene svake tvrdo povezane knjige, i svaka prodaja koja bi premašila minimalan broj kopija podizala bi iznos provizije do 20 posto. Takođe je bilo ugovoreno da trećina honorara bude isplaćena kao avans za prvi tiraž.

Ovaj ugovor se odnosio na beletristiku i ostao je na snazi, nepromenjen, čak 45 godina. Sredinom osamdesetih godina, počeli su pregovori za nov *opšti (standardni) ugovor*, ali izdavači nisu bili preterano zainteresovani da se prilagođavaju zahtevima autora, tako da su pregovori napredovali, najblaže

rečeno, veoma sporo. Pregovori o novom ugovoru se zapravo nisu završili čak do 1991, a ugovor je stupio na snagu prvog januara 1992. U međuvremenu, pisci knjiga za decu i omladinu i pisci naučno-književnih dela su pregovarali o njihovim sopstvenim "*standardnim ugovorima*", uglavnom skrojenih od istog materijala kao i ugovor koji se odnosio na beletristiku.

Trenutni *Standardni Ugovor*, obavezuje obe stranke, i autora i izdavača podjednako, i garantuje da će svaki autor čija dela objavljuje izdavač, koji je član *Norveškog Izdavačkog Udruženja*, biti podjednako tretiran kada je reč o honorarima i drugim pravima, kao na primer iznos avansa. Zauzvrat, *Standardni Ugovor* štiti prava izdavačkih kuća, kao izdavača. U ovom kontekstu, ključno je naglasiti da je *Standardni Ugovor KOLEKTIVNI* ugovor: podrazumeva ista prava i obaveze za svakog na koga se odnosi.

Što se tiče pojedinosti standardnog ugovora, on ima šest poglavlja. Ono što sledi je kratak pregled najvažnijih elemenata iz tih šest poglavlja.

Obim Standardnog Ugovora

Standardni Ugovor zasniva se na *Zakonu o autorskom pravu* od 12. maja 1961, koji reguliše ekskluzivna prava autora, naučnika i kreativnih umetnika o korišćenju radova koji su stvorili, to jest o pravljenju njihovih kopija i njihovoj dostupnosti javnosti. *Norveški Zakon o autorskom pravu*, zasniva se na *Međunarodnoj konvenciji o autorskim Pravima*, odnosno *Bernskoj Konvenciji*. Standardni Ugovor reguliše uslove koji se primenjuju kada autor izdavaču da ekskluzivno pravo da proizvodi, reprodukuje i izdaje delo u toku vremenskog perioda u kome se delo nalazi pod autorskom zaštitom. PERIOD U KOME DELO IMA PRAVO NA AUTORSKU ZAŠTITU proteže se "sve dok je autor živ i sedamdeset godina nakon njegove smrti". U tom periodu "delo prelazi u javni domen", kako se kaže; u principu, ovo znači da je svakome dozvoljeno da ga izdaje i reprodukuje.

Zajedno sa *primarnim* pravom, odnosno pravom da izdaje i reprodukuje delo u formi knjige, Poglavlje 3 u *Standardnom Ugovoru* sadrži odredbe koje regulišu sekundarna prava. Sekundarna prava mogu, na primer da sadrže pravo da se delo objavi kao "zvučna" ili "audio knjiga".

Što se tiče prevoda i objavljivanja knjige u inostranstvu, *Standardni Ugovor* nalaže da se potpiše zasebni *ugovor sa agentom* između izdavača i autora koji će da reguliše stavove i uslove koji će se primenjivati.

Izdavanje u formi knjige

Izdavanje

Ekskluzivno pravo izdavača, utvrđeno u Poglavlju 1, odnosi se na prvo i sledeće izdanje i broj objavljenih primeraka u onom broju kopija o kome odlučuje izdavač. Uobičajeni tiraž za prvo izdanje jednog norveškog romana je oko 2500 do 3000 kopija. Prvi tiraž mora da se objavi najkasnije 18 meseci nakon prijema rukopisa koji je spreman za snimanje. Ako izdavač ne ispoštuje ovaj rok, normalno da gubi pravo da objavljuje delo.

Još jedna važna stavka u ovom poglavlju je ta da sam izdavač utvrđuje i ima pravo da menja maloprodajnu cenu knjige. Trenutno se u Norveškoj vodi velika debata oko cena knjiga, kako za beletristiku tako i za naučno-književna dela, za koje mnogi tvrde da su nerazumno visoke. Ovo je važno pitanje za norveške autore, jer se provizija računa na maloprodajnu cenu knjige, a prodaja knjiga, naravno, direktno zavisi od toga koliko su knjige jeftine, odnosno skupe.

Nova izdanja, itd.

Pojedinačni ugovori regulišu izdavanje knjiga u klubovima književnika i džepnih izdanja. Standardni Ugovor daje izdavaču pravo da objavljuje takva izdanja, pod uslovom da ima saglasnost autora. U Norveškoj klubovi književnika igraju

ključnu ulogu u prodaji nove norveške beletristike. Oko 70 procenata novo napisane beletristike rasprodato je preko velikog broja raznovrsnih klubova književnika koji su kao "pečurke posle kiše" iznikli u Norveškoj u proteklih par decenija. Koliko je meni poznato, ta cifra je daleko veća nego u većini drugih zemalja. U poslednje vreme, takođe smo svedoci naglog uspona u izdavanju i prodaji džepnih izdanja. Džepna izdanja su očigledno u modi, pogotovo kod mladih ljudi. Ono što je zajedničko za ugovore za džepna izdanja i one za klubove književnika, je to što su skale provizije za takva izdanja znatno manje od onih za standardna izdanja. Provizije za džepna izdanja obično variraju od 5 do 12.5 procenata, dok kod izdanja za klubove iznose uvek 9 procenata.

Rukopis

Rukopis, spreman za izdavanje, mora biti predat izdavaču do krajnjeg roka koji je međusobno ugovoren. Danas je uobičajeno da autor predaje svoj rukopis u elektronskom formatu. Pošto rukopis predat u elektronskom formatu manje košta izdavača nego onaj na papiru, autor zauzvrat dobija neke skromnije nadoknade.

Autorove nadoknade

Ova stavka, koja se odnosi na skale provizije i avanse, je verovatno najznačajnija za autora u Poglavlju 2 *Standardnog Ugovora*. Autorova nadoknada (*provizija*) je u principu 15 procenata za prvih 5000 prodatih primeraka, a potom 20 procenata maloprodajne cene knjige. Primetićete, međutim da se norveški romani retko kad prodaju u više od 5000 primeraka. Pored Standardnog Ugovora, u Norveškoj postoji specijalan sporazum između države i autora, nazvan *Državni Plan za Kupovinu Nove Norveške Literature*, u kome se nalaže da država mora da otkupi 1000 primeraka svakog beletrističkog naslova i raspodeli ih po državnim bibliotekama. Država takođe plaća ekstra proviziju od 5 procenata na kupljene naslove, tako da je ukupna provizija na

prvih 5000 prodatih primeraka 20, a ne 15 procenata. Kao što je ranije pomenuto, ostali sporazumi se odnose na izdanja za klubove književnika i na džepna izdanja, ali oni nisu toliko popularni kod autora kao prethodno pomenuti.

Još jedna važna stavka u ovom poglavlju je da autoru mora biti isplaćen minimalni honorar koji iznosi jednu trećinu predviđene provizije od prodaje prvog izdanja. Ovaj minimum mora da bude isplaćen kao avans po izdanju.

Poglavlje 2 takođe sadrži odredbe koje se tiču prava izdavača da odlučuje o estetskom izgledu knjige (grafički dizajn, ilustracije, povez, prednje korice, omot) i pravo i obavezu pisca da lektoriše izdanje bez posebne nadoknade. Poglavlje dalje sadrži odredbe o tome kada je izdavaču dozvoljeno da rasproda ostatak neprodatog tiraža po sniženoj ceni, kao i njegovu obavezu da redovno informiše autora o prodaji knjige (izveštaj o statusu prodaje).

Ostala prava

Pravo izdavača da objavljuje i umnožava autorovo delo je primarno pravo. Pored ovog primarnog prava, izdavač takođe može da izabere da koristi i neka od sekundarnih prava.

Ova prava su:

Objavljivanje u novinama, žurnalima, magazinima: Sporazumi koji se tiču ovakvih korišćenja se prave u ime autora, a izdavač ima pravo na proviziju od 25 procenata, osim ako nije drugačije dogovoreno.

Elektronsko objavljivanje: Izdavači imaju ekskluzivno pravo da stave delo u svoju elektronsku bazu podataka i da objave to delo preko elektronskih ili drugih sličnih sredstava, kao i pravo da, u ime autora, sklapaju sa drugim licima sporazume koji se tiču takve eksploatacije. U suprotnom slučaju, bilo koji prihodi nastali elektronskim publikovanjem se dele između autora i izdavača, i to tako da 75 procenata ide autoru a 25 procenata izdavaču.

Zvučne knjige: izdavač takođe ima ekskluzivno pravo da objavi knjigu kao zvučnu knjigu. Postoji zaseban sporazum o zvučnim knjigama koji reguliše ovo pravo.

Izmena uslova

Ovo poglavlje garantuje autoru ili izdavaču pravo da NE objavljuje delo u novom izdanju ili tiražu ako bi se desile promene u političkim, umetničkim ili drugim oblastima zbog kojih "bi se autor ili izdavač definitivno uzdržao od objavljivanja dela onakvog kakvo jeste".

U takvim slučajevima, stranke se moraju složiti oko toga da li će se raditi prepravljena verzija dela.

Kršenje ugovora (neizvršenje)

Standardni Ugovor je obavezujući za obe stranke. Ako jedna stranka prekrši sporazum ugovoren u Standardnom Ugovoru, druga stranka, u principu, može da zahteva da se ugovor poništi.

Kršenje ugovora od strane autora obično se dešava kad rukopis ne bude predat u ugovoreno vreme i/ili u uslovima spremnim za izdavanje (umetnički izdizajniran, otkucan ili u elektronskom formatu), i kad se autor ne povinuje svojim obavezama da preda koncept u ugovoreno vreme. U ovakvim slučajevima, izdavač može da poništi ugovor.

Ako je autor zaslužan što izdavač ima dodatne troškove, izdavač može tražiti od autora da mu pokrije gubitke.

Kršenje ugovora od strane izdavača uglavnom se odnosi na izdavačevu obavezu da objavi rukopis. Publikacija mora da se objavi najkasnije 18 meseci od dana kad izdavač primi rukopis spreman za snimanje.

Ako je sav tiraž rasprodat, a prošlo je bar pet godina od kako je objavljeno zadnje izdanje, autor može tražiti od izdavača da objavi novo izdanje knjige. Izdavač ima rok od 6 meseci. Ako novo izdanje ne bude objavljeno do tog roka, autor može da traži poništaj dogovora.

Važan princip koji ovde važi je taj da, kad se ugovor poništi, sva prava se vraćaju autoru.

Ostale odredbe

Osim izuzetaka koji su navedeni u *Standardnom Ugovoru*, izdavač ne može dodeliti nikakva prava trećem licu bez pristanka autora.

Autorove obaveze su lične prirode i ni one se takođe ne mogu dodeliti trećem licu bez pristanka izdavača.

Završni komentari

Po pravilu indukcije, proizvodnja i publikacija nove norveške beletristike zasniva se na mreži sporazuma i planova, kako privatnih tako i društvenih. *Standardni Ugovor* je samo »srce sistema«, jer garantuje svim autorima da će biti tretirani podjednako; bilo da autor piše poeziju, prozu ili dramu; bilo da mu se knjiga proda u 500 ili 50,000 primeraka, *Standardni Ugovor* primorava izdavačke kuće da svim autorima pruže iste finansijske i ostale uslove vezane za publikaciju. *Drugim rečima, poput ostalih ugovora između autora i izdavača u Norveškoj, Standardni Ugovor* je kolektivni sporazum, kao što sam ranije naglasio. Kolektivni princip je takođe preduslov za ostale sporazume i poslovne planove, bilo da je to *Državni Plan za Kupovinu Nove Norveške Literature*, koji garantuje bibliotekama pristup novoj Norveškoj literaturi i daje izdavačkim kućama potrebna sredstva da ih objavljuju, bilo da je to *Sporazum o Fiksnoj Ceni Knjiga*, koji sadrži odredbe koje se tiču fiksnih cena knjiga i izuzimanja iz VAT-a. Zbog razloga vezanih za kulturnu politiku, ovi sporazumi su trenutno izuzeti iz

zakonodavstva, što inače nije slučaj sa slobodnom konkurencijom u ostalim poslovima i industriji.

Već godinama, norveško društvo pokazuje široko razumevanje se ciljem da se prodaja knjiga razlikuje, na primer, od prodaje kozmetike ili prehrambenih proizvoda. Norveško tržište knjiga je malo. Opstanak najjačih u uslovima slobodne konkurencije bi vrlo brzo omogućio da oni najslabiji još više oslabe, pokleknu i na kraju totalno nestanu. Ovo bi pre svega uticalo na široku raznovrsnost norveške literature. Mentalitet slobodnog tržišta trenutno hara, pa čak i u tradicionalno socijalno demokratskoj Norveškoj, i moćne sile bi želele da kolektivni princip bace na smetlište istorije, i time da prepuste literaturu tržišnim silama kao da je samo još jedna vrsta robe. Prema tome, veoma je neizvesno da li će sporazumi koje imamo danas uspeti da prežive u predstojećim godinama. U ovakvoj situaciji, *Norveško Izdavačko Udruženje* će se svim silama boriti da očuva postojanje *Standardnog Ugovora* i ostalih društvenih sporazuma, najjednostavnije rečeno zbog toga što su se ovi sporazumi dokazali kao sjajna oruđa za promovisanje raznovrsnosti i visokog kvaliteta literature.

KOLEKTIVNO OSTVARIVANJE AUTORSKIH I SRODNIH PRAVA U SRJ

mr Ljiljana Rudić-Dimić,

šef Odseka za autorsko i srodna prava

Savezni zavod za intelektualnu svojinu, Beograd

ZAKON I PRAKSA

Ideja kolektivnog ostvarivanja autorskog i srodnih prava nastala je u Evropi, (Francuska) sredinom 19. veka, i veoma brzo svoje uporište našla je u najrazvijenijim zemljama Evrope sa najdužom tradicijom u oblasti autorskopravne zaštite. Sama ideja nastala je kao rezultat prvenstveno praktičnih potreba – tačnije situacije da je renomirani francuski kompozitor sredinom 19. veka u obližnjem bistrou slušao javno izvođenje svoje originalne autorske, muzičke kompozicije, i došao na ideju da za isto korišćenje svoga dela treba da dobije pripadajuću naknadu. Vlasnik bistroua, razumljivo nije pokazao preveliko oduševljenje njegovom idejom i vrlo brzo isti slučaj završio je na sudu koji je posle dugog premišljanaj doneo presudu u korist kompozitora...

... Prva kolektivna organizacija nastala je ubrzo za ovim slučajem, baš u Francuskoj, jer je bilo jasno da pojedinac - autor ne može biti fizički prisutan na svim onim mestima na kojima se izvode njegova autorska dela i /ili njihove obrade, i to je bilo jasno i nužno čak i krajem 19. veka. Ulaskom u 21. vek kada se oblici korišćenja autorskih dela i predmeta srodnih prava «dramatično multipliciraju» i kada pojedini elektronski mediji ista dela koriste bez obzira na nacionalni zakon i domicilnu teritoriju autora, ideja kolektivnih organizacija nije više ideja već realna potreba.

U ovom radu, cilj je prvenstveno osvrst na stanje SRJ zakonodavstava i prakse kada su u pitanju kolektivne organizacije za zaštitu prava autora i nosioca srodnih prava, u svetlu «servisa» za potreba pojedinačnog autora (individue) u odnosu na sve moguće oblike korišćenja njegovih dela za koje je predviđena dozvola autora i plaćanje autorske naknade. Od istih su izuzeti samo slučajevi kada se prava autora ograničavaju iz zakonom predviđenih razloga (korišćenje dela bez dozvole autora i bez obaveze plaćanja autorske naknade, odnosno slučaj korišćenja dela bez dozvole autora ali uz obavezu plaćanja autorske naknade).

Poseban osvrt dat je na teme:

Šta je autorsko pravo?

Zakonska tradicija u SRJ, vezana za oblike ostvarivanja autorskih i srodnih prava;

Zakonom predviđeni modeli za realizovanje prava;

Autorsko pravo koje se individualno ostvaruje;

Autorsko pravo koje se kolektivno ostvaruje;

Postojeći modeli licenciranja korišćenja prava;

Državna kontrola;

Kolektivno upravljanje u praksi;

Digitalno okruženje i multimedijalno korišćenje autorskih dela;

Odnos: stvaralac – korisnik – organizacija za kolektivno upravljanje;

Tarife organizacija za kolektivno upravljanje;

Percepcija – distribucija – dokumentacija;

Problemi piratstva!

Svetski standardi za organizacije za kolektivno upravljanje;

Problemi u početnoj i evolutivnoj fazi;

Trenutna situacija u SRJ.

Šta je autorsko pravo?

Okviri autorskog stvaralaštva

Član 2. *Zakona o autorskom i srodnim pravima* («Službeni list SRJ», br:24/98), u daljem tekstu: Zakon, predviđa da je:

Autorsko delo originalna intelektualna tvorevina autora iskazana u određenoj formi, bez obzira na umetničku, naučnu ili neku drugu vrednost, cilj, veličinu, sadržaj i način na koji se manifestuje, kao i na mogućnost korišćenja sadržaja od strane javnosti.

Konkretno, sledeća dela će biti smatrana autorskim delima:

- pisana dela;
- govor;
- dramska, dramsko-muzička dela;
- koreografija i pantomima;
- dela potekla iz folkloru;
- muzička dela sa tekstom ili bez njega;
- filmovi;
- dela lepih (likovne) umetnosti;
- dela arhitekture, primenjene umetnosti i industrijskog dizajna;
- crteži, skice, fotografije;
- kompjuterski programi...itd.

Zakonska tradicija u SRJ

Zakon iz 1998. godine šesti je zakon u tradiciji autorskih prava Jugoslavije, koja je u ovoj pravnoj oblasti u kontinuiranom trajanju skoro osamdeset godina.

Prvi zakon koji je uveo koncept kolektivnog upravljanja je *Zakon o autorskom pravu* iz 1978. godine i u njemu se u jednom jedinom članu (90a), predviđa mogućnost da se autorska prava mogu kolektivno realizovati.

Zakon detaljno predviđa realizaciju autorskog i ostalih srodnih prava preko organizacija za kolektivno upravljanje.

Tačnije članovima 144. do 169. Zakona, predviđaju se detaljno:

- Opšti uslovi za osnivanje kolektivne organizacije u SRJ;
- Organi i opšti akti kolektivne organizacije;
- Obaveze kolektivne organizacije prema korisnicima, nadležnom državnom organu;
- Obaveze korisnika prema kolektivnoj organizaciji čiji repertoar koriste;
- Kontrola aktivnosti kolektivne organizacije od strane nadležnog saveznog organa.

Zakonom predviđeni modeli za ostvarivanje autorskih i srodnih prava

Autorsko i srodna prava mogu da se realizuju individualno, direktno ili preko propisno ovlašćenog zastupnika.

Pojedinci ili pravna lica – autorske agencije, mogu da nastupaju kao zastupnici u realizaciji autorskog i srodnih prava (član 143) Zakona.

Autorsko i srodna prava mogu se kolektivno realizovati preko organizacija za kolektivnu realizaciju ovih prava (član 144) Zakona.

Nijedna od kolektivnih organizacija, osnovanih u skladu sa Zakonom, ne može biti ustanovljena u cilju sticanja profita. Njena osnovna delatnost jeste «tehnički servis» za potrebe svojih članova.

Autorsko pravo koje se lično (neposredno) ostvaruje

Članovi 142. i 143. Zakona:

Decenijama je u pravnoj teoriji i praksi bilo zastupljeno stanovište da autorsko pravo treba da se, gde god je to moguće, individualno ostvaruje od strane samog autora, nosioca prava ili ovlašćenih lica. Tačnije korišćenje autorskih dela svođeno je na veliku moguću raznolikost *inter partes* sporazuma.

Međutim, najnovije tehnološke inovacije, digitalne tehnologije i globalne elektronske mreže, ozbiljno su postavile sledeća pitanja, na koje je u kontekstu individualnog zastupanja veoma teško odgovoriti:

- Ko u kontekstu globalnog korišćenja autorskog dela, isto delo i na koji način koristi?
- Gde se sve vrši korišćenje jednog autorskog dela?
- Kada se koristi jedno autorsko delo?
- I posebno određujuće pitanje, šta se koristi, imajući u vidu različiti status dela (slobodna i ona čija zaštita još traje)?

Pobornici koji su protiv individualne prakse, kao svoje opravdane parametre navode da je:

- Originalnim stvaraocima nemoguće da identifikuju, prate i pregovaraju sa ogromnim brojem različitih korisnika;
- Pitanje usložnjeno činjenicom ne retkih korišćenja autorskih dela i predmeta srodnih prava van granica domicilne zemlje autora/nosioca prava;

- U praksi «zaživelo» mnoštvom tarifnih stopa koje su utvrđene na lokalnom (domicilnom) nivou, kolektivne organizacije zemlje gde se konkretno korišćenje vrši...

Atorska prava kojima se upravlja na principu kolektivnih modela licenciranja

Članovi 144 do 170 Zakona:

Članovi svake registrovane organizacije za kolektivno upravljanje autorskim i/ili srodnim pravima, daju autorizaciju za zastupanje tj. punomoćje organizaciji koje može biti opšte ili posebno. Ista organizacija potom ažurira ustupljena ovlašćenja kako prema lokalnim, tako i prema stranim autorima, sa čijom organizacijom ima zaključen ugovor o recipročnom zastupanju.

Na taj način, prevladaju se složenosti izazova digitalne ere, Interneta, trgovina posredstvom elektronskih medija (e.commerce), i drugih oblika multimedijalnih korišćenja dela.

Posmatrano sa ovog aspekta, osnovni principi licenciranja koji su određujući jesu:

- Vrednost autorskih tvorevina za ekonomsku delatnost korisnika;
- Stvarna upotreba autorskog dela, sa repertoara date kolektivne organizacije;
- Količina zaštićenih dela, sa repertoara kolektivne organizacije, koja se koristila za potrebe svakog individualnog korisnika istog repertoara.

Vođene tradicionalnim modelima, kolektivne organizacije koriste uglavnom dobrovoljne, obavezne, proširene licence uz *sine qua non*, zaključenje uzajamnih bilateralnih sporazuma na teritorijalnoj osnovi, sa drugim kolektivnim organizacijama koje se bave zaštitom istog korpusa autorskog prava.

Sve navedene licence u suštini jesu:

- Licence tzv. *“up stream”* koje se dobijaju od pravih vlasnika (autora/nosioca prava), i
- Licence *“down stream”* koje se dobijaju od kolektivnih organizacija koje prikupljaju sredstva, a za potrebe pojedinačnik korisnika.

Državni nadzor

Na osnovu Zakona, osnivači kolektivne organizacije u SRJ, imaju obavezu da od nadležnog državnog organa – *Saveznog zavoda za intelektualnu svojinu*, zatraže u formi zahteva dozvolu za rad kolektivne organizacije, sa priložima koji se odnose na:

- dokument o osnivanju (odluka ili ugovor o osnivanju);
- nacrt statuta;
- elaborat o kadrovskoj i tehničkoj opremljenosti;
- dokaz o plaćenju saveznoj taksi, koju određuje savezni zakon koji rešava pitanja administrativnih taksi (članovi 149 i 150) Zakona.

Savezni zavod za intelektualnu svojinu donosi odluku o izdavanju dozvole za rad ili odbija podneti zahtev u roku od 30 dana od dana podnošenja zahteva, sa obrazloženjem i u formi Rešanja. *Savezni zavod za intelektualnu svojinu* može takođe da opozove datu dozvolu, u za to zakonski određenim slučajevima (članovi 151 i 153), Zakona.

Savezni zavod za intelektualnu svojinu ima pravo i obavezu da kontinuirano vrši nadzor rada svake registrovane kolektivne organizacije, kao i pravo da njegovi predstavnici prisustvuju na sednicama organa te organizacije, i pravo uvida i pregleda njihovih poslovnih knjiga (članovi 168 i 169), Zakona.

KOLEKTIVNO ADMINISTRIRANJE U PRAKSI

- organizacije koje imaju važeća rešenja - dozvole za rad

Zaključno sa junom 2002.godine, pri *Saveznom zavodu za intelektualnu svojinu*, registrovane su sledeće organizacije za kolektivno ostvarivanje autorskih odnosno srodnih prava:

“SOKOJ” kolektivna organizacija sa neprekidnom tradicijom u radu dugom preko 50 godina. Isti je nadležan za sakupljanje i distribuciju tantijema i honorara za autore muzičkih dela. Član CISACa (*Međunarodne konfederacije društava autora i kompozitora*), sa zaključenih preko 77 uzajamnih bilateralnih sporazuma sa stranim društvima. Licenca za rad od strane Zavoda, izdata je 1998. godine.

“DVD GROUP” – kolektivna organizacija sa ambicijom da direktno odgovori na izazove digitalne ere i novih tehnologija. Ova organizacija obezbeđuje zaštitu srodnih prava - proizvođača videograma na DVD formatima, i predstavlja brz odgovor na korišćenje autorskih dela i predmeta srodnih prava na “multi-medijalnim nosačima” i štiti interese producenata videograma. Licenca za rad od strane Zavoda, izdata je 2000. godine.

“OFPYU” – organizacija za kolektivno ostvarivanje i upravljanje pravima fonogramskih proizvođača na teritoriji SRJ. Licenca za rad od strane Zavoda, izdata je 2002.godine.

Digitalno okruženje i multimedijalna upotreba autorskih dela

«Digitalna realnost» ističe rastuću potrebu za organizacijama za kolektivno upravljanje, za njihovom međusobnom saradnjom i mogućim *“kišobran rešenjem”*: gde je jedna «glavna» kolektivna organizacija koja:

- nastupa prema svim korisnicima;
- prati i skuplja propisane provizije;

- refundira pripadajuće honorare drugim organizacijama;
- zadržava realne troškove svojih «tehničkih usluga».

Digitalna realnost» takođe potavlja ozbiljna pitanja:

- U konkretnim slučajevima korišćenja dela - čije nacionalne zakone primenjivati? (čest slučaj kod korišćenja putem bežičnih emisija, reemisija i prijema od strane individualnih korisnika),
- Koja prava primenjivati? (upotreba posredstvom Internet globalne mreže, kablovski, satelitski prenosi, punjenje baze sadržajima sa Interneta, i sl.).
- Kako uspešno uraditi identifikaciju sadržaja i identifikaciju prava?

Vezano za date dileme, jedna od najsvežijih međunarodnih rešenja jeste tzv. *"SANTIAGO SPORAZUM"* – koji za svoje potpisnice uvodi mogućnost, da organizacije za kolektivno upravljanje na teritoriji zemlje potpisnice, mogu da izdaju licence širom sveta za upotrebu Interneta, pod određenim uslovima...

Stvaralac – korisnik – organizacije za kolektivno upravljanje

Svaka registrovana organizacija za kolektivno upravljanje, bez obzira na kojoj teritoriji se nalazi, treba da bude interaktivno povezana sa:

- Stranim autorskim društvima/kolektivnim organizacijama – njihovim autorima, nosiocima prava, preko recipročnih ugovora tj. uzajamnih sporazuma;
- Domaćim autorima, nosiocima prava – preko punomoćja;
- Različitim korisnicima takozvanog "zaštićenog repertoara", preko modela licenciranja za upotrebu domaćih i stranih dela.

Svaka registrovana organizacija za kolektivno upravljanje, bez obzira na kojoj teritoriji se nalazi, ima ekskluzivno pravo na ubiranje godišnjih troškova za rad kolektivne organizacije – kao aktuelnih troškova za administraciju autorskih ili srodnih prava.

Tarife organizacija za kolektivno upravljanje

Član 158. Zakona, propisuje postojanje ovog opšteg akta svake kolektivne organizacije:

Svaka Tarifa obuhvata stope koje kolektivna organizacija naplaćuje od korisnika za različite oblike korišćenja predmeta zaštite;

Osnovica za naplatu svake Tarife, utvrđuje se kao procenat od prihoda koji korisnik zarađuje na osnovu eksploatacije predmeta zaštite. Ovaj procenat će biti proporcionalan značaju materije koja je pod zaštitom repertoara organizacije za prihod korisnika, ali neće prelaziti 10% od toga.

Ako se predmet zaštite upotrebljava sa nekim drugim predmetom zaštite i ako jedna eksploatacija ima više nosioca prava, osnova za naplatu svake Tarife će se proporcionalno utvrđivati.

Obaveza je da se svaka doneta i odobrena Tarifa objavi u «Službenom listu SRJ».

Percepcija – dokumentacija – distribucija

Osnovna delatnost registrovane kolektivne organizacije za ostvarivanje nekog od korpusa autorskog ili srodnih prava, u radu svoje stručne službe, mora objedinjavati sledeće vitalne sektore:

PERCEPCIJU - u smislu evidentiranja svih korišćenja i upotrebe autorskih dela. (istu bi mogli da rade i autori lično, organizacije za kolektivno upravljanje sa obučanim službenicima...ili da se određuje na principu "percepcije uzorka" iz uzoraka korišćenja, na određenoj teritoriji).

DOKUMENTACIJU – sektor koji služi kao «precizan alat» za distribuciju tantijema pravim vlasnicima i nosiocima autorskih pravaa, a posebno u svrhu dokaza vlasništva- pripadnosti autorskog prava, za potrebe različitih korisnika.

Za potrebe DISTRIBUCIJE- raspodele autorskih tantijema i honorara, posebno je bitno da kolektivna organizacija ima efikasan:

- Informacioni sistemi – «informacije o upravljanju pravima»;
- «Administrativni alat za standardizaciju» i usmeravanje razmene informacija između društava – korisnika – autora - vlasnika prava;
- Mogućnosti i umreženost za korišćenje novih brojeva međunarodnih standarda za identifikaciju dela – "ISWC" i relevantnih učesnika – "IP", sve u cilju fer i u potpunosti realizovane distribucije provizije pravim vlasnicima i nosiocima autorskih i srodnih prava.

Problemi piratstva

Fenomen piratstva, raširen je po celom svetu, ali u nekim okruženjima isti fenomen dominantan je problem društva i deo organizovanog kriminala!

Česte studije za potrebe poslovne politike velikih sistema i industrija, koje su uradile IFPI, MPA, BSA itd, o nivou piratstva, u regionu ili u određenoj zemlji, urađene su sa ciljem da se zaštite njihovi interesi - interesi velikih multinacionalnih kompanija. Put za zaštitu interesa pojedinačnih autora jeste ažurna kolektivna organizacija, i sprovođenje nacionalnih zakona u ovoj oblasti.

Posebno bitnim smatram i:

Podizanje svesti o merama protiv neovlašćene upotrebe prava na rukovođenje informacijama;

Borbu protiv digitalnog piratstva: pitanja primene zakona – uvek zakon gde se zaista desila neka konkretna piratska akcija.

Svetski standardi organizacija za kolektivno upravljanje

Svetska iskustva, teže ka:

- Sve većoj upotrebi tzv. "zaštićenih repertoara" kolektivnih organizacija ali sa "užim oblikom licenciranja";
- Smanjenju izdavanja i novih "legalnih licenci" jer su iste problematično pitanje (po TRIPS sporazumu i Bernskoj konvenciji);
- Restriktivnoj upotrebi "proširenih licenci" u vezi sa nepoznatim vlasnicima prava, itd.

Svetska iskustva, takođe teže ka "*Jedinstvenim modelima ugovaranja*" sa ugrađenim standardima na državnom nivou i m.f.n. Na primer, CISAC (*Međunarodna konfederacija društava autora i kompozitora*) koristi "Model sporazuma za uzajamno zastupanje" kao svetski priznat standard organizacija za kolektivno upravljanje.

Problemi u početnoj i evolutivnoj fazi kolektivnih organizacija

Kao rezime, nameću se određena pitanja:

- Nedostatak javne svesti o pitanjima i značaju autorskog prava;
- Spori zakonski postupci, problemi u sprovođenju posebnih i relevantnih zakona;
- Problem piratstva, otpor i neznanje različitih korisnika;
- Podizanje stepena svesti države i društva o materijalnom doprinosu autorskih i ostalih srodnih prava za nacionalne ekonomije;
- "digitalna agenda": jedinstvena baza podataka, "multimedijska" upotreba dela, novi tehnološki standardi za različitu primenu, a sve u cilju da se pruži i zaštita inostranim autorima i nosiocima autorskih i srodnih prava čija se dela koriste u Jugoslaviji.

Sve navedeno treba posebno razmotriti, imajući u vidu integracije SRJ u međunarodnu zajednicu - Savet Evrope, Svetsku trgovinsku organizaciju i Evropsku Uniju, u kojim telima je po jedoobraznom principu potreban uslov da strani državljani uživaju na teritoriji svih svojih država članica status – nacionalnog tretmana i m.f.n. (najpovlašćenije nacije).

Trenutna situacija u SRJ – predstojeći zadaci

SRJ jedna je od primera zemalje sa “skromnom tradicijom” u kolektivnom upravljanju autorskim i srodnim pravima.

Rešenje “*one stop shop*” – tzv. “glavne” organizacija za kolektivno upravljanje koja ima ulogu tehničke službe za sva druga kolektivna društva u toj zemlji i regionu, postavlja se kao racionalno sa aspekta smanjenja troškova zaštite autora.

U SRJ takođe postoji neopravdan nedostatak kolektivnog upravljanja i ostvarivanja autorskih prava na polju književnosti, interpretatorskih prava u najširem aspektu, primenjenih umetnosti, prava na reprografsko kopiranje, prava javnog rentiranja primeraka knjiga za potrebe biblioteka i čitaonica (P.L.R) itd.

U SRJ je posebno potrebno, povećanje opšteg nivoa obrazovanja autora – vlasnika prava – korisnika – sudija – pravnika – carinskih i policijskih vlasti...

Bez presedana i izuzetaka, društvena borba protiv piratstva na svim operativnim nivoima i u svim njenim pojavnim oblicima, jeste vitalan interes društva u cilju očuvanja statusa autora i održanja nivoa kreativnog i originalnog nacionalnog stvaralaštva.

PRAVO JAVNOG RENTIRANJA (PJR)

dr. Jim Parker

Rukovodilac službe za prava javnog rentiranja, Velika Britanija

TREKUTNA SITUACIJA NA MEĐUNARODNOM PLANU

Pregled

Drago mi je što imam priliku da kolege ovde u Srbiji upoznam sa najnovijim međunarodnim stremljenjima na polju autorskih prava a vezano za rentiranje kopija, koji su opštepoznati kao Pravo javnog rentiranja – PJR. Neophodno je da moje izlaganje bude jedan kratak pregled situacije i neću imati vremena da se upuštam u detalje pojedinih PJP sistema. Međutim, mnogo više informacija možete naći na *International PLR Network Website*, a neke od detalja o tome možete naći i u priručnicima koje sam doneo.

Želeo bih da iznesem par detalja o razvoju ove oblasti za one koji nisu upoznati sa čitavim konceptom:

Šta je pravo javnog rentiranja (PJR)

Pravo javnog rentiranja je pravo autora da budu plaćeni za besplatnu javnu upotrebu njihovih dela u bibliotekama.

Otkad postoji

PJR postoji od četrdesetih godina dvadesetog veka. Prva zemlja u kojoj je uspostavljen sistem PJR bila je Danska 1946. godine, sledila je Norveška 1947. godine i Švedska 1954. godine. Engleski sistem, za koji sam ja odgovoran, ustanovljen je Zakonom o PJR, 1979. godine.

Koliko zemalja priznaje PJR

U ovom trenutku, u oko 30 zemalja postoje zakoni kojima se priznaju autorska prava na rentiranje (*pozajmljivanje*); ali od tog broja samo njih 15 je preduzelo dalje korake da se uspostavi jedan sistem koji omogućava autorima da budu plaćeni za upotrebu njihovih dela u javnim bibliotekama. Većina sistema koji funkcionišu, nalazi se u Evropi, konkretno u Severnoj Evropi, mada PJR takođe postoji u Australiji, Kanadi, Novom Zelandu i Izraelu.

Kako se izračunavaju isplate

Svaka zemlja ovo pitanje rešava na drugačiji način, ali, glavni sistemi koji se primenjuju koriste isplaćivanje prema tome koliko često se pozajmljuje delo nekog autora (*tj. plaćanje po pozajmici*) ili se isplate vrše prema broju primeraka knjiga koje se nalaze u bibliotekama. Neki PJR sistemi daju piscima subvencije ili obezbeđuju penzijske fondove.

PJR sistemi u Velikoj Britaniji, Švedskoj, Nemačkoj, Holandiji, Izraelu i Islandu isplaćuju autore prema tome koliko puta su rentirane (*pozajmljene*) njihove knjige. Tako na primer, u Velikoj Britaniji se podaci o broju pozajmica prikupljaju prema uzorcima iz kompjuterskih sistema javnih biblioteka širom zemlje, a to radi služba PJR .

Umesto toga, autori mogu da budu isplaćeni za svaki primerak njihovih knjiga koji se čuva u bibliotekama (kao što je to u Kanadi, Australiji, Danskoj).

Svaki PJR sistem ima sopstvena pravila o tome ko je obavezan za plaćanje, ali zemlje članice Evropske zajednice ne mogu da vrše diskriminaciju na osnovu nacionalne pripadnosti. Skandinavске zemlje ograničavaju plaćanje na autore koji pišu na određenim jezicima. Kao sistemi zasnovani na autorskom pravu, PJR mehanizmi u Nemačkoj, Holandiji i Austriji treba da slede pravila "nacionalnog tretmana", a Nemačka već sada svoje autore isplaćuje u Velikoj Britaniji. Sistem Velike Britanije je otvoren za sve autore koji žive u bilo kojoj zemlji u Evropskom Ekonomskom Rejonu (EEA).

Koje su pravne osnove za PJR

Petnaest nacionalnih PJR sistema spada u dve šire kategorije:

Zemlje u kojima se na PJR gleda kao na pravo srodno autorskom pravu i gde su isplate na određen način povezane sa mogućnošću da se autorova dela nađu i koriste u bibliotekama – i zaista, u nekim zemljama je pravo rentiranja (pozajmljivanja) deo zakona o autorskom pravu;

Zemlje u kojima se plaćanje po PJR smatra delom državne podrške kulturi i gde je akcenat stavljen na podržavanje autora iz te zemlje.

Ključni događaj u vezi sa pravnim statusom PJR u Evropi je bila *Direktiva Evropske zajednice o pravu pozajmljivanja i izdavanja iz 1992. godine*. Istom je utvrđen okvir autorskih prava kojim se autorima priznaje pravo iznajmljivanja od strane Zemalja članica, a autori i ostali vlasnici prava su dobili ekskluzivno pravo da licenciraju ili zabrane iznajmljivanje njihovih dela u bibliotekama. Ona takođe omogućava zemljama članicama da u primeni ove Direktive imaju pravo da zanemare neke aspekte, ili da budu fleksibilne po nekim pitanjima. To pre svega obuhvata opciju da se ne prizna ekskluzivno pravo sve dotle dok autori primaju obeštećenje za pozajmljivanje njihovog dela. Ista takođe, dozvoljava državama da iz PJR isključe određene kategorije biblioteka, te da daju prioritet sopstvenim kulturnim ciljevima prilikom uspostavljanja PJR sistema.

Ono na čemu bi danas želeo da se zadržim jeste progres u Evropi u primeni *Direktive o pravu pozajmljivanja*. Ovde ne govorimo samo o zemljama članicama, već i o svim onim zemljama – uglavnom u Istočnoj i Centralnoj Evropi – koje konkurišu za prijem u zajednicu posle 2004. godine. Da bi zadovoljile kriterijume ulaska u Evropsku zajednicu i te zemlje takođe moraju da primene Direktive Evropske zajednice o autorskom pravu i pravu na intelektualnu svojinu i da ih unesu u sopstveno zakonodavstvo.

Zašto bi biblioteke trebalo da budu zainteresovane za razvoj PJR

Oni od Vas, čije zemlje priznaju prava rentiranja (*pozajmljivanja*), znaće na koji način biblioteke mogu da pomognu, kako bi PJR sistemi funkcionisali. To mogu da urade tako što će PJR administratorima dostavljati podatke o broju pozajmljenih knjiga ili o zalihama knjiga kojima raspolažu i na taj način će omogućiti da se obračunaju isplate. Isto to može da obuhvata, kao što je to slučaj u Holandiji gde funkcioniše sistem licenciranja autorskog prava, pregovore sa vlasnicima prava kako bi se donela odluka koliko biblioteke treba da plate na ime licence da bi bile u mogućnosti da iznajmljuju knjige.

Na koji način države Evropske zajednice primenjuju ovu Direktivu

Gotovo sve zemlje članice su ovu Direktivu usvojile (ili je proces usvajanja u toku) kao deo sopstvenog zakonodavstva o autorskom pravu.

Međutim, Direktiva nije rezultirala uspostavljanjem brojnih novih PJR sistema, jer je većina zemalja u kojima ranije nije postojao PJR, iskoristila mogućnost koju im daju prava na zaobilaznje ili izbegavanje nekih stavova iz Direktive, da bi izbegle obavezu da se PJR naknade isplaćuje autorima.

Tako su zemlje kao što je Velika Britanija, Nemačka, Austrija, Holandija, Švedska, Finska i Danska – od kojih su sve već priznale PJR – modifikovale i, u nekim slučajevima, proširile svoje postojeće PJR sisteme kako bi odgovorile

kriterijumima ove Direktive. Evropska komisija je dozvolila skandinavskim zemljama da PJR isplate ograniče na knjige pisane na njihovim jezicima. Ovo je omogućeno na osnovu one odredbe iz Direktive koja prioritet daje kulturnim ciljevima zemlje, a sprečava da se velike količine novca isplaćuju piscima koji pišu na engleskom i drugim stranim jezicima.

Međutim, većina ostalih zemalja članica – kao što su Irska, Portugal, Španija i Italija – odabrale su da iskoriste prednost koju im daje fleksibilnost ove Direktive. One su, ustvari, priznale princip PJR (čime su ispunile zahtev ove Direktive), ali su javne biblioteke oslobođene od obaveza u vezi sa PJR. Obzirom da biblioteke čine «kičmu» PJR sistema u većini zemalja, to znači da PJR nije ni malo uznapredovao.

Ipak, sa stanovišta autora, nije sve baš tako loše:

Zemlje u kojima postoje PJR sistemi proširuju domen i u ono što ovaj sistem pokriva, sada uključuju elektronski materijal koji nisu knjige. Na primer, PJR sistem u Holandiji sada vrši plaćanja za pozajmljivanje kompakt diskova, audio vizuelnih medija i umetničkih dela.

Britanski PJR sistem je proširen sada na sve pisce koji žive u zemljama Evropske zajednice, kao i one koji žive u Norveškoj, Lihtenštajnu i na Islandu, a čije se knjige iznajmljuju u javnim bibliotekama u Velikoj Britaniji. Evropski pisci po prvi put su isplaćeni u februaru 2002. godine. Fondovi su ove godine u britanskom sistemu povećani za 40%.

Ove godine (2002) u parlamentarnu proceduru ulazi i nacrt zakona za osnivanje francuskog PJR sistema. Očekuje se da će se jednako plaćati i autori i izdavači knjiga koje otkupljuju biblioteke.

Nedavno je Evropska komisija objavila izveštaj o napretku koji je u zemljama članicama postignut u primeni PJR aspekata od 1992. godine kada je izdata Direktiva. U izveštaju se kritikuje pristup onih zemalja koje su iz PJR isključile usluge javnih biblioteka i stavlja se znak pitanja na onaj pravac kojim su krenule neke skandinavske zemlje u kojima se ograničava pravo na PJR samo onim autorima koji pišu na maternjim jezicima tih zemalja.

Što se tiče ostalih zemalja članica Evropske zajednice, u Belgiji je napravljen najmanji napredak i Evropska komisija sada upozorava Belgiju da će protiv nje biti pokrenuta pravna akcija, jer ne sprovodi u delo pravo pozajmice onako kako to određuju odredbe Direktive iz 1992. godine. Belgija je imala problema u odlučivanju o tome da li pravo pozajmljivanja treba da bude rešeno u okviru saveznog zakonodavstva ili se radi o kulturnom pitanju koje bi trebalo posebno, svaka za sebe, da reše francuska i flamanska govorna grupa.

Kakva je PJR situacija u zemljama koje traže članstvo u Evropskoj zajednici

Sve zemlje koje slede, jesu u svoje zakonodavstvo o autorskom pravu uključile i Direktivu o pravu pozajmljivanja: Estonija, Letonija, Litvanija, Poljska, Malta, Kipar, Slovačka, Rumunija, Slovenija i Republika Češka (iako se zakon u poslednje dve zemlje odnosi samo na iznajmljivanje muzičkih dela).

Na ovom planu prednjače tri baltičke zemlje. Sve tri u ovom trenutku traže različite modele za funkcionisanje PJR sistema i kroz Međunarodnu PJR mrežu (*International PLR Network*) – koju ja koordiniram – nudimo pomoć i savet za one opcije koje najbolje odgovaraju njihovim konkretnim situacijama.

Ministarstvo kulture Mađarske trenutno radi na nacrtu PJR zakona.

Postoji veliko interesovanje za PJR među autorima i vlasnicima prava u ovim zemljama, ali moramo da priznamo da ovo nije glavni problem ako ga uporedimo, na primer, sa zakonima o autorskom pravu, te će ovo pitanje morati da sačeka svoj red.

Kako funkcioniše sistem u Velikoj Britaniji

Od 1979. godine autori u Velikoj Britaniji uživaju zakonsko pravo da od Vlade budu plaćeni za besplatno korišćenje njihovih knjiga u javnim bibliotekama.

Isplaćena svota je u skladu sa tim koliko puta su vaše knjige bile pozajmljene, a isplata se vrši jednom godišnje, u februaru. Da biste stekli pravo na isplatu prvo morate da se prijavite kako bi vaše knjige bile registrovane kod PJR kancelarije. Do danas je registrovano oko 35,000 autora i drugih saradnika, a od ovog broja tek nešto manje od 18,000 prima isplatu svake godine.

Svote manje od 5 funti se ne isplaćuju, a niko ne može da zaradi više od 6,000 funti godišnje. Novac koji nije isplaćen, jer je ispod ili iznad praga, koristi se da bi se popunile isplate drugim autorima. PJR finansira Ministarstvo kulture, sredstava javnog informisanja i sporta, a njime rukovodi ovlašćeno lice (*Registrar*) za PJR i njegov tim iz kancelarija koje se nalaze u mestu Stockton – TEES. Trenutno, godišnji fondovi PJR iznose 7,000,000 funti godišnje.

Na osnovu primljenih prijava, PJR služba vodi kompjuterizovan registar saradnika i knjiga. Svake godine se na mesečnom nivou prikupljaju podaci o pozajmljivanju knjiga od 30 uprava biblioteka koje su izabrane kao uzorak u svakom delu Velike Britanije. Obzirom da svaka knjiga ima jedinstven ISBN, to omogućava da PJR kompjuter «upari» podatke koji stižu o pozajmicama i odgovarajuću knjigu u registru. Podaci o pozajmljivanju iz biblioteka koje su odabrane kao uzorci (što trenutno predstavlja 15% pozajmljenih knjiga u Velikoj Britaniji) svode se na prosečan broj na kraju godine da bi se dobile procene za broj pozajmica na nacionalnom nivou, za tako registrovanu knjigu. Sadržaj uzoraka se menja svake godine tako što se zamenjuje oko jedne trećine uprava biblioteka koje u ovome učestvuju.

Novac kojim PJR fond raspolaže za isplate, pošto se odbiju troškovi za vođenje programa, potom se deli ukupnim brojem pozajmljivanja registrovanih knjiga kako bi se izračunala cifra godišnje "Stope po pozajmici" (2.67 penija u 2002. godini). Ovo predstavlja osnovu za obračunavanje isplate koja pripada svakom autoru. Na primer, neko ko ima 100,000 pozajmljivanja, dobiće 2.67 penija pomnožena sa 100,000, što iznosi 2670 funti.

Autorima se dopada ovaj sistem zbog prihoda koji im obezbeđuje – 70% pisaca kaže da njihov novac od PJR predstavlja značajan deo njihovih prihoda od

pisanja. Takođe im se dopada što svake godine od PJR kompjutera stiže štampana lista na kojoj se nalaze podaci o tome koliko je često svaka njihova knjiga iznajmljivana u javnim bibliotekama u Velikoj Britaniji. Ovo im daje takvu povratnu informaciju od njihovih korisnika kakvu nisu imali nikad pre.

Gde mogu da saznam više informacija o PJR

Informacije i saveti zemljama koje su zainteresovane za uspostavljanje sopstvenih PJR sistema i za tumačenje odredaba *Direktive o pravu pozajmljivanja* koju je izdala Evropska zajednica, mogu se dobiti od Međunarodne PJR mreže. Ovo je neformalna mreža koja okuplja 15 PJR kancelarija i drugih zainteresovanih organizacija. Ja sam njen koordinater. Dalje informacije o ovoj Mreži i njenim delatnostima možete da nađete na Web sajtu na adresi: www.plrinternational.com ili direktno iz PJR kancelarije (jim.parker@plr.uk.com).

U saradnji sa PJR kancelarijom iz Danske, Mreža je organizovala seminar za obuku na PJR planu za zemlje Centralne i Istočne Evrope koji je održan u Kopenhagenu, 2001. godine. Slični događaji se planiraju i ubuduće.

PRAVO JAVNOG RENTIRANJA

Pregled

Pre tačno dvadeset godina Parlament Velike Britanije odobrio je PJR program (program za pravo javnog pozajmljivanja). Osnovni principi prava na javno pozajmljivanje u Velikoj Britaniji postavljeni su osnovnim zakonom iz 1979. godine i otada se nisu menjali. Međutim, odredbe Programa su tokom godina redovno modifikovane kako bi se usavršili kriterijumi izbora i kako bi se proširio njegov obim. Upravljujući ovim programom i mi smo takođe nastojali da prilagodimo i modernizujemo naše sisteme. Tokom 2001. godine predložili smo i prihvatili veći broj inicijativa čiji je cilj poboljšanje efikasnosti upravljanja ovim

Programom, obaveštavanje o tome da postoji, promovisanje vrednosti ovog Programa za autore i biblioteke i njegovo širenje na teritoriji Evrope. Na svu sreću, svaki od ovih projekata u potpunosti odgovara širim ciljevima resornog Ministarstva, DCMS (Ministarstvo za kulturu, medije i sport) u okviru kulturnog sektora naše zemlje.

Kao i uvek do sada, naš glavni cilj je bio da se minimizuju tekući troškovi ovog programa i da se oslobodi što je moguće veći deo PJR fonda za isplatu autorima. Ove godine smo podelili 4,5 miliona funti za preko 17500 autora po skali koja je najveća do danas, a koja iznosi 2,67 penija po jednom iznajmljivanju.

Ove godine Godišnji izveštaj se pojavljuje u novom formatu zbog čega će, nadamo se, biti dostupniji i zanimljiviji široj publici. Novi forma nastala je kao deo naše strategije marketinga. Cilj svega toga je postizanje što većeg publiciteta za Program i iznalaženje načina da se jedinstvena PJR baza podataka o pozajmljivanju knjiga upotrebi kako bi se obezbedila podrška radu u okviru sektora radnih biblioteka.

Još jedna oblast u kojoj smo uznapredovali u znatnoj meri jeste modernizacija i reorganizacija IT sistema u okviru PJR što obuhvata širenje Windows okruženja na sve aplikacije. Paralelno sa ovim razvojem postavljamo osnove za sistem upravljanja elektronskom dokumentacijom kojom su do sada obuhvaćeni formiranje našeg sopstvenog intranet i PJR veb sajta, a do 2005. godine biće omogućena on-lajn registracija autora.

Nakon otvaranja Programa za zemlje Evropske ekonomske oblasti, u julu 2000. godine, imali smo veliko zadovoljstvo što smo u februaru ove godine bili u mogućnosti da po prvi put isplatimo evropske autore. Osoblje PJR je uložilo veliki trud u nastojanjima da se javnosti objavi širenje našeg Programa u Evropi, pre svega kroz organizacije autora i kolekcionarska društva; kao i u uspostavljanju elektronskih bankarskih aranžmana kojima se omogućuje da isplate idu direktno na račune autora.

Kao pripremu za rad na upravljanju ovim Programom obavili smo obimno istraživanje o tome šta autori misle o funkcionisanju ovog Programa i njegove vrednosti za njih. Od 750 autora obuhvaćenih ovim istraživanjem impresivnih 70% njih je popunilo i vratilo nam upitnike. Po prvi put je povratna informacija sasvim jasno potvrdila koliki je značaj ovog Programa za izdržavanje u životu autora.

U isto vreme Ministarstvo za kulturu, medije i sport je izvršilo sopstvenu analizu PJR (Prava na javno pozajmljivanje) u okviru vladinog programa za petogodišnju analizu. Ova analiza je dovela do željno očekivane rasprave o postojećim opcijama za budućnost ovog programa i mi željno očekujemo da dobijemo taj izveštaj kasnije u toku godine.

Uvodnik izveštaju PJR za 2001. godinu

PJR (pravo na javno rentiranje) predstavlja značajan faktor izdržavanja u životu autora, te na taj način doprinosi opštim ciljevima vlade na planu kulturnog sektora. Kroz finansijsku podršku koju Pravo na javno pozajmljivanje obezbeđuje britanskim piscima, PJR omogućava da se maksimalno poveća doprinos koji oni, a preko njih i izdavaštvo, daju kreativnoj privredi zemlje. Iako ogranak Prava na javno pozajmljivanje spada među najmanja tela koja finansira moje Ministarstvo, njime se veoma uspešno rukovodi i ono ima značajan uticaj na život autora. Vrednost koju ova podrška ima za autore, sasvim jasno i snažno je istaknuta u anketi o mišljenju pisaca koju je Registrar (Rukovodeći organ PJR – prim. prev.) sproveo ove godine. Gotovo polovina autora u našoj zemlji se oslanja na godišnje isplate od prava na javno rentiranje, kao na značajan deo njihovih ukupnih primanja.

Javne biblioteke treba da imaju vitalnu ulogu i da omoguće pun pristup kulturnom životu za decu i mlade ljude. Kao što se vidi iz pokazatelja u ovom Izveštaju, pravo na javno pozajmljivanje može takođe da značajno doprinese razvoju programa čitalačke publike, jer podaci o pozajmljivanju koje prikuplja

PJR, mogu bibliotekarima da daju dragocenu pomoć kada ocenjuju kakav je uticaj programa za širenje čitalačke publike na iznajmljivanje knjiga. Sa velikim interesom očekujem da čujem na koji će način ove informacije biti iskorišćene kao podrška širenju čitalačke publike.

Nastavljamo sa analizom rada PJR u okviru Vladinog petogodišnjeg programa analiza i na tom planu tesno sarađujemo sa Registrarom, Savetodavnim komitetom i PJR timom – pri čemu su svi oni dali pozitivan odziv na ovaj proces. PJR tim čini velike napore kako bi se utvrdila mišljenja autora o budućnosti prava na javno rentiranje, kao i na tome da se autorima pruži usluga “skrojena po njihovoj meri”. Resorno Ministarstvo pravi dobar izbor, jer na prvo mesto stavlja potrebe svojih korisnika, a po tome koliko autori cene Registrara i njegovo osoblje, sasvim je jasno da su njihovi napori izuzetno cenjeni i uvaženi. Želela bih da pohvalim PJR tim zbog uspeha koje su postigli na ovom planu.

Uvaženi Član Parlamenta

Tessa Jowell

Državni sekretar za kulturu, medije i sport

(korišćeni fragmenti iz “PJR Godišnjeg izveštaja za 2001.godinu”)

KOLEKTIVNO OSTVARIVANJE REPROGRAFSKIH PRAVA

John-Willy Rudolph

Izvršni direktor, Kopinor, Norveška

MODELI I ISKUSTVA

Veliko mi je zadovoljstvo da govorim na ovom seminaru, i da se sretnem sa piscima, izdavačima i drugima koji su involvirani u odbranu autorskih prava. Ja rukovodim Kopinorom, društvom za ubiranje autorskih tanitijema. U 1980 godini, Kopinor je dobio zadatak da se pozabavi sa neautorizovanim fotokopiranjem knjiga, časopisa i žurnala, notnih zapisa i dr. u Norveškoj. Ovaj zadatak je izvršen ponudama za zaključivanje korisničkih licenci. Licence bi im dozvoljavale da vrše legalno fotokopiranje nasuprot plaćanja nadoknade.

U 2001 godini sakupili smo € 23 miliona ili € 5.10 *per capita* za ovakvo kopiranje. Sakupljene naknade distribuirane su nosiocima prava u Norveškoj i inostranstvu, obezbeđujući princip pravične naknade kreatorima i izdavačima za korišćenje njihovih dela. Želim sa vama da podelim neka naša iskustva i da vam ujedno nešto malo kažem o različitim modelima koji su operacionalizovani u drugim zemljama. Moje nade su naravno u tom pravcu, da ova informacija može da vas inspiriše da nađete rešenja vezana za pojavu nelegalnih kopija koja se događa u vašoj zemlji.

Ja takođe želim da vas pozdravim ispred međunarodne zajednice involvirane u autorsko pravo. Ja sam član saveta direktora *Međunarodne federacije organizacija koje se bave reprografskim pravima (IFRRO)*, koje organizuju kolektivne organizacije širom sveta. IFRRO je upoznat sa ovom kreativnom radionicom, i

mnoge moje kolege su nestrpljive da saznaju rezultate naše promišljene debate.

Dozvolite mi da počnem sa nekim fundamentalnim pojmovima:

AUTORSKO PRAVO

Pravo reprodukcije

Pravo reprodukcije u našim zakonima o autorskim pravima je od suštinskog značaja za našu diskusiju. Zakoni navode da autor ima isključivo pravo da dozvoli reprodukciju (umnožavanje) svog dela. Glavni cilj ovog prava je da obezbedi da autor može da ubere finansijsku naknadu za svoje kreativne aktivnosti, i da tim putem bude stimulisan da nastavi sa svojim kreativnim radom za dobrobit društva.

Bernska konvencija

Na međunarodnom nivou pravo reprodukcije (umnožavanja) je jedno od osnovnih prava u Bernskoj konvenciji za zaštitu književnih i umetničkih dela. U Pariskom aktu iz 1971 godine, koji je dopunjen 1979 godine, u članu 9. (1) stoji:

Autori književnih i umetničkih dela koji uživaju zaštitu po ovoj konvenciji imaju ekskluzivna prava da dozvole umnožavanje svojih dela, u bilo kom obliku i formi.

Ostvarivanje prava autora

Isključiva materijalna prava autora mogu se ostvarivati:

- od strane autora ili njihovih naslednika;
- od strane izdavača ili drugih nosioca prava,

- od strane neke agencije;
- od strane organizacija za kolektivno ostvarivanje prava (kolektivne organizacije).

Ostvarivanje materijalnih prava putem kolektivnog upravljanja

U izvesnim slučajevima autori i izdavači/proizvođači okupili su se oko zajedničke ideje i formirali kolektivne organizacije. Organizacije ovakvog tipa su najpoznatije u oblasti upravljanja pravima interpretatora muzičkih dela, ali različiti tipovi ovih organizacija bave se različitim vrstama prava. Organizacija koju ja predstavljam, bavi se prvenstveno delima koja se pojavljuju u štampanoj formi i koja su fotokopirana.

U osnovi, možemo reći da je kolektivno upravljanje pravima korisno rešenje kad je individualno ostvarivanje prava *nemoguće* ili *praktično neostvarivo*. Kolektivno upravljanje često postaje aktuelno u slučajevima kada je veliki broj dela/ ili veliki broj korisnika involviran.

SISTEMI ZA NAKNADU

Sada ću vam dati pregled sistema za nadoknade u Norveškoj. Za potrebe ovog izlaganja potrebno je napraviti razliku između:

- kolektivnog upravljanja pravima koje se zasniva na zakonima o autorskim i srodnim pravima;
- sistemi za nadoknadu koji su uglavnom instrumenti kulturne politike.

Kolektivno upravljanje pravima u Norveškoj

U Norveškoj postoji sledećih šest kolektivnih organizacija. One sve zasnivaju svoj rad na osnovama postavljenim u zakonu o autorskim pravima. (koji je ustanovljen u intervalima.)

TONO (1928) ostvaruje prava u ime kompozitora Norveške i stranih kompozitora, autora tekstova, muzičkih izdavača, i koji zaključuje ugovore koji se odnose na pravo interpretacije i snimanja muzike i tekstova.

KOPINOR (1980) ostvaruje prava u ime autora Norveške i stranih autora i izdavača, i zaključuje ugovore vezane za reprografsko umnožavanje i slično umnožavanje koje se odigrava u svim segmentima društva.

NORWACO (1983) ostvaruje prava u ime nosioca prava Norveške koji rade sa audio-vizuelnim medijima, i zaključuju ugovore *inter alia* za reemitovanja putem kabl sistema i snimanja koja se vrše za obrazovne svrhe. Po sili zakona, ovi ugovori imaju obavezujući efekat vezano za strane nosioce prava.

GRAMO (1989) ubira i distribuira naknade za umetnike interpretatore i proizvođače u domenu prenosa i javnih izvođenja njihovih snimljenih izvođenja.

BONO (1992) upravlja pravima u ime vizuelnih umetnika Norveške i stranih vizuelnih umetnika, i zaključuje ugovore vezane za korišćenje vizuelnih dela.

LINO (1996) ostvaruje i upravlja pravima u ime pisaca Norveške u svim žanrovima, i zaključuje ugovore koji se odnose na pravo korišćenja njihovog teksta, posebno kada se ista korišćenja odnose na izvesne digitalne oblike korišćenja.

Sheme kulturne politike Norveške

Kao dodatak mi imamo brojne sheme kulturne politke u Norveškoj, koje nisu (ili nisu bile) postavljene na osnovu zakona o autorskom pravu, ali koje mogu biti bazirane na ovim zakonima u drugim zemljama.

Sheme su ustanovljene od strane države kako bi autori i drugi nosioci prava bili nagrađeni za različite oblike korišćenja, ili u cilju korigovanja izvesnih tržišnih nefunkcionalnosti, i kojima se generalno ne operacionalizuje posredstvom kolektivnog upravljanja pravima. Šta više, mi smo sada u fazi kada se mnoge

sheme restrukturiraju. Ja ću stoga, pomenuti samo neke sheme kratko i bez ulaženja u detalje, sa referentnom godinom kada su ove uvedene.

1947: Pravo javnog rentiranja (Zakon o naknadama za rad biblioteka iz 1987)

1948: Taksa od 3 % za preprodaju dela vizuelnih umetnosti, kao pragmatična alternativa pravu "*Droit de Suite*"

1956: Nadoknada umetnicima interpretatorima za sekundarno korišćenje njihovih snimaka. Novi sistem danas se ostvaruje posredstvom društva GRAMO, vidi gore.

1981: Taksa na trake koje nose audio i vizuelne snimke. Kompenzuje nosioce prava za privatne kopije posredstvom fonda za nadoknade po osnovu kaset. Danas je ova taksa napuštena jer su u toku pripreme za uvođenje sistema koji se zasniva na autorskom pravu, i kojim je predviđeno da se kompenzacije plaćaju direktno iz državnog budžeta.

1988: Nadoknade za javno prikazivanje vizuelnih dela.

Različiti sistemi naknada jesu posledica ne samo činjenice da su nosioci prava dobro organizovani i sposobni da zahtevaju da se njihova prava poštuju, već takođe i činjenice da autori Norveške u mnogim instancama uviđaju potrebu da aktivno podrže kreativnu zajednicu sa krajnjim ciljem da se zaštiti naš jezik, kulturno nasleđe, i nacionalni identitet za dobrobit našeg naroda.

ŠTAMPANA DELA

Sada ćemo se približiti aktivnostima Kopinora i srodnih organizacija. One su formirane da ažuriraju činjenice postojanja ogromnog broja nedozvoljenih kopija, koje su napravljene tehnikom fotokopiranja.

Štampane publikacije

Prava koja se odnose na štampane publikacije ostvaruju se putem ugovora između autora i njegovog izdavača.

Mi nalazimo, šta više, da su štampani produkti (zlo)upotrebljeni putem ilegalnog kopiranja celih publikacija bez dozvole za prodaju na tržištu. U ovim slučajevima mi govorimo o piratstvu. Piratstvo nikada ne može biti prihvaćeno, i samo može biti suzbijeno akcijama koje počivaju na zakonu.

Drugo, mi smo mišljenja da su štampane publikacije frekventno one koje se eksploatišu posredstvom fotokopiranja, i digitalnog kopiranja poglavlja/ članaka, za interne, institucionalne potrebe. U ovom kontekstu mi govorimo o reprografskim umnožavanjima i reprografiji. Pod istim mi generalno podrazumevamo:

- kopiranje/printovanje na papiru ili sličnom medijumu;
- kopiranje koje se odvija u msovnim slučajevima za potrebe u okviru obrazovanja, vladine administracije, poslovanja, organizacija & crkvi i verskih ustanova;
- kopiranje koje je za internu, institucionalnu upotrebu;
- kopiranje koje *nije* za prodaju na tržištu.

Organizacije koje se bave reprografskim pravima

Vežano za posebne oblike korišćenja u kontekstu kolektivnog upravljanja ulogu igraju organizacije koje se bave reprografskim pravima (RROs). Šta su to organizacije koje se bave reprografskim pravima? RROs jesu vrsta kolektivnih organizacija (CMO) koje osnivaju autori ili izdavači kako bi ostvarivali prava koja se odnose na reprografske kopije i digitalno kopiranje štampanih dela. Njihova međunarodna organizacija ima naziv:

Međunarodna federacija organizacija koje se bave reprografskim pravima (IFRRO)

IFRRO je osnovan u Oslu, u Norveškoj 1984.godine. Kopinor je bio jedan od njegovih osnivača. Danas je sedište ove organizacije u Briselu, Belgija.

IFRRO prdstavlja organizacije koje se bave reprografskim pravima (RROs) u više od 40 zemalja, i njegov cilj je da razvije metode za prenos prava i naknada preko granica, i da podrži ustanovljenje novih organizacija za reprografska prava širom sveta. Iscrpne informacije o radu IFRRO i organizacija koje se bave reprografskim pravima (RROs) možete naći na: www.ifrro.org.

Pravni režimi i licenciranje u oblasti reprografije

Organizacije koje se bave reprografskim pravima (RROs) rade u okviru velikog broja različitih pravnih režima, koji utiču na njihove oblike poslovanja. Mi konstatujemo tri glavna tipa ovih prvih režima:

- Dobrovoljne licence (SAD, VB, Japan);
- **Dobrovoljne licence sa sistemom "back-up" a u okviru zakona** (produžena kolektivna licenca u nordijskim zemljama; ili sistem obaveznog upravljanja koji je na snazi u Francuskoj);
- **Zakonska licenca** (statutarna/obavezna licenca, kao što je u Australiji, Holandiji i nekim drugim zemljama).U nekim zemljama ona je kombinovana sa sistemom "levy" porez na trajni nosač, kao što je u Nemačkoj, Španiji i dr.

Treba notirati da kolektivne organizacije u oblasti audio & audiovizuenih dela uglavnom postupaju kao posrednici, u regularnoj komercijalnoj eksploataciji dela, dok organizacije koje se bave reprografskim pravima (RROs), imaju drugačiju ulogu:

Kao što smo ranije pomenuli, u oblasti štampanih publikacija, izdavači preduzimaju radnje u cilju redovne eksploatacije dela putem izdavanja. Sa

druge strane organizacije koje se bave reprografskim pravima (RROs), zastupaju interese kreatora i izdavača sa trećim stranama, koje stiču slobodu da vrše kopiranje izdatih dela za nekomercijalne potrebe, u *okviru* institucija i za *potrebe datih institucija*.

REPROGRAFSKA REPRODUKCIJA

Svetska organizacija za intelektualnu svojinu (WIPO) kao i Evropska komisija je u različitim situacijama a u vezi sa fotokopiranjem zaštićenih dela u svetu, procenile su volumen ovog kopiranja. Baziran na statističkoj anketi koju su vodile organizacije koje se bave reprografskim pravima (RROs), procenjeno je da je otprilike **300 biliona stranica nelegalno kopirano** a sačinjene su za interne, potrebe institucija širom sveta, u domenu knjiga, žurnala, muzičkih zapisa i sl. i to svake godine. Ovaj broj isključuje umnožavanje dela za svrhe piratske prodaje na tržištu.

U mojoj zemlji, Norveškoj, sa ukupnim brojem stanovnika od 4.5 miliona, procenili smo da je na osnovu velikog broja anketa koje su sprovedene – godišnje napravljeno oko **650 miliona kopija-stranica** kao kopija koje su načinjene sa internu, upotrebu institucija (isto je jednako broju od 3.2 miliona “knjiga” od po 200 strana). Kopinor, Norveška organizacija koje se bavi reprografskim pravima (RRO), danas licencira i prikuplja naknade za oko 80 % ovog obima. Isto nam pokazuje da je i dalje oko 125 miliona kopija – stranica i dalje nelegalno napravljeno svake godine.

Ovo masovno, legalno, interno, reprodukovanje knjiga, časopisa, novina, muzičkih zapis i sl. za potrebe institucija, ima svoje mnogobrojne efekte:

- Ono sprečava autora od pribavljanja pravične naknade za korišćenje njegovih dela;
- Ono podriva domaće kracije i publikacije dela;

- Ono prouzrokuje tešku disfunkcionalnost tržišta u malim i zemljama u razvoju;
- Ono predstavlja tešku povredu prava na umnožavanje kako je određeno (u članu 9. Bernske konvencije).

U nordijskim zemljama postalo je evidentno da posebno za potrebe obrazovnih institucija fotokopiranje poglavlja iz knjiga i članaka iz časopisa jeste neophodno nastavno sredstvo. Zaustaviti ovakvo pravljenje kopija činilo se nemogućim. Alternativa je bila postizanje ugovora sa korisnicima, u ime nosioca prava, kojim putem je bila dozvoljena izvesna vrsta kopiranja uz plaćanje razumne nadoknade.

Kopiranje koje je dozvoljeno zakonom

Glavni izazov koji je postojao ispred organizacije koje se bavi reprografskim pravima (RRO) je ležao u činjenici da najveći broj zakona o autorskom pravu dozvoljava izvesne slučajevne slobodne upotrebe. Ono se naziva "privatna upotreba" u mnogim zemljama, dok se u drugim zemljama koristi termin "lična upotreba", "pravično postupanje" ili "*fair use*". Ovakva ograničenja prava na umnožavanje moraju biti u okviru limita propisanog članom 9 (2), Bernske konvencije, koji predviđa:

Pravo je zemalja članica ove Unije da svojim zakonodavstvima dozvole reprodukciju ovih dela

U izvesnim posebnim slučajevima, ali tako da isto umnožavanje ne šteti redovnoj eksploataciji dela i ne utiče na legitimne interese autora.

Ova tri zahteva najčešće se nazivaju **three-step-test**. Ugovor o autorskom pravu WIPO koji se takođe naziva i WIPO Internet ugovor, prenosi obavezu na zakonodavstva zemalja potpisnica da primene ovaj test takođe i na druga prava.

Glavna ideja koja je iza ove tzv. "privatne upotrebe" kao izuzetka pravu na umnožavanje, jeste u tome da lica koja imaju potrebu da načine kopije za potrebe privatnog usavršavanja i studija, ili da ih koriste u privatnom domenu u okviru svoje porodice ili prijatelja, ne treba da preduzmu napore koji se odnose na vreme konzumiranja u tome što će tragati za nosiocima prava na tim delima, kako bi pribavili od njih dozvolu. (zakoni generalno predviđaju izuzetke kojima dozvoljavaju bibliotekarima da načine kopije koje se odnose na konzerviranje dela za potrebe biblioteka.)

Šta više, kada nosioci prava posredstvom kolektivnih organizacija mogu da budu u poziciji da ponude jednostavni sistem blanko licencija za korišćenje po razumnoj stopi naknada, delokrug pravljenja kopija za tzv. "privatne potrebe" ili "fair use" biće sužen. Ovo je na primer prvi put uvedeno u sudskoj presudi u SAD u tzv. slučaju Texaco.

U Norveškoj, kada mi pregovaramo o licencnim ugovorima sa korisnicima, mi takođe često pregovaramo o tome koliki je obim napravljenih fotokopija zaštićenih dela a posebno u odnosu na činjenicu koliki je obim koji je dozvoljen zakonom. Vezano za oblast društva, postigli smo ugovore koji predviđaju da broj kopija koji je 2.5 % do 7.5 % može biti uvršten u izuzetke koje predviđa zakon, i za koje po tom principu ne treba platiti naknadu.

KRATKA ISTORIJA LICENCIRANJA U NORVEŠKOJ

U nordijskim zemljama, reprografsko licenciranje započelo je u Švedskoj 1973.godine, potom u Danskoj, Finskoj i Norveškoj 1980.godine, i na Islandu 1985.godine.

U Norveškoj mašine za kopiranje počele su masovno da se koriste negde oko 1964.godine.Deset godina kasnije, 1974.godine, udruženja pisac i izdavača napisali su pismo Ministarstvu za obrazovanje, naglašavajući da je fotokopiranje u obrazovnim institucijama dostiglo nivo koji je znatno viši od nivoa koga dozvoljava zakon, i da to kopiranje smanjuje naknade autorima i prozrokuje finasijske gubitke izdavačima.

Šest godina kasnije, tačnije 1980.godine, država je konačno počela sa plaćanjem naknada po osnovu fotokopiranja za fotokopiranje u školama koje su ispod univerzitetskog nivoa. Iste godine udruženja pisaca i drugih stvaraoca i izdavača, osnovali su Kopinor da upravlja pravima vezanim za pravljenje fotokopija svojih članova.

U narednim godinama Kopinor uspeva da potpiše ugovore sa korisnicima vezanim za fotokopiranje, sa korisnicima koji su iz različitih sektora društva, kao što sledi:

- Sa univerzitetima i fakultetima (1986);
- Sa vladinom administracijom, uključujući i oružane snage, parlament i sudove (1986);
- Sa lokalnim i provincijskim upravama (1990);
- Sa članovima poslovne i industrijske asocijacije (1991);
- Sa finansijskim institucijama kao što su banke i osiguravajuća društva (1992);
- Sa članovima privredne komore Norveške (1993);
- Sa sektorom za poljoprivredu (1994);
- Sa svim glavnim crkvama (1998).

Danas Kopinor licencira i ubira naknade za reprografsku reprodukciju u:

- 4,100 škola sa 750,000 učenika i 87,000 nastavnika;
- 64 univerziteta & fakulteta sa 185,000 studenata i 25,000 zaposlenih;
- nacionalnim & lokalnim vladinim institucijama sa 510,000 zaposlenih;
- 17,700 privatnih preduzetnika i biznismena sa 530,000 zaposlenih.

Ubrani prihodi Kopinora u 2001.godini

Ovi napori u davanju licenci rezultirali su sa prihodima od (norveške krune) NOK 182.4 miliona u 2001.godini, ili od prilike od € 23 miliona ili € 5.10 *per capita*. Troškovi administriranja iznose oko 10 % ovih prihoda. Oko 20 % distribuiranih naknada pripadaju stranim delima i poslani su u inostranstvo. Sakupljeni prihodi po sektorima mogu se prikazati na sledeći način:

Obrazovanje:	€ 17.4 miliona;
Javna administracija:	€ 3.0 miliona;
Biznis i industrija:	€ 2.0 miliona;
Verske ustanove:	€ 0.2 miliona.

ORGANIZACIONA SHEMA I AKTIVNOSTI ORGANIZACIJA KOJE SE BAVE REPROGRAFSKIM PRAVIMA (RRO)

Organizacije koje se bave reprografskim pravima (RROs) imaju različite strukture u različitim zemljama, zavisno od nacionalne tradicije i pravnog sistema domicilne zemlje. Mnogi imaju pojedince kao nosioce prava u svojstvu svojih članova. Ovo nije slučaj u nordijskim zemljama, gde su asocijacije i udruženja nosioca prava članovi ovih organizacija. Moja organizacija, Kopinor priznaje samo *udruženja nosioca prava za svoje članove*.

Kopinorov glavni *portfolio* prava ustanovljen je kroz njegovih 21 članicu - udruženja, i proširen je na osnovu bilateralnih ugovora sa organizacijama u drugim zemljama. Upravljanje koje je punomoćjem povereno od strane nosioca prava vrši se kroz statute udruženja članica. Jednom kada postanete član npr. Udruženja pisaca, vi ih ovlašćujete da upravljaju vašim pravima na umnožavanje i reprografiju. Jedan od članova statuta jednog od udruženja uglavnom je formulisana kao što sledi:

Obaveza je udruženja da pregovara i zaključuje ugovore sa korisnicima na neisključivim osnovama, vezano za pravljenje fotokopija ili slično umnožavanje (kao što je digitalno kopiranje) štampanih dela svojih članova.

Udruženje ima pravo da izvrši prenos prava za pregovaranje i zaključenje gore pomenutih ugovora na organizaciju za kolektivno upravljanje."

Mi imamo članove udruženja i izdavača sledećih kategorija:

- Izdavači knjiga i žurnala;
- Izdavači muzike;
- Izdavači trgovinskih publikacija;
- Izdavači nedeljnih magazina;
- Izdavači dnevnih novina.

Sa aspekta stvaralaca imamo udruženja koja predstavljaju:

- Prozne autore, pesnike & dramske pisce;
- Uopšteno pisce naučnih dela;
- Textbook i akademske autore;
- Prevodioce;
- autore teksta pesama;
- kompozitore;
- editore štampe;
- novinare;
- slobodne umetnike pisce/novinare;
- vizuelne umetnike;
- ilustratore i grafičke dizajnere;
- fotografe.

Možete naći kompletnu listu udruženja koja su članovi Kopinora u prilogu ovog teksta numerisanom pod brojem 1.

Kopinorov odbor direktora sastoji se od predstavnika različitih kategorija deoničara. Članovi ovog odbora jesu 8 direktora, koji se biraju na godišnjoj generalnoj skupštini na sledeći način:

predsedavajući (nezavistan član);

autori naučnih dela;

prozni autori;

novinari;

kompozitori/tekstopisci/muzički izdavači;

Vizuelni umetnici/ ilustratori/fotografi;

izdavači knjiga;

novine/magazini/ izdavači specializovane štampe.

Pravni osnov (sistem podrške) koji je ustanovljen zakonom (proširena kolektivna licenca)

U nordijskim zemljama organizacije koje se bave reprografskim pravima (RROs) ostvaruju svoje poslovanje oslanjajući se dobrim delom na sistem proširenih kolektivnih licenci koji je ustanovljen zakonom. Udruženja nocioca prava u svojim poljima delovanja imaju ovlašćenje direktno u zakonu da predstavljaju interese i prikupljaju naknade za svoje nosioce prava kao i za nosioce prava koji nisu njihovi članovi – u slučajevima kada nosioci prava koji nisu članovi jesu strani državljani.

Pravna konstrukcija prvi put je predstavljena u Zakonu o autorskom pravu Norveške iz 1961. godine, kojim je Norveška korporacija za prenose bila ovlašćena da vrši prenose štampanih dela svih nocioca prava u datoj oblasti uz plaćanje naknade, ako ista NBC, putem ugovora sa organizacijama koje predstavljaju većinu norveških nocioca prava, ugovori pravo da prenosi dela članova ovih organizacija.

Po ovom sistemu, asocijacije nosioca prava, koje raspolažu pravima u ime svojih članova, mogu na dobrovoljnoj bazi da odluče o okolnostima zaključenja ugovora sa korisnicima. Potpisivanjem ugovora, zakon ovlašćuje korisnika da vrši fotokopiranje dela nosioca prava koji nisu članovi, i time izbegne rizik utuženja od strane nosioca prava koji su van organizacije. Zakon takođe precizira da kada su naknade distribuirane, nosioci prava koji su van sistema organizacije, moraju biti jednako tretirani kao i svi članovi organizacije.

Ovaj sistem ima obavezujući element, ali ovaj element dolazi u obzir samo kada organizacija predstavlja većinski deo nosioca prava koji dobrovoljno garantuju korisnicima pravo da umnožavaju dela svojih članova.

Ugovor sa korisnicima

Naši ugovori (licence) sa korisnicima obično ovlašćuju korisnika da kopira i umnožava sav štampani materijal, dela norveških autora kao i stranih dela na osnovu ovlašćenja iz zakona.

Kao što je ranije spomenuto, Kopinor na osnovu dobijenih ovlašćenja individualnih nosioca prava preko svojih udruženja članica, i putem bilateralnih ugovora sa drugim organizacijama koje se bave reprografskim pravima (RROs), i sistema *proširene kolektivne licence* koja je propisana u zakonu, sakuplja naknade za one nosioce prava koji im nisu poverili svoje punomoćje.

Ugovori ovlašćuju korisnika (školu, univerzitet, odsek u vladi, privatni biznis) da vrši fotokopiranje u određenim granicama:

Ograničenja

- 15 % ili jedno poglavlje knjige;
- dva članka iz naučnog žurnala po osobi u jednoj godini;

- bez ograničenja vezanih za druge periodične časopise kao što su dnevne novine;
- stroga ograničenja kada su u pitanju muzičke partiture (notni zapisi);
- u izvesnim slučajevima: limit za kopiranje od 500 kopija jednog dela u jednoj godini.

Naknade

- cena po strani – kopiranoj strani varira od € 0,04 do € 0,08 u zavisnosti od vrste korisnika;
- volumen naknade zavisi od statističkih anketa;
- mi smo postigli dogovor oko odbijanja po osnovu pravljenja privatnih kopija (Zakon o autorskom pravu Norveške, sektor.12) kao i odbijanja za loš otisak.

Statistika

Glavni aspekt rada organizacija koje se bave reprografskim pravima (RRO) jeste da prate putem anketa okolnosti fotokopiranja koje se odvijaju u poslovnim prostorijama korisnika. U tom cilju koriste se različiti metodi, u zavisnosti od načina na koji će se izvršiti distribucija kolektivne naknade. Članice IFRRO trenutno koriste sledeća četiri glavna metoda za distribuciju:

Posebna distribucija naslova bazirana je na:

- potpunom izveštavanju;
- sistemu uzorka;
- objektivnim mogućnostima.

Posebna distribucija koja se ne zasniva na naslovima, a vrši se na bazi anketa¹

¹ Detaljan opis ovih metoda možete naći na <http://www.ifrro.org/papers/distrib.html>

U Norveškoj mi sprovodimo statističke ankete na osnovu listi kategorija u svim sektorima društva u intervalima od četiri do pet godina. One su obično finansirane i nadgledane zajedno kako od strane korisnika tako i nosioca prava, i one obezbeđuju bazu podataka važnu za ubiranje i distribuciju.

U Norveškoj nosioci prava su došli do zaključka da pokušaji da se prikupe reprezentativni podaci (*data*) na osnovu kojih se dela i publikacije fotokopiraju, zahtevaju veoma skupe ankete, i da bi ovako skupe ankete predstavljaje izuzetno veliki teret i za same korisnike. Iz tih razloga su nosioci prava odlučili da vrše ispitivanje na okolnost koja *vrsta* dela i koji *oblik* publikacije je bio fotokopiran, i da distribuiraju naknade kolektivno preko svojih reprezentativnih udruženja.

Na strani autora izražena je jasna volja da se osigura pravedno distribuiranje novca. Bilo je očekivano da individualna distribucija ne bude samo skuplja, već da ista ima kao rezultat veoma male iznose koji se plaćaju velikom broju lica. Distribuiranje značajnijih iznosa kao garantovanih nosiocima prava, potkrepljeno je verovanjem da će novac podupreti i pomoći kreiranju i nastanku novih dela. Neki fondovi takođe su korišćeni za zajedničke ciljeve, kao što su seminari, izdavanje časopisa i sl.

Na strani izdavača, naknada se distribuirala individualnim izdavačima na osnovu izveštaja o prodaji za različite vrste publikacija. Neke ubrane naknade takođe su korišćene za zajedničke potrebe a u korist svih kategorija nosioca prava. Norveška asocijacija izdavača na primer, koristila je izvesne sume novca da finansira nacionalne sajmove knjiga.

U prilogu koji je označen pod brojem 2, prikazali smo vam primer matrice tipičnih anketa koje se sprovode.

Naša ispitivanja – kako je prikazano u matrici – operišu sa 15 kategorija izvora (npr. knjige, žurnali, muzički notni zapisi, dnevne novine) i sa 15 kategorija štampanih materijala (npr. tekst, ilustracije, notni zapisi, fotografije).

Dodatno, mi anketiramo i podatke vezane za okolnosti autorevog porekla (domicila) i zemlje porekla izdavača. Kao što je ranije spomenuto, oko 20% onoga što se distribuira, šalje se u inostranstvo. Glavni beneficijari ovih naknada jesu SAD, VB, Nemačka i Švedska.

Bazirano na statističkim podacima, članice udruženja pregovaraju o distribuciji naknada. Domaća distribucija naknada u 2001.godini, donela je sledeće rezultate:

Izdavači knjiga	€ 6,183,090;
Izdavači muzike	549,912;
Izdavači novina i magazina.....	959,861;
Pisci naučnih dela	4,842,023;
Prozni pisci	932,053;
novinari	1,488,094;
Vizuelni umetnici.....	1,824,663;
Kompozitori i tekstopisci	1,182,956.

Total:

Autori:	€ 10,269,785 =	60%;
Izdavači:	€ 7,692,863 =	40%.

Ovi fondovi imaju odlučujući uticaj u malim zemljama kao što je Norveška, sa 4.5 milion stanovnika. Kopinor ima značajnu ulogu u kulturnom polju Norveške tako što obezbeđuje naknade za autore i izdavače za fotokopiranje njihovih dela. Ali, još uvek, treba naglasiti da je novac koji mi distribuiramo novac koji samo delimično kompenzira gubitke koje nosioci prava imaju po osnovu reprografske reprodukcije.

DIGITALNI IZAZOVI

Nove digitalne tehnologije koje su otvorene za neovlašćeno korišćenje u masovnom obliku, predstavljaju glavne izazove za kolektivno ostvarivanje prava.

Nove tehnologije sa digitalnim kopiranjem u mrežama, elektronskim pohranjivanjem u bazama podataka i transmisijom dela putem rastućih informacionih infrastruktura, postavljaju pred nas velike izazove. Uvođenje Interneta impliciralo je kada su autorska prava u pitanju, veliki problem vladama, zakonodavcima i nosiocima prava širom sveta, i o njima se naširoko raspravljalo u raznim segmentima i oblastima.

Izbegao bih priču o elektronskom izdavaštvu, mreži WorldWideWeb i multimedijima, i prišao bih fenomenu digitalnih tehnologija sa ugla reprografije. Sa mog gledišta, ova perspektiva je od dominantnog značaja jer je činjenica da **fotokopiranje postaje digitalno kopiranje.**

Tradicionalne mašine za fotokopiranje danas se zamenjuju digitalnim kopirima, koje mogu da skeniraju, pohrane i transmituju dela digitalnim putem. One imaju mnoge impresivne mogućnosti. One uključuju laserski metod pravljenja suvih elektrostatičkih kopija, koje mogu biti integrisane u mreže i proširene da omoguće regularno kompjutersko skeniranje i printanje. Treba takođe notirati njihovu mogućnost da **povećaju kvalitet**, na način da oni faktički povećavaju kvalitet u smislu dobijanja brojnih originala. Posredstvom digitalnih tehnologija proširuju se granice bledog teksta i bledih fotografija. **Kvalitet kopije može postati mnogo bolji nego što je sam original.**

Najmanje verzije jesu printeri/kopiri za pojedinačnu upotrebu sa mogućnosti memorije i komunikacije. Oni su odlični za digitalno pohranjivanje i digitalno ili papirno umnožavanje autorskih dela sa papirnih originala za internu upotrebu organizacija, poslovnih sistema i institucija.

Ja sam gledišta da postoji rastuća potreba za sistemom blanko licenci za potrebe digitalnog kopiranja. Sa "digitalnim kopiranjem" mi podrazumevamo ugovore sa korisnicima, kojim oni dobijaju dozvolu da unapred prave kopije, nezavisno od naknade, ili manjeg obima kopiranja za nekomercijalne, interne upotrebe, na primer u kompanijinoj unutrašnjoj mreži ili u njenoj digitalnoj arhivi. Mi pretpostavljamo da će ovi ugovori imati mnogo sličnosti sa našim sadašnjim sistemom za reprografske licence za korišćenje, ali mi takođe moramo da nađemo nove načine za definisanje ovih korišćenja i plaćanje naknade za ova korišćenja.

Kopirator se približava korisnicima digitalnih kopija koje se već koriste u sferi privatnog biznisa, vladinih tela i organizacija i obrazovnih institucija. U svim oblastima ljudi vide preimućstva za razmenu informacija i obuke za korišćenje unutrašnjih sistema mreža, elektronske pošte, i dr., i da sistem digitalnih arhiva daje mogućnost za mnogo lakšim pristupom. Kada uzmemo u obzir da Norveška prednjači, i nalazi se na isturenoj strani kada je u pitanju primena digitalne tehnologije, može se pretpostaviti da smo mi do sada uspeli da vidimo samo vrh ovog ledenog brega. Mi pretpostavljamo da mnogi korisnici čak i u današnje vreme, vrše kopiranje zaštićenih autorskih dela digitalnim sredstvima bez razmatranja i uvažavanja zakonskih aspekata. Mi smo takođe svesni, da su na primer učenici i studenti angažovani na kreiranju multimedijalnih projekata tako što koriste delove ranije postojećih tekstova, ilustracija, fotografija, zvučnih snimaka ili audio-vizuelnih dela. Stoga je potrebno da Kopirator u izvesnim slučajevima sarađuje sa drugim organizacijama za kolektivno ostvarivanje prava u nalaženju jednostavnih rešenja kojima bi se izašlo u susret potrebama korisnika.²

Autori i izdavači u brojnim zemljama posvedočili su činjenicu da su bili opljačkani u mašinama za fotokopiranje. Neovlašćeno fotokopiranje je erodiralo samu osnovu jednog veoma važnog zadatka koji se odnosi na desiminaciju

² Norveške kolektivne organizacije (CMO's) uzgred rečeno već sarađuju posredstvom Asocijacije Clara za informacije (vidi www.clara.no).

informacija, znanja i kulturnog izraza. Sa konvergencijom tehnologija, koju sam opisao, možemo samo da očekujemo da će ovakva ilegalna eksploatacija dramatično rasti sa porastom broja napravljenih digitalnih kopija, štampača visoke brzine, intranet (unutrašnjih mreža), elektronske pošte, ekstranet (eksternih mreža), digitalnih dostignuća, i dr.

U nekim oblastima, postoji velika doza i mera optimizma vezano za iznalaženje rešenja za nedozvoljeno digitalno korišćenje. Po mom mišljenju, trebaće dugo dugo vremena, da se izgradi sistem za zaštitu digitalnih korišćenja a vezano za digitalno upravljanje pravima (DRM). Većina dela će biti pripravna i dostupna za korisnike u skoroj budućnosti, kako u štampanoj ili digitalnoj formi (Internet), i konzumiranje od strane korisnika ne može biti zaustavljeno. Kao što je i sa reprografijom, zaključak jeste da ako ih ne možeš zaustaviti, moraš ih licencirati.

SITUACIJA U SRBIJI

Nadam se da mogu da sa vama podelim dve važne lekcije koje smo mi u Norveškoj naučili za sve ove godine:

Pre svega: *slobodan protok informacija* ne sme se pomešati sa *protokom slobodnih informacija*. Knjige, žurnali, novine, i dr. koštaju novca, i isti princip se mora primeniti na pravo da se ovakve publikacije fotokopiraju!

Drugo: Zajednica okupljena oko jezgra autorskih prava mora ostati jedinstvena u cilju da se spreči protivpravna krađa i nepravlična eksploatacija autorskih dela posredstvom novih tehnologija!

Moje je ubeđenje da nosioci prava, vlade i zakonodavci moraju veoma ozbiljno da se pozabave problemom neovlašćenog fotokopiranja i digitalnog kopiranja dela koji su autorskoppravno zaštićena. Inače, oni reskiraju da budu konfrontirani sa kulturnim pustošenjem i ilegalnim reprodukcijama i diseminaciji koja bi bila nastavljena kada digitalna tehnologija dođe do punog zamaha. Jedina alternativa u ovom slučaju jeste - po mom mišljenju - uspostavljanje sistema koji dobro funkcioniše u oblasti kolektivnog ostvarivanja prava.

Kako iće napred u Srbiji

Smatram da rezultati anketa sprovedenih u Norveškoj treba da iniciraju i upute na činjenicu da pravljenje kopija za potrebe obrazovanja i institucija u modernim društvima i zemljama Evrope zadire daleko više od onoga što je dozvoljeno zakonima. U tom smislu Srbija takođe mora da primenjuje ***three-step-test*** postavljen u Bernskoj konvenciji.

Stvaran i trenutni izazov ispred pisaca i drugih stvaralaca kao i izdavača u ovoj zemlji jeste, po meni, da se izgrade sheme za licenciranje i ubiranje novca za reprografska i digitalna korišćenja. Isto traži ujedinjenje snaga svih kategorija kreatora i izdavača. Podaci koji se odnose na Norvešku, pokazuju vam da postoje velike koristi za nosioce prava ukoliko pod hitno pokrenete akcije u ovom pravcu.

Drugi izvor inspiracije za vas u ovoj borbi treba da bude znanje koje produktivni pisci, kompozitori, umetnici i drugi stvaraoci, kao i jedan efikasan sektor izdavaštva, kao vitalni faktori nacionalnog identiteta i dobrobit jednog naroda nose sa sobom. Mi smo takođe svesni da je nedostatak autorskopravne zaštite nešto što podriva same osnove efikasne kreacije i disemenacije dela. Efikasno kolektivno ostvarivanje i upravljanje pravima jeste-sa druge strane- jedan važni put kojim se postiže ova vrsta zaštite prava. Funkcionisanje organizacije koje se bave reprografskim pravima (RRO) takođe može biti važan instrument u borbi protiv piratstva.

Budućnost autorskog prava kao jednog internacionalnog sistema je pitanje koje se ovih dana stalno postavlja. Jasnije rečeno, budućnost autorskog prava nije nešto o čemu će se odlučivati u jednoj zemlji. Ja sam dalje ubeđen da internacionalna kooperacija jeste apsolutno neophodna za opstanak autorskog prava. U srcu sa interesima autora i izdavača Norveške, apelujem na sve one koji me slušaju:

Molim vas da uložite svoje najbolje napore u izgradnji solidne baze za kolektivno ostvarivanje prava tako što ćete kreirati shemu sistema

efikasnog licenciranja u Srbiji. Setite se da kolektivno upravljanje kako analognim tako i digitalnim sredstvima, omogućuje:

- jednostavan i zakonit pristup delima,
- zaštitu prihoda autora i izdavača, i
- promoviše kreaciju i diseminaciju novih dela na dobrobit cele društvene zajednice..

Prilog 1

Udruženja članice KOPINORA

Asocijacija za specijalizovanu štampu Norveške

Unija autora Norveške

Asocijacija izdavača Norveške

Asocijacija fotografa lepih umetnosti Norveške

GRAFILL - Norveško udruženje grafičkih dizajnera i ilustratora

Asocijacija profesionalnih fotografa Norveške

Asocijacija pisaca i prevodilaca naučne literature Norveške

Unija novinara Norveške

Udruženje kompozitora Norveške

Asocijacija kritičara Norveške

Asocijacija muzičkih izdavača Norveške

Asocijacija literarnih prevodilaca Norveške

Asocijacija editora Norveške

Asocijacija izdavača magazina Norveške

Asocijacija izdavača dnevnih novina Norveške

Pisci za decu i omladinu Norveške

Asocijacija umetnika Norveške

Asocijacija scenarista Norveške

NOPA - Društvo kompozitora i tekstopisaca Norveške

"Ny Musikk" - Udruženje kompozitora

Prilog 2

(kako se radi o zaštićenoj tabeli, u legendi sledi prevod tekstualnog dela tabele)

Legenda:

Tabela 1: Školski sistem u Norveškoj (osnovne i srednje škole) Materijal koji uživa autorskopravnu zaštitu na osnovu izvora i vrste materijala u %

Vrste materijala: sve vrste materijala, drama, komad, pesme, stihovi, fikcija, proza, obrazovanje, naučna dela, editorijali, vesti i komentari, članci i sl.pregledi, brošure/promocije, i dr.fotografije i zanati,slike vizuelnih umetnosti, tehnički crteži, druge ilustracije, fotografija, muzički zapisi, tabele i drugo.

Izvori: svi izvori, pisani tekst, naučno delo, enciklopedije, originalno delo, antologije, zbirke notnih zapisa, pesmarice, obrazovni žurnali, kulturni periodični časopisi, specijalizovana štampa, drugi periodični časopisi, vladine publikacije/izveštaji, drugo.

Sheet 1: Norwegian school system (primary and secondary schools)
Copyright-protected material by source and type of material (%)

TYPE OF MATERIALS	SOURCE																
	All sources	Text-book	Non fiction book	Encyclo-paedica	Fiction original	Fiction antho-logy	Sheet of music collection of sheet music	Song-book	News-paper	Learned journal	Cultural periodical	Specialized press	Weekly magazine/comics	Other periodicals	Government publication/report	Other	
All types of materials	100,0	57,2	6,4	0,9	3,6	3,2	1,6	12	3,5	0,1	0	1,4	1,4	0,1	0,2	8,2	
Drama, play	1,2	0,4	0	0	0,5	0,3	0	0	0	0	0	0	0	0	0	0	
Poem, lyrics	12,4	1,9	0,1	0	0,7	0,9	0,2	8,4	0	0	0	0	0	0	0	0,2	
Fiction, prose	6,2	2,1	0,3	0	1,8	1,6	0	0	0,1	0	0	0	0,2	0	0	0,1	
Educational, non fiction scientific text	43,9	37,1	3,7	0,6	0,1	0,1	0	0,1	0,1	0	0	0,6	0,1	0	0,1	1,2	
Editorial, news and commentary	1,6	0	0	0	0	0	0	0	1,2	0	0	0,2	0,1	0	0	0	
Feature article, article etc.	1,4	0,1	0	0	0	0	0	0	0,9	0	0	0,2	0,1	0	0	0	
Reviews brochure/advertising copy, etc.	0,1	0	0	0	0	0	0	0	0,1	0	0	0	0	0	0	0	
Photo of handicraft	1,7	0	0	0	0	0	0	0	0,1	0	0	0,1	0	0	0	1,4	
Photo of visual art	0	0	0	0	0	0	0	0	0	0	0	0	0	0	0	0	
Technical drawing	1,1	0,4	0,2	0,1	0	0,1	0	0	0	0	0	0	0	0	0	0,3	
Other illustration	11,7	9,1	0,9	0,1	0	0	0	0	0,1	0	0	0,1	0,1	0	0	1,3	
Photograph	9,5	4,2	0,4	0	0,4	0,3	0	0,8	0,1	0	0	0,1	0,6	0	0	2,6	
Musical notes	4,2	1,1	0,7	0,1	0	0	0	0	0,9	0	0	0,2	0,2	0	0	1,0	
Tables etc.	4,7	0,6	0,1	0	0	0	1,3	2,7	0	0	0	0	0	0	0	0	
	0,2	0,1	0	0	0	0	0	0	0	0	0	0	0	0	0	0	

KOPINOR

Kao kolektivna organizacija osnovana za zaštitu interesa nosilaca prava, Kopinor pre svega ima zadatak da unapredi prodaju regularnih publikacija tako što će ograničiti reprografsku reprodukciju dela sa zaštićenim autorskim pravima. Kada se dela ipak fotokopiraju, Kopinor je odgovoran da:

- Potpiše sporazume kojima se obezbeđuje da se reprografska reprodukcija autorskog materijala odvija u okviru legalno regulisanih formi;
- Potražuje nadoknadu za fotokopiranje od poslovnih firmi, institucija i organizacija koje su potpisale sporazume o fotokopiranju;
- Vršiti raspodelu nadoknade norveškim i stranim nosiocima prava (autorima i izdavačima) koja treba da odgovara obimu fotokopiranja dela respektivnih nosioca prava.

Kopinor upravlja pravima na reprodukciju u ime članova dvadeset i jedne organizacije norveških nosioca prava i organizacija koje se bave reprografskim pravima u većem broju drugih zemalja. U skladu sa zakonom, Kopinor takođe štiti interese norveških i stranih nosioca prava koji ne pripadaju nijednoj organizaciji, a odnose se na reprografsku reprodukciju njihovih dela.

Nadoknada je kompenzacija autorima i izdavačima za fotokopiranje i slične oblike reprografskog umnožavanja njihovih dela i predstavlja određenu finansijsku inicijativu za stvaranje i objavljivanje novih dela.

Od početka 1980. godine pa do januara 1999. godine Kopinor je potraživao oko 1.30 milijardi norveških kruna kao nadoknadu za reprografsko umnožavanje. U istom tom periodu, oko 1.12 milijardi kruna ove nadoknade je isplaćeno ili dato vlasnicima prava. Od ovog iznosa preko 901 milion kruna je isplaćen norveškim vlasnicima prava. Fondovi su takođe doneli značajan prihod na osnovu kamata.

Norveški nosioci prava, osnovali su sistem za kolektivnu distribuciju, što znači da Kopinor ogromnu većinu nadoknade dostavlja organizacijama nosioca prava na osnovu toga šta se kopira, pri čemu se sledi ključ dogovoren između različitih organizacija. Posle toga organizacije treba da proslede nadoknadu neposrednim nosiocima prava.

Osnova za distribuciju naknade

Apsolutno je bitno, kako za nosioce prava, tako i za korisnike predmeta autorskih prava, da sistem Kopinora za distribuciju nadoknade bude pravedan i pouzdan. To znači, da sporazumi o fotokopiranju moraju da imaju izuzetno visoke standarde, a isto to važi za statističku bazu (podataka) koja je ustanovljena radi distribucije nadoknade.

Sporazumi o fotokopiranju

U ime vlasnika prava, Kopinor je potpisao sporazume o fotokopiranju sa obrazovnim sektorom, sa Crkvom Norveške, javnom upravom i velikim delovima industrijskog i organizacionog života. Ovi sporazumi unapred omogućavaju korisnicima pravo i dozvolu da u određenim granicama fotokopiraju dela norveških i stranih nosioca prava. Veruje se da oko 80% fotokopija materijala sa zaštićenim autorskim pravima pokrivaju ovakvi sporazumi u Norveškoj. Sporazumi o fotokopiranju, pored ostalih stvari, regulišu:

- Koje vrste dela i tipovi publikacija mogu da se kopiraju;
- Koliko različitih tipova publikacija može da se kopira i kako kopije mogu da se koriste;
- Iznos nadoknade koji se plaća po jednoj kopiranoj strani;
- Obim fotokopiranja koji se može smatrati besplatnim u skladu sa odredbama Zakona o zaštiti autorskih prava (§12 koji se odnosi na privatnu, ličnu upotrebu, itd.);

- Kako se određuje obim fotokopiranja za koji se plaća nadoknada (u većini slučajeva korišćenjem statističkih analiza).

Statističke analize o fotokopiranju

Da bi se omogućilo sakupljanje i distribucija prihoda na osnovu određene oblasti iz sporazuma između organizacija članica Kopinora i nosioca prava iz inostranstva, vrše se statističke analize urađenog fotokopiranja na osnovu reprezentativnog uzorka jedinica u pomenutoj oblasti.

Nezavisne analize vrše profesionalne agencije za statistiku koje su zajednički odredili Kopinor i druga strana iz sporazuma. Ovakve analize se obično vrše prikupljanjem viška kopija celokupnog fotokopiranog materijala tokom perioda u kome se vrši analiza (obično 2 do 3 nedelje). Ovaj materijal se analizira, a kodiraju ga specijalno obučeni pripadnici agencije koja je zadužena za analizu. Kodiranje je zasnovano na nizu instrukcija koje definišu različite tipove materijala i publikacija. Instrukcije za kodiranje treba da budu odobrene od strane organizacija članica Kopinora. Statističke analize se obično vrše u svakoj od glavnih oblasti ovog sporazuma, u intervalima od 3 do 5 godina.

Statističke analize čine bazu za isplatu honorara i raspodelu nadoknade vlasnicima prava. Analize određuju:

- Obim fotokopiranog materijala koji je pod zaštitom autorskih prava u određenoj oblasti sporazuma;
- Detaljnu analizu fotokopiranja među različitim kategorijama izvora i tipova materijala;
- Detaljnu analizu fotokopiranja među norveškim, stranim i prevedenim materijalima, itd.

Obe strane u sporazumu o kome se radi, moraju da prihvate rezultate analize pre nego što oni budu prihvaćeni kao osnova za plaćanje i distribuciju prihoda. Do danas su izvršene i odobrene analize jednom ili više

puta u okviru školskog sistema, državne i vladine administracije, u okviru administracije lokalne uprave, na koledžima i univerzitetima, u okviru kontinualnog obrazovanja, u okviru preduzeća koja su članovi Norveške konfederacije poslovnih firmi i industrije, bankarstva, kreditnih i finansijskih aktivnosti u okviru poljoprivrednog sektora i preduzeća povezanih sa državnom upravom koja su dosada potpisala sporazume o fotokopiranju.

Distribucija kategorija koje se koriste u statističkim analizama

Većina dosada obavljenih statističkih analiza ide u prilog tome da se za raspodelu nadoknade koriste sledeće tri kategorije:

- *Norveški materijal* (kreiran i objavljen u Norveškoj);
- *Prevedeni materijal* (kreiran u inostranstvu, preveden na norveški i objavljen u Norveškoj);
- *Strani materijal* (kreiran i objavljen u inostranstvu).

Najnovije analize su pokazale da postoji potreba za uvođenjem još dve kategorije za distribuciju:

- *Norveške publikacije stranih autora* (neprevedena dela koja su na stranim jezicima objavljena u Norveškoj. Do sada korišćena su jedino za distribuciju od strane školskog sistema, administracije norveške vlade, te univerziteta i koledža);
- *Norveški autori objavljeni u inostranstvu* (originalna norveška dela objavljena u stranim publikacijama. Dosada korišćena za distribuciju od strane administracije norveške vlade).

Index tabela

Kao polazna tačka za pregovore o distribuciji među organizacijama članicama Kopinora, pripremaju se index-tabele na kojima je prikazano na koji način se ukupna nadoknada deli i raspoređuje na različite kategorije materijala i izvora.

Napori kopinora da se nadoknada podeli norveškim nosiocima prava

Naporima Kopinora da se nadoknada raspodeli norveškim nosiocima prava, rukovodi Odbor za distribuciju koji je formiran na osnovu rezolucije koju je 18. juna 1986. godine usvojio Savet Članica. Cilj je bio da se formira najefikasnija i najpravednija moguća struktura kojom će se obezbediti distribucija. Odbor za distribuciju bira Savet Članica i u organizacionom smislu on je ravnopravan sa Izvršnim odborom Kopinora.

Sastav odbora za distribuciju kopinora

Odbor za distribuciju ima 6 članova. Prema statutima, Udruženje pisaca književno-naučnih dela i prevodilaca Norveške (NFF) i Udruženje norveških izdavača (DnF) će uvek imati po jedno mesto u Odboru. Ostala 4 člana Odbora za distribuciju mogu biti slobodno izabrana uz odredbu da će predstavnici autorskih organizacija uvek predstavljati većinu u Odboru. Pomoćnik izvršnog direktora Kopinora će služiti kao regularni sekretar Odbora za distribuciju. Ostali zaposleni u Kopinoru koji redovno učestvuju u distribuciji mogu takođe da prisustvuju i učestvuju sastancima Odbora za distribuciju.

Mandat i obim rada

Odbor za distribuciju snosi kompletnu odgovornost za Kopinorove poslove na planu distribucije. Odbor se redovno sastaje i njegovi glavni zadaci su da:

- Organizuje i obezbeđuje napredak u pregovorima koji se odnose na distribuciju nadoknade među organizacijama članicama Kopinora;
- Posreduje u sporovima oko distribucije;

- Donosi presude u vezi sa distribucijom ukoliko posredovanje ne uspe;
- Utvrđuje mišljenja koja se odnose na instrukcije za kodiranje koje se upotrebljavaju za statističke analize fotokopiranja u praksi;
- Utvrđuje mišljenja u vezi sa svim pitanjima koja se odnose na distribuciju, a u vezi su sa sporovima koji se odnose na instrukcije za kodiranje.

Principi i uputstva za distribuciju

Odbor za distribuciju je usvojio komplet vodećih principa za distribuciju nadoknade među organizacijama članicama Kopinora. Principi za distribuciju služe kao uputstva u radu Odbora za distribuciju, a isto tako i organizacijama članicama kada, na primer, pripremaju zahteve da im se da pravičan udeo u nadoknadi.

Kopinorovi principi za distribuciju

Svaka pojedina oblast fotokopiranja/nadoknade obrađivaće se pojedinačno;

Nadoknada za svaki pojedini tip materijala u okviru svake kategorije izvora distribuiraće se posebno;

Svi tipovi materijala/izvora biće podeljeni na autorov udeo i izdavačev udeo;

Sve organizacije koje su podnele zahtev za određenu kategoriju materijala/izvora biće strana u pregovorima o podeli autorskih/ izdavačkih udela za kategoriju koja se obrađuje;

Sve autorske organizacije koje su podnele zahteve za određenu kategoriju materijala/izvora će biti strana u pregovorima o podeli autorskog udela

za tu kategoriju koja se obrađuje. Isto će se primenjivati na organizacije izdavača prilikom raspodele izdavačkog udela;

Raspodela nadoknade će se vršiti u skladu sa odobrenim statističkim podacima koji se odnose na oblast koja se obrađuje;

Organizacije će normalno primati samo onaj deo nadoknade za one tipove materijala/izvora koji im pripadaju na osnovu činjenice da predstavljaju interese profesionalnih izvođača i to tamo gde profesionalni naporu u okviru same kategorije kvalifikuju izvođače za članstvo;

U onim slučajevima u kojima nekoliko organizacija polaže pravo na autorski ili izdavački udeo za isti tip materijala/izvora, distribucija će biti raspoređena prema relevantnim merljivim faktorima. Isto važi za distribuciju izdavačkog udela nadoknade za datu kategoriju.

U suštini, organizacija članica mora da se kvalifikuje na taj način što će biti dovoljno zastupljena kao kategorija vlasnika prava u određenoj oblasti da bi stekla pravo da potražuje udeo u nadoknadi za fotokopiranje u toj oblasti.

UGOVORNE STRANE:

1. Crkve, verske zajednice, itd.

Udružene crkvene opštine i verski saveti su konstantno potpisivale dogovor o reprografskom reprodukovanju koji je KOPINOR zaključio sa Crkvom Norveške. Do danas je 347 od 435 crkvenih zajednica potpisalo ovaj dogovor. Druga strana u ovom ugovoru je Organizacija zaposlenih u Crkvi (KA).

1999. godine je potpisan dogovor sa Nezavisnim Savetom norveške crkve o reprografskoj reprodukciji od strane 9 članica ovog Saveta. Sveukupno, ove grupe predstavljaju oko 800 crkvenih zajednica i 130 000 njihovih članova.

Još uvek su u toku pregovori sa katoličkom crkvom i ostalim verskim organizacijama i zajednicama. Pored toga, veći broj verskih udruženja i institucija je potpisao sporazume koji se zasnivaju na Kopinor-ovom standardnom sporazumu za preduzeća (videti Poglavlje 2.4).

2. Poslovne i industrijske organizacije

Kopinorovi sporazumi u ovom sektoru obuhvataju oko 18 000 pojedinačnih preduzeća koja imaju oko 500 000 zaposlenih. Najveći broj sporazuma je dogovoren sa konfederacijama i drugim tipovima udruživanja.

Nastavljena je primena centralnog sporazuma koji je potpisan sa članicama Norveške asocijacije preduzeća koja su u javnom vlasništvu (NAVO).

I dalje je na snazi sporazum Kopinora sa Poštom Norveške, Državnom železnicom Norveške i Upravom železnica, kao i sa većim brojem preduzeća u vlasništvu opština.

Sporazum o reprografskoj reprodukciji sa upravom Norveške konfederacije poslovnih i industrijskih organizacija (NHO) i njihovih partnera, uključujući i pridružene trgovačke asocijacije i preduzeća članove NHO, produžen je kroz dodatni ugovor do 31. decembra 2001. godine. Ovo prolongiranje može da se pripiše kašnjenju statističkog pregleda koji se odnosi na reprografsku reprodukciju.

I dalje se primenjuje sporazum koji se odnosi na poljoprivredne delatnosti, a koji je potpisan sa Udruženjem radnika koji rade u poljoprivredi. Isto važi i za sporazume koji se odnose na bankarstvo, finansije i usluge osiguranja i obezbeđenja, na članove Advokatske komore Norveške, Norveško udruženje reklamnih agencija, Norveški institut javnih knjigovođa i ostale slične sporazume.

U ovom trenutku Kopinor ulaže napore da se iznađu rešenja za centralne sporazume sa nekoliko manjih amalgamata i industrijskih udruženja.

3. Sporazumi sa pojedinačnim preduzećima

Na kraju 2000. godine, Kopinor je imao ukupno 602 sporazuma o reprografskom reprodukovanju, zasnovana na standardnom sporazumu Kopinora za preduzeća i pojedinačne poslove, organizacije i institucije koje nisu pridružene strukovnim udruženjima. I dalje postoji veliki broj preduzeća sa kojima Kopinor nema nikakav sporazum. Postizanje sporazuma ovog tipa zahteva veliko angažovanje resursa i predstavlja veliki izazov za Kopinor. U toku 2000. godine su učinjeni naponi da se razvije sistem pojednostavljenih sporazuma o licenciranju u koji može da se uđe preko Interneta.

Kopinor takođe poseduje sporazum sa novinskim agencijama koji se odnosi na fotokopiranje isečaka iz novina. Do kraja 2000. godine potpisalo ga je pet agencija.

Stopa po kopiranoj strani

Stopa po kopiranoj strani prema centralnim sporazumima i sporazumima modelima, predmet je dogovora u svakom pojedinom slučaju i veoma često Kopinor odobrava popust. U ovom kontekstu postoji nekoliko faktora koji mogu da budu od značaja, na primer:

- kašnjenje u plaćanju za prethodnu godinu – ako postoji;
- da li korisnik pokriva sve ili samo deo troškova statističkih analiza;
- vrste materijala i izvori koji se najčešće kopiraju;
- te troškovi administracije sporazuma.

Nadoknada za folije za grafoskop se obračunava i zavisi od očekivanog broja ljudi koji će ih videti.

Sporazumi o digitalnoj reprodukciji

Savet članica Kopinora je odlučio krajem 2000. godine da će Kopinor imati pravo da izdaje paušalne dozvole za digitalno kopiranje. Ova odluka je označila kraj jednog internog procesa koji se u Kopinoru odvijao tokom proteklih godina.

U 1999. godini, Izvršni odbor je organizacijama članicama poslao memorandum u kojem se od njih, pored ostalog, traži povratna informacija o onim odgovornostima koje smatraju da bi Kopinor trebalo da ima kada se radi o digitalnom kopiranju dela, uključujući korišćenje radova na Intranetu i ostalih internih informacija i sistema arhiviranja. Kopinor je pored toga analizirao mišljenje svojih članica o tome da li bi proširen sistem kolektivnih dozvola iz Zakona o zaštiti autorskih prava trebalo da se proširi i na digitalno kopiranje.

Devetnaest od ukupno dvadeset jedne organizacije koje su članovi Kopinora, došle su do zaključka da Kopinor treba da izdaje paušalne dozvole za digitalno kopiranje u okviru obrazovnog sektora, interne sporazume za poslovne i industrijske firme, javnu administraciju itd, kao i za biblioteke i da se pri tom navede da bi prošireni sistem za kolektivne dozvole trebalo uvesti u Zakon o zaštiti autorskih prava i za ovakav tip digitalnog korišćenja. Udruženje norveških izdavača saglasno je bilo da Kopinor uđe u takve sporazume, ali se nije izjasnilo po pitanju zakonskih promena. Udruženje norveških izdavača novina je bilo protiv toga da Kopinor potpiše ovakve sporazume, kao i protiv zakonskih promena.

U odluci Saveta članica se navodi, pored ostalog:

«Izdavanje paušalnih dozvola na planu digitalnog kopiranja pada u sferu odgovornosti Kopinora.

Očekuje se da će Izvršni odbor pojačati svoje napore i uticati na vlasti u tom pravcu kako bi se prošireni sistem za kolektivne dozvole na planu digitalnog kopiranja uključio kao sastavni deo Zakona o zaštiti autorskih prava, te da će u isto vreme obezbediti informacije o suprotnim gledištima

koje izvesne organizacije članice imaju u odnosu na ovakvu dopunu zakona.

Shodno povratnoj informaciji organizacija članica od novembra 2000. godine, paušalne dozvole za digitalno kopiranje ne mogu da obuhvataju ona dela čiji su izvor novine. Obim sporazuma može da bude proširen ukoliko organizacije o kojima se radi, Kopinoru izdaju instrukcije da tako postupi».

Jedan od zahteva jeste i taj da pravo na digitalno reprodukovanje, koje je dobijeno preko paušalne dozvole neće zameniti, niti će na bilo koji neracionalan način predstavljati konkurenciju izdavačevoj prodaji digitalnih proizvoda, čiji je izdavač vlasnik.

U proteklih nekoliko godina u Kopinor je stigao veliki broj pitanja od strane korisnika koji bi želeli da potpišu sporazume o digitalnom kopiranju. U skladu sa odlukom Saveta članica, Kopinor sada može da potpiše vremenski ograničene pilot-sporazume koji se odnose na određene vrste norveških materijala. Obimniji i obuhvatniji sporazumi za sada su odloženi u iščekivanju povećanja proširenog sistema za kolektivne dozvole u okviru Zakona za zaštitu autorskih prava.

U decembru je Kopinor kontaktirao Ministarstvo kulture zahtevajući da predlog zakona za uvođenje proširenog sistema kolektivne dozvole za digitalno kopiranje što pre uđe u zakon i bude usvojen.

Kopinor je učestvovao u projektu Laurin koji finansira Evropska Unija, a odnosi se na digitalizaciju i širi pristup isečcima iz novina i sl. u bibliotekama u šest različitih zemalja. Kopinor se u maju povukao iz ovog projekta jer je Narodna biblioteka Norveške odlučila da digitalizuje materijal iz norveških novina, čije je pravo korišćenja posedovala, a da pri tom nije razvijen sistem davanja prava.

(korišćeni fragmenti iz “KOPINOR izveštaja o radu za 2000. godinu”)

SLOVAČKO ISKUSTVO

dr Rudolf Lesnak,

Generalni sekretar AOSS (Udruženja organizacija pisaca Slovačke)

Udruženje organizacija pisaca u Slovačkoj (AOSS) je osnovano 1989. godine kao nastavak jedine ranije organizacije pisaca. AOSS danas čini šest različitih organizacija pisaca među kojima je i **“Klub pisaca naučno-književnih dela”**. Pa ipak, više je nego važno da istaknemo da ono što podrazumeva pisce u Slovačkoj (a verovatno i u svim ostalim zemljama Istočne i Centralne Evrope) nisu autori koji bi spadali u kategoriju pisaca naučno-književnih dela u bilo kojoj zapadnoj zemlji. Po našem shvatanju, pisci naučno-književnih dela su uglavnom književni pisci koji pišu o istoriji, o biografijama čuvenih i istaknutih ličnosti (vrlo je verovatno da nijedna tradicionalna organizacija pisaca u Centralnoj i Istočnoj Evropi ne bi u svoje članstvo prihvatila nijednog autora univerzitetskog udžbenika, kuvara, knjige o arhitekturi ili priručnika specijalne namene).

Do prvih kontakata između AOSS-a i NFF-a je došlo slučajno, kada je jedan član Kongresa evropskih pisaca 1992. godine posetio Predsedništvo Udruženja. AOSS je početkom devedesetih godina počeo da učestvuje na sastancima Kongresa evropskih pisaca, a punopravni član je postao 2002. godine. Saradnja sa Kongresom evropskih pisaca i NFF ukazala je na činjenicu da su se stare, tradicionalne šeme organizacija pisaca veoma razlikovale od “sindikata” pisaca na Zapadu. (Ovo nije ni plus ni minus predznak, već jednostavno konstatacija da su naše organizacije u prošlosti bile drugačije, jer su pre svega predstavljale književne klubove, a ne organizacije koje štite autorska prava.) NFF u Slovačkoj može da nađe više partnera – u Slovačkoj postoje organizacije naučnih i stručnih prevodilaca, ali ne postoji nijedna organizacija za akademike i/ili

autore univerzitetskih udžbenika. Zbog toga je neophodno da se shvati na koje to autore mislimo kada govorimo o piscima naučno-književnih dela i prevodiocima.

Na prvom NFF seminaru u Budmericama (Slovačka) 1994. godine pokrenuto je pitanje neophodnosti da se formira RRO po prvi put. Članovi AOSS-a su bili pozvani na seminar. Gotovo svi oni su bili iznenađeni i nepripremljeni jer, u bukvalnom smislu te reči, niko od njih nije shvatao o čemu to govore gosti iz Norveške kada opisuju prihode koje njihove organizacije dobijaju od prava na nadoknadu na osnovu fotokopiranja. Štaviše, ovakva situacija je bila tipična za sve zemlje u Istočnoj i Centralnoj Evropi. Postepeno, tokom vremena, mi smo shvatili da "stare" organizacije nisu prava »adresa« za priliv novca od fotokopiranja i bilo je neophodno da se pojave nove organizacije koje će biti u stanju i ovlašćene da distribuiraju novac, bez obzira na njihov društveni i politički položaj. (Opšte je poznata činjenica da su sindikati pisaca uvek imali sklonost da budu za ili protiv one političke partije koja je na vlasti.)

Društvo autora naučne i univerzitetske literature – SAVOL u Slovačkoj – bilo je osnovano da bi se povezali oni autori koji inače nikada ne bi došli u obzir za članstvo u nekoj tradicionalnoj organizaciji. SAVOL je spreman ne samo da podrži svoje članove, već i njegovi pravilnici veoma jasno određuju ko može da konkuriše za honorare i na koji način će se pratiti i kontrolisati svaka prijava. Treba reći da je priprema zakona za sakupljanje novca od svih uvoznika i korisnika opreme za fotokopiranje naišla na žestoku kampanju protivljenja u svim slovačkim medijima.

Posle prve godine svog postojanja, SAVOL i dalje ostaje reprezentativni organ za distribuciju novca od nadoknade za fotokopiranje za sve akademske pisce i pisce naučno-književnih dela u Slovačkoj koji polako pronalaze način da se prijave za ove stipendije podrške.

Sistem, statuti, proces odlučivanja, strukture u SAVOL-u

Subvencije ne samo za članove, već ako primete subvencije zašto da ne postanete član?

Dve procene:

Novac ide izdavačima i daje se savet autoru (autori mogu da konkurišu Književnom fondu za pisanje).

Prvi kontakti sa EWC i NFF su bili koincidencija kada je član Odbora EWC posetio rukovodstvo Udruženja.

AOSS je u svojstvu posmatrača prisustvovao sastancima EWC početkom devedesetih godina, a punopravni član je postao 2002. godine.

PITANJA AUTORSKOG PRAVA NA ZAPADU U BALKANSKOM KONTEKSTU

Susan Heiskanen

Izdavačka kuća TAFUUNI, Helsinki, Finska

Dok su mase sveta nadirale u glavne hale beogradskog sajma knjiga i dok su se knjige prodavale bez prestanka, neke čak u piratskom izdanju, u sali na spratu se održavao regionalni seminar o zaštiti autorskih prava na polju književnosti. Predstavnici Norveške, Velike Britanije, Slovačke, Finske i bivših jugoslovenskih republika, uključujući Srbiju, Makedoniju i Bosnu i Hercegovinu, sastali su se da razgovaraju o ovom pitanju i da dođu do ideja o tome kako razviti usvajanje i primenu zakona i pitanje kolektivnih organizacija, čemu je u balkanskoj regiji u poslednje vreme posvećivano manje pažnje, jer je u proteklom periodu bilo potrebno da se bavi razvojem pitanja hitnije prirode.

POČETAK

Intelektualna prava, koja su u građanskom zakonu utemeljena kao prava svojine su istovremeno i jednostavno ljudska prava. Umetničke tvorevine su izraz jedinstvene individualnosti njihovih tvoraca koji su samim tim, bez svake sumnje, ovlašćeni da ubiru plodove i korist koje te tvorevine mogu da daju. Pored umetničke vrednosti, one su i izvor blagostanja i prihoda i to ne samo na individualnom nivou, već i na nacionalnom i društvenom nivou. One čine okosnicu kultura i mogu, kako materijalno tako i nematerijalno, da obogate i drže na okupu različite zajednice, bez obzira na njihovu veličinu. Kao takve, one su takođe osetljive na komercijalnu eksploataciju i tržišne trendove. Zbog tog razloga je potrebno da insti-

tucije i instrumenti koji štite intelektualna prava budu podvrgnuti brznoj evoluciji koja teče paralelno sa društvenim i ekonomskim promenama. U ekonomiji globalizacije, sposobnost da se uoče takve promene i ide u korak sa njima ne može više da se odvija na nacionalnom ili geografski ograničenom nivou, već je potrebno multilateralno upravljanje i razmena znanja.

Seminar "*Modeli zaštite autorskih prava na polju književnosti*" poslužio je ovoj svrsi tako što je prikazao veoma praktične i realne modele i primere iz onih društava koja imaju jedno sasvim drugačije istorijsko i kulturno okruženje.

Na seminaru je prezentiran opširan prikaz situacije koja se odnosi na autorska prava u Norveškoj, pri čemu su dati primeri modela za razvoj ovog polja u drugim zemljama. Norveška je čvrsto utemeljila strukture za upravljanje pravima na intelektualnu svojinu, strukture koje su imale priliku da se razvijaju u jednom finansijski i politički stabilnom okruženju. Norveški *Zakon o autorskom pravu* datira iz 1961. godine, a zasnovan je na Međunarodnoj konvenciji o autorskom pravu, tj. *Bernskoj konvenciji*. Dela su predmet zaštite autorskih prava tokom čitavog života autora i sedamdeset godina posle njegove smrti.

Prava autora su otada revidirana u Norveškoj kako bi odgovorila zahtevima promena u vremenu, naročito u kontekstu standardnih ugovora u okviru izdavaštva. Sindikati i udruženja pisaca, zajedno sa javnim sektorom, koji nadmašuje čak i ostale dobrostojeće nordijske zemlje, omogućili su norveškim autorima (i izdavačima) sistem upravljanja pravima koji dobro funkcioniše i uspešno se prati, a oslanja se na regulisane ugovore i sisteme kolektivnog upravljanja.

Zakoni o autorskom pravu koji su na snazi u regionima bivše Jugoslavije ne razlikuju se bitno po formi (sem što se njihov period proteže na svega pedeset godina posle autorove smrti) od zakona ostalih kontinentalnih evropskih zemalja. Novi Jugoslovenski zakon o autorskim i srodnim

pravima je stupio na snagu 1998. godine kada je usklađen sa evropskim standardima i koordiniran prema relevantnim međunarodnim sporazumima i regulama evropske unije. Međutim, iako Jugoslavija poseduje solidan i dugoročan pravni okvir za ostvarenje autorskih i srodnih prava, do stvarne primene treba preći jedan veoma dalek put.

Sa društvenim, političkim i finansijskim infrastrukturama uzdrmanim u dugim godinama rata, društvenim pustošenjem i nedostatkom političkog legitimiteta, sasvim je razumljivo da su čak i oni koji su lično materijalno zainteresovani u industriji izdavaštva imali malo inicijative u bavljenju pitanjima zaštite prava. Postoji nekoliko faktora koji onemogućavaju kolektivnu organizaciju na polju književnosti, naročito na među-regionalnom nivou, u onim delovima gde se takva organizacija odvija u kontekstu sa veoma složenim pitanjima koja se odnose na jezik, etničku pripadnost i političku istoriju.

Ovaj nedostatak inicijative se na seminaru odrazio kroz slabo prisustvo predstavnika iz oblasti same književnosti. Sami pisci nisu bili prisutni, što bi se moglo objasniti atmosferom opšteg pesimizma, slabe vere u sposobnost da se donesu promene. Nažalost, teško je pronaći lek za ovu vrstu apatije samo na nivou neke građanske akcije, jer je za to potreban širi kredibilitet javnih vlasti, izgradnja osnovnih društvenih struktura koje imaju pravo ne samo na neko konkretno industrijsko polje ili zakon, već i znatno šire.

Kao što je bilo opšteprihvaćeno od strane govornika iz bivših jugoslovenskih republika, glavni i najhitniji problemi u oblasti zaštite prava se odnose na nedostatak javne svesti po pitanju samih tih prava. Autori su često zbunjeni oko detalja koji se odnose na objavljivanje njihovih radova, čak i onda kada se radi o tako esencijalnim pitanjima kao što je pitanje u koliko primeraka su objavljena njihova dela, gde su prodana, koliko ih je prodato, te koja su prava autora na ugovornom planu. Čak i kada bi autori bili u stanju da prepoznaju situacije u kojima su narušena njihova prava, suočavaju se sa ne-informisanim sudijama, nedostatkom pravnog prece-

denta, i veoma sporim sudskim postupcima koji zahtevaju dugotrajne i iscrpljujuće napore da se prikupe dokazi i stvori osnova za podnošenje tužbi. U ovom svetlu, i imajući na umu da je malo verovatno da bi nadoknada mogla da reši bilo čije finansijske probleme u nekoj većoj meri, lako je shvatljiv stav "čemu sve to" kada se radi i o zaštiti individualnih prava i o kolektivnom upravljanju.

NOVI IZAZOVI NA POLJU AUTORSKOG PRAVA

Rune Ottosen, *Predsednik Udruženja norveških pisaca književno-naučnih dela i prevodilaca* međutim, pronalazi osnove koje bi mogle da ubede tvorce originalnih dela i u zemljama u tranziciji i u stabilnim sistemima, da misle drugačije. U svetlu ekonomske globalizacije, dominacije tržišnih snaga, monopolizacije i komercijalizma, postoji potreba da se brani kulturna raznovrsnost, sloboda govora, i neometano kreativno izražavanje. Kako on sa pravom navodi, "autori u svetu treba da se ujedine na globalnom nivou, ali iz jedne druge perspektive od one koju koriste multinacionalne korporacije. Oni bi trebalo da brane svoje interese kroz stvaranje i uključivanje u međunarodnu mrežu. Da bi to uradili, moraju da se organizuju u globalnim razmerama".

U novim ekonomskim uslovima izdavačka industrija se suočava sa sličnim pritiscima sa kojima se suočava i bilo koja druga industrijska grana. Izdavačke kuće se u velikom broju pretvaraju u multinacionalne korporacije ili ih one "gutaju". Posetioci beogradskog sajma knjiga, kao i posetioci bilo kog drugog domaćeg ili međunarodnog sajma knjiga, mogu da vide mnoge dokaze tome u prilog. Dok su ranije sajmovi knjiga bili forumi za konstruktivan razgovor i razmenu ideja, danas sve više postaju "trgovački centri čiji je jedini interes prodaja potrošaču". Oni više ne predstavljaju izlaz za promovisanje inovacija, već se sve više i sve odlučnije okreću ka bestselerima i prevodima anglo-američke literature.

Očigledne su implikacije trendova koji se u tome nalaze, a odnose se na male izdavačke kuće i distributere. U sučeljavanju sa oštrom konkurencijom velikih kompanija koje poseduju mnogo para za ulaganje u proizvodnju i marketing, i one su često prinuđene da se u svojoj izdavačkoj liniji priklone glavnoj struji. Zbog toga, uz smanjene javne doprinose i sisteme za podršku, kvalitetu i raznovrsnosti na tržištu knjiga preti ozbiljna opasnost ako njihovo »samoočuvanje« bude prepušteno isključivo malim proizvođačima koji rade na istim komercijalnim principima i u okviru iste komercijalne stvarnosti, kao i veliki konglomerati. Ovo je osobito tačno za tržišta na manjim jezičkim govornim područjima.

Ove surove činjenice su još jedan razlog više za horizontalnu saradnju i zajedničku delatnost manjih kompanija u izdavačkom biznisu i autora koji će vrlo verovatno više sarađivati sa njima. Sa druge strane, ovo može da pretpostavi ne samo razvoj novih struktura za saradnju, već i reviziju ciljeva saradnje. Na primer, organizacije pisaca koje nisu u sklopu postojećih birokratija postupile bi vrlo mudro kada bi promenile karakter i iz "književnih klubova" prerasle u svrsishodnije instrumente lobiranja u kontekstu zakonodavne, kulturne i industrijske politike.

Očigledno je da je za takvu organizaciju kao polazište potrebna zajednička aktivnost pre svega na regionalnim i nacionalnim nivoima. **Hazim Akmadžić**, predstavnik Udruženja pisaca Bosne i Hercegovine, govorio je o ovom problemu na seminaru. Ističući probleme o kojima smo gore govorili, on traži usaglašavanje zakona na nivou regiona jugoistočne Evrope, počevši od regionalnog nivoa. "Na ovaj način književna i umetnička dela, postala bi dostupna svim zemljama koje je nekada povezivala jedna država, jezik, tradicija i kultura. To bi takođe bio pouzdan način za reintegraciju ovog kulturnog prostora što je, ako se slažete, u skladu sa tekućom evropskom integracijom".

Štaviše, upravljanje autorskim pravima ne sme se smatrati kao isključivo pitanje građanskog zakona, već ga treba smatrati pitanjem koje spada u domen javnih regulativa, kao instrument kulturne politike. Ovo treba imati

na umu u svakoj zemlji prilikom preformulisanja i razvoja mehanizama za zaštitu autorskih prava, uz nadu da će se to odvijati na taj način da će se i autori i lično čuti, pored zakonodavaca i organizacija koje zastupaju specijalne interese. Kolektivna organizacija i upravljanje su bez svake sumnje od vitalnog značaja za kontrolu primene prava, ali su oni sa druge strane skloni birokratizaciji i udaljeni su od realnih potreba kreativnog rada. Neophodan je suprotan, obrnut pristup u stvaranju sistema za očuvanje prava kako se zakoni ne bi donosili samo u zakonodavne svrhe. Na vrlo konkretnom nivou, zakoni o autorskom i srodnim pravima, postoje da bi se tvorcima dela obezbedio prihod i pružila sredina pogodna za kreativnost. Način na koji se ovo sprovodi u delo i ugrađuje u kulturnu politiku može da ima odlučujući značaj za kvalitet ove kreativnosti. Oni kojih se zakoni i sistemi za njihovu zaštitu tiču najneposrednije, moraju da budu uključeni u proces stvaranja tih zakona i sistema, u odgovore i povratnu reakciju na njih.

I na kraju, postoji još jedna linija razvoja koja zahteva ispitivanje i pažnju. Ostavio sam je za kraj zbog njenog značaja. Na početku novog milenijuma, tehnološki razvoj je doprineo da značaj prava na intelektualnu svojinu bude veći nego ikad pre. Istovremeno su pitanja koja se odnose na intelektualna prava pretrpela dosad neviđen nivo pritiska, kritike i sukoba na ime i onih koji uživaju ta prava i na ime snaga koji kulturu isporučuju potrošačima i na javnu upotrebu. Sve šira primena digitalne tehnologije i informacionih mreža u svim domenima kreativnog rada je dovela do potrebe da se izvrši fundamentalna revizija pitanja autorskog prava. Dok s jedne strane doprinosi rađanju novih umetničkih formi i obezbeđivanju bezbrojnih novih sredstava za umetničko izražavanje, digitalna tehnologija se sa druge strane odvija u okruženju koje je po prirodi stvari slobodno i lako dostupno. Jasno je da ovo ima, kako pozitivne, tako i negativne implikacije.

Dok je Internet omogućio lakši i brži pristup umetničkim delima, on je istovremeno omogućio i njihovu ilegalnu upotrebu. Na rešavanju prava u jednom domenu mreže može u praksi da znači narušavanje tog respek-

tivnog prava u svim zemljama širom sveta. I dok je mogućnost pristupa informacijama i umetnosti eksponencijalno porasla, isto tako su porasle mogućnosti za piratstvom, ilegalnom eksploatacijom ili polulegalnom trgovinom originalima. Zaštita prava u ovoj oblasti je pitanje izuzetno delikatne prirode, jer su sa druge strane, korisnici Interneta koji funkcionišu u društvu sveobuhvatnih informacija, opravdali potrebu da snabdevanje sa mreže pruža besplatan i zakonski opravdan pristup.

Što se tiče izdavačke industrije, direktan pristup i direktna distribucija pružaju manjim akterima sredstva da uz manje investicije stignu do brojnije publike, kao i mogućnosti da svoje delovanje prošire na pomoćne službe koje su vezi sa elektronskim izdavaštvom (tj. tržišne, izdavačke, i konsultativne usluge). Ove mogućnosti, koje su se pružile su rado prihvaćene, a da pri tom nije obraćena dužna pažnja kako bi se odredili sistemi za nadoknadu, koja bi bila jednako fer prema tvorcima dela i prema njihovim potrošačima. Očigledno je da će, obzirom da problemi i sukobljeni interesi koji spadaju u ovaj domen kruže u kontekstu koji je po svom karakteru zaista globalne prirode, njihova rešenja takođe morati da se potraže iz globalne perspektive. Izvesnu utehu može pružiti i činjenica da su u suočavanju sa tehnološkim razvojem, koji je neizbežno brži nego što to razvoj zakonodavstva ima šansu da bude, sva društva u istom položaju i na istom mestu iza startne linije.

Iako je proširenje zaštite prava u novom informatičkom društvu, naravno pitanje od većeg vremenskog interesa za bogatije zemlje u kojima je informaciono društvo dostiglo viši stepen napretka, u kojima je elektronska trgovina i elektronska proizvodnja već dostigla širi nivo javnog korišćenja, ne sme se dozvoliti da razvoj relevantnih zakona bude ostavljen isključivo u njihovim rukama. Kako je pitanje autorskog prava u informatičkom društvu i dalje suštinski osnovno pitanje autorskog prava, zakonodavne reforme dotiču sve tipove proizvodnih sredina, bez obzira na kom "evolutivnom nivou" mogu da budu. Dok novi zakoni evropske zajednice pozivaju na usklađivanje Zakona o autorskom pravu – a to može da bude od interesa za jugoistočnu Evropu, gde mnogi po svaku cenu žele da uđu

u Evropsku zajednicu – blagostanje koje ona nastoji da obezbedi se i dalje oslanja na nacionalne propise i njihovu primenu. I tako ovde zatvaram krug: tamo gde se stvaraju i razvijaju zakoni i sistemi za zaštitu prava na intelektualnu svojinu, to treba da se odvija uz podsticaj i podršku javnih vlasti i uz učešće svih onih koji imaju materijalnu korist u tom domenu, bez obzira da li se radi o pojedincima ili organizacijama. Ovo se može postići jedino ako oni koji u tome imaju materijalni interes, za to daju inicijativu.

ZAKLJUČCI

Možda su neka od pitanja o kojima se diskutovalo na seminaru, bila preuranjena, ili možda nisu bila od značaja u specifičnom kulturnom kontekstu Balkana. Možemo da raspravljamo o tome da principi i instrumenti razvoja u zapadnim zemljama ne mogu direktno da se uvoze, takvi kakvi su, bez prilagođavanja. I možemo da se pitamo da li razvijeni zapad može da bude apsolutno siguran da ostali delovi sveta žele svoju budućnost da modeliraju idući njegovim tragom? Pa ipak, vrste informacija i praktični primeri izloženi na ovom seminaru mogu da pruže vrlo dragocenu pomoć u stvaranju novih modela koji su prilagođeni onim sredinama kojima služe. Sa druge strane, postoje i oni modeli koji mogu da nađu univerzalniju primenu.

Veoma dobar primer jednostavne i široko primenjive mere za povećanje opšte svesti o koncepciji autorskog prava, na ovom seminaru je bila i prezentacija **Olgice Trajkovske**, člana *Komisije za kulturno umetnički program u Makedoniji*. Ona nam je prikazala film koji je snimila o autorskom pravu u Makedoniji i u kome je pitanje koje se često bez potrebe komplikuje, objašnjeno kroz animaciju, precizne jezičke razgovore i humor. Ova prezentacija je bila primer i tačka jedinstvene maštovitosti upotrebljene u praktične svrhe.

Ono što svima, uključujući i nas koji smo pohađali ovaj seminar, treba da bi se uspešno doprinelo stvaranju novih modela za pojedince i za kolektivno upravljanje pravima, jeste bolji uvid u konkretnu prirodu okruženja u kome se ovaj napor odvija. Ono što je potrebno jeste senzibilitet na društva kojima predstoje zadaci reforme i razumevanje kulturnih razlika i istorije koja mora da odredi svoj sopstveni put i korak promena.

POGOVOR

USAVRŠAVANJE PROPISA SRBIJE I CRNE GORE O SUZBIJANJU KRIVOTVORENJA I PIRATERIJE*

Blagota Žarković,

Direktor Zavoda za intelektualnu svojinu Srbije i Crne Gore

Danas ljudi znaju cenu svemu

i vrednost niemu

Oskar Vajld

Uvod

I pored toga što je u našem pravnom sistemu grana intelektualne svojine - najviše usaglašena sa evropskim pravom, što je ona izgrađivana u tom smeru pre i više od ostalih grana prava, sada kad je krivotvorena i piratizovana roba preplavila svetsko tržište, ukazuje se potreba da se u Zakonu o žigovima¹ i u Zakonu o autorskom i srodnim pravima² preispitaju i usavrše norme usmerene na suzbijanje te savremene kuge - piraterije i krivotvorenja roba. U tom poduhvatu - da učinimo svoje propise delotvornijim - u pripremi izmena i dopuna ova dva zakona Zavod za intelektualnu svojinu uzimao je u obzir tekovine uporednog prava i naročito nove direktive Evropske unije iz ove oblasti, kao i ranije nedovoljno iskorišćene potencijale TRIPS Sporazuma (Sporazuma o trgovinskim aspektima prava intelektualne svojine - Agreement on Trade - Related Aspects on Inte-

* Tekst je pisan aprila 2003. godine

¹ "Službeni list SRJ", br. 15/95

² "Službeni list SRJ", br. 24/98

lectual Property Rights - TRIPS Agreement), koji predstavlja najvažnije političko dostignuće u zaštiti prava intelektualne svojine.

U smislu TRIPS Sporazuma, "*krivotvorena roba*", odnosno "*roba sa krivotvorenim žigom*" je roba koja, bez ovlašćenja vlasnika žiga, nosi identičan ili bitno sličan znak registrovan za takvu robu; "*piratska roba*" je roba proizvedena na osnovu nezakonitog prisvajanja tuđeg autorskog dela, kopiranjem bez saglasnosti titulara prava ili lica koje je titular prava ovlastio u zemlji proizvodnje, tako da izrada te kopije predstavlja povredu autorskog ili srodnog prava.³

Istorijski pogled na krivotvorenje i pirateriju

Bilo bi pogrešno misliti da su krivotvorenje i piraterija pojave novijeg datuma; obe pojave imaju duboke korene, a sada su dobile razmere epidemije zahvaljujući novim medijima i sofisticiranim tehničkim metodama kopiranja originala. Proizvođači vina i likera iz Narbone (južna Francuska) u rimsko doba kopirali su italijanske zapašaće za amfore, nastojeći da plasiraju svoja vina kao - italijanska, koja su se u to doba bolje kotirala na tržištu. Industrijska era je takođe imala svoje probleme u vezi sa krivotvorenom robom. Američke firme su odbile da učestvuju na Svetskoj izložbi u Beču 1873. godine, zaplašene od mogućnosti da njihovi eksponati budu kopirani, kao i na ranijim izložbama, od strane najvećih evropskih pirata XIX veka, iz Austrije i Švajcarske, što danas zvuči ironično i čak neverovatno. To je bio povod da se formira Komitet eksperata koji je otpočeo rad na pripremi međunarodnog ugovora o zaštiti industrijske svojine, zaključenog 1883. godine u Parizu.⁴

³ Član 51 TRIPS Sporazuma, (prevod ovog međunarodnog ugovora objavljen je u knjizi Vesna Besarović/Blagota Žarković: Intelektualna svojina - knjiga druga: Međunarodni ugovori, "Dosije", Beograd, 1999. godine, str. 30-58)

⁴ Pariska konvencija o zaštiti industrijske svojine ("Službeni list SFRJ - Međunarodni ugovori i drugi sporazumi", br. 5/74)

Do 1970. godine nivo trgovine krivotvorenom i piratskom robom bio je relativno nizak, kao i razmere raznovrsnosti međunarodne trgovine. Nekad je krivotvorena prvenstveno luksuzna roba (kada su godišnje prodavane veće količine krivotvorene robe označene čuvenim markama nego originalnih proizvoda), a danas lista krivotvorene i piratske robe pokriva sve sektore međunarodne privrede, tako da obuhvata: hemikalije za poljoprivrednu upotrebu (kenijski rod kafe u 1979/80. bio je uništen krečnjakom u prahu, koji je bio označen kao Chevronov pesticid), kozmetička sredstva i sredstva za ličnu higijenu, farmaceutska i medicinska sredstva, naftne proizvode, rezervne delove za motorna vozila i drugu opremu, avionske i helikopterske delove (prvi avionski udes sa velikim brojem žrtava, povezan sa krivotvorenjem, bio je čarter let Partnair Convair 340/580 na liniji između Osla i Hamburga, 8. septembra 1989. godine, kada je otpao rep aviona, zbog krivotvorenih delova koji su korišćeni za spajanje repnog dela za trup aviona); krivotvore se i piratizuju i: video i audio kasete i trake, elektronske video igre, filmovi, video i kompjuterska oprema, knjige, ručni alat, upaljači, baterije, igračke, nakit, sve... Čak je u okviru programa Spejs-šatla, NASIN Hablov teleskop nekoliko puta vraćan iz kosmosa na zemlju i ponovo kompletiran, jer je detektovano da je bio montiran krivotvorenim utvrđivačima, a u Spejs-šatlu su pronađeni krivotvoreni tranzistori. Međunarodna trgovinska komora je pre 10 godina identifikovala 43 zemlje iz kojih potiče krivotvorena roba, od kojih je najveći broj zemalja bio iz pacifičkog regiona, sa visokom stopom privrednog rasta, a na listi ITC su se našle i SAD kao glavni snabdevač krivotvorenim avionskim delovima.⁵

Krivotvorenje i piraterija poprimili su, prema tome, globalne razmere, sa štetnim posledicama i velikim rizicima po svetsku i nacionalnu ekonomiju, po zdravlje ljudi i njihovu bezbednost. Jedna je od karakteristika trgovine ovom vrstom robe da je, po pravilu, zemlja porekla krivotvorene robe raz-

⁵ Mr Jasna Arsić: "Trgovina krivotvorenom robom i mere za njeno suzbijanje / Iskustva GATT i EEZ), časopis PRAVO - teorija i praksa, broj 1-2/1995, Novi Sad, s. 38-40

ličita od zemalja u kojima se ta roba prodaje. Otuda dugotrajno nastojanje da se u okviru Opšteg sporazuma o carinima i trgovini (General Agreement on Tariffs and Trade - GATT), donese Sporazum protiv trgovine krivotvorenim robom (jer je to vid nekarinske smetnje, odnosno barijere trgovini) što je pokušavano bez uspeha još od 1977. godine (od vremena tzv. "Tokijske runde" pregovora), čemu su se žestoko protivile zemlje u razvoju, ističući da su pravi forumi za raspravu o zaštiti intelektualne svojine WIPO (specijalizovana agencija UN za intelektualnu svojinu), UNESCO i UNCTAD.

Konačno je, posle sedam godina teških pregovora (u kojima su, na kraju učestvovali: SAD, Japan, EU, Švajcarska i 14 zemalja u razvoju) usvojen TRIPS Sporazum, koji je dobio svoje mesto u Završnom dokumentu "Urugvajске runde", potpisanom na Ministarskom sastanku u Marakešu, 15. aprila 1994. godine.

Sistem sankcija koji obezbeđuje GATT predstavljao je osnovni razlog što su razvijene zemlje insistirale da se određena harmonizacija nacionalnih propisa intelektualne svojine obezbedi kroz GATT, a ne putem revizije Pariske i Bernske konvencije.⁶ Preciznije rečeno, tri su osnovna cilja TRIPS Sporazuma: (1) da sve zemlje Svetske trgovinske organizacije poštuju određene (minimalne) standarde koji se odnose na važenje, obim i korišćenje prava intelektualne svojine, (2) da se obezbedi efikasno sprovođenje prava intelektualne svojine (međunarodnih i domaćih propisa), radi sprečavanja povrede prava intelektualne svojine i (3) da protiv država koje ne obezbeđuju na svojoj teritoriji odgovarajući standard zaštite prava intelektualne svojine, Savet za TRIPS ima pravo da uvede trgovinske sankcije.

⁶ Branka Totić: "Sporazum o trgovinskim aspektima prava intelektualne svojine (TRIPS)", "Patentni glasnik", br. 6/94

Značaj intelektualne svojine i razmere krivotovrenja i piraterije danas

U knjizi "Intelektualna svojina - moćno oruđe ekonomskog rasta"⁷, objavljenoj ove godine, Kamil Idris, generalni direktor WIPO, daje snažnu argumentaciju za tezu iz naslova knjige. On se poziva na autoritete iz prošlosti, na Alberta Ajnštajna i njegovu tvrdnju "da je imaginacija važnija od znanja", na lorda Vašingtona, Karvera, hemičara - pronalazača koji je smatrao "da je kreativnost neiscrpni potencijal, koji svima stoji na raspolaganje" i na ekonomistu Pola Remera koji je prvi rekao "da je akumulacija znanja pokretačka sila ekonomskog razvoja". U ime institucije kojom rukovodi, Kamil Idris kaže da "WIPO veruje da je intelektualna svojina urođena svim ljudima u svim vremenima i kulturama i da je istorijski doprinela napretku društva".

Nematerijalna dobra, koja su predmet intelektualne svojine, predstavljaju najskuplju robu na svetskom tržištu. Procenjena tržišna vrednost žiga (robne marke) Korporacije "Microsoft" u 1999. godini iznosila je 65,1 milijardi USD, a bruto -nacionalni dohodak (GNP) pet zemalja Zapadnog Balkana (Albanija, Bosna i Hercegovina, Makedonija, Hrvatska i SR Jugoslavija) iznosio je u istoj godini 45,2 milijarde USD.⁸

Već osmu godinu zaredom Bil Gejts je prvi na listi najbogatijih ljudi na svetu, koju 16 godina objavljuje magazin "Forbs".⁹ Njegovo bogatstvo počiva na njegovoj imaginaciji, kao što je na znanju počivalo plemstvo Isaka Njutna.

Samo za prva tri dana prikazivanja film "Hari Poter" je inkasirao 93,5 miliona USD.

⁷ Intellectual Property - A Power Tool for Economic Growth, WIPO, Geneva, 2003.

⁸ 2002 Britannica Book of the Year, Encyclopaedia Britannica, Inc. Chihago, London, Paris...

⁹ Politika, 2. marta 2002. godine, s. 4.

Razvoj zasnovan na znanju dobija iz godine u godinu fantastično ubrzanje. U Japanu je milion патената priznato za prvih 95 godina postojanja njegovog patentnog sistema, dok je za sledećih milion патената bilo potrebno samo 15 godina.

Dok se uhodavao PCT sistem međunarodne registracije патената, bilo je potrebno 18 godina za registraciju prvih 250 hiljada патената, a za narednih 250 hiljada samo 4 godine.

Svetsko tržište licenci u 1990. godini vredelo je 15 milijardi USD, a u 1999. godini 110 milijardi USD.

"U zemljama članicama OECD-a znanje je, kako se smatra, najviše doprinelo privrednom rastu tokom 90-tih godina, pre svega zahvaljujući primeni novih tehnologija u proizvodnji, na tržištu i radnom mestu. To se odmah prevelo u veću produktivnost, niže troškove, brže zadovoljavanje potreba potrošača i stvaranje novih proizvoda.

Irska i Finska su sjajni primeri zemalja koje su preokrenule svoju sudbinu pametnom upotrebom znanja. Irska usredsređenost na obrazovanje i informacione tehnologije bila je ključna za transformisanje jedne poljoprivredne zemlje u najvećeg evropskog izvoznika kompjuterskih programa. Finska se za samo jednu deceniju preobrazila od izvoznika drvenih trupaca i papira u zemlju čiju privrednu osnovu čini znanje, a njena vodeća firma - proizvođač mobilnih telefona "Nokia" - povezuje Fince sa milijardama ljudi u nevidljivu mrežu širom sveta".¹⁰

Naše okruženje sve više postaje - svet imaginacije. U Sjedinjenim Američkim Državama u 2000. godini 30% imovine kompanija činila su materijalna dobra, a 70% nematerijalna dobra.

Industrija zasnovana na kopirajtu (industrija autorskog prava) je najproduktivnija industrija SAD, koja dva puta brže raste od ekonomije u celini, koja u trostruko većem postotku zapošljava nove radnike i koja

¹⁰ Johanes Lin: "Opasnost od premalo znanja", "Politika", 22. februara 2002. godine

stvara trgovinski višak veći od bilo kog drugog značajnog ekonomskog sektora u toj zemlji. Ona je u 1999. godini ostvarila 457,2 milijardi USD.

Dva američka udruženja (Međunarodna asocijacija filmskih producenata - MPA i Međunarodna federacija fonogramske industrije - IFPI), koja udruženja okupljaju 1100 kompanija koje proizvode i distribuiraju u celom svetu materijal zaštićen autorskim pravom (sve tipove kompjuterskog softvera uključujući poslovni i zabavni softver, bioskopske filmove, televizijske programe, DVD, muziku, ploče, video i audio kasete, knjige i druge publikacije u elektronskom i štampanom obliku), svake godine u aprilu mesecu izveštavaju Ministarstvo trgovine SAD o pojavama piratstva u svetu i o ugrožavanju američkih ekonomskih interesa po tome osnovu, predlažući da se prema zemljama u kojima je piratstvo izrazito rasprostranjeno uvedu ekonomske sankcije. Na osnovu izveštaja MPA i IFPI, Ministarstvo trgovine SAD upućuje Kongresu "Special Report 301" o zaštiti intelektualne svojine u svetu, sa konkretnim predlozima za uvođenje sankcija određenim zemljama i sa "Listom posmatranja" zemalja koje bi u budućnosti mogle biti stavljene pod sankcije zbog nezadovoljavajućeg stanja zaštite intelektualne svojine (Watch lista). Procena je ova dva američka udruženja za intelektualnu svojinu da su u 2002. godini SAD, zbog piratstva u 56 zemalja, imale štetu od 9,2 milijarde dolara, dok procenjeni ukupni gubici te zemlje po osnovu kopirajnt piratstva iznose 20-22 milijarde, ne računajući Internet - piratstvo i masivni odliv iz ekonomije SAD po tome osnovu.

Sada je po osnovu piratstva Ukrajina pod sankcijama SAD (prema njoj je ukinut opšti sistem preferencijala i bescarinskih trgovinskih povlastica u avgustu 2001. godine, a u januaru 2002. godine blokirano joj je 75 miliona dolara u trgovinskoj odmazdi, zato što nije usvojila niti sprovodi adekvatan zakon koji se odnosi na kontrolu proizvodnje piratstvih optičkih diskova); Kina se kontinuirano nadzire, na prioritetoj listi posmatranja je 19 zemalja (među kojima od evropskih: Rusija, Litvanija i Poljska), a predlaže se stavljanje na listu posmatranja još 33 zemlje (među kojima, od evropskih: Italija, Španija, Rumunija, Češka, Mađarska, Srbija i Crna Gora).

Posebnu zainteresovanost američke strane za striktnu zaštitu autorskog prava treba razumeti u kontekstu činjenice da je izvoz američke kopirajnt industrije veći od izvoza gotovo svih drugih njenih vodećih industrijskih sektora, uključujući poljoprivredu, proizvodnju automobila i automobilskih delova, vazduhoplova i dr. On je u 2001. godini iznosio 88,97 milijardi dolara, 9,4% više nego u prethodnoj godini.

Prema rečima Kamila Idrisa, uvođenje i unapređenje novih medija i telekomunikacione tehnologije (kao što su video kasete i rekorderi na kraju sedamdesetih godina, digitalna revolucija osamdesetih i Internet devedesetih) predstavljali su do sad najveći izazov za autorsko pravo. Kada je CD zamenio vinil ploče i muzičke kasete, muzičkoj industriji je data mogućnost da ponovo prodaje postojeće kataloge u CD formatu. Danas se odigrava sličan proces sa audiovizuelnom produkcijom u digitalnom formatu. Novi DVD nudi visokokvalitetnu rezoluciju i cela nova generacija potrošača sada ponovo kupuje audio vizuelne proizvode, od kojih se za neke smatramo da nisu komercijalno interesantni. Problem je u tome što je DVD lako kopirati i staviti na Internet tako da se piratizuju milioni neautorizovanih kopija.

Naročito je rasprostranjeno piratstvo u oblasti muzike. Uz pomoć MP-3 tehnologije muzički fajlovi se komprimuju tako da zauzimaju malo mesta i lako se učitavaju i kopiraju preko Interneta, bez znanja ili pristanka nosilaca prava na muziku, uz povredu duha i izričitih zakonskih odredbi. Eklatantan primer takvog načina raspolaganja muzičkim delima preko Interneta bez ovlašćenja nosioca prava, bila je praksa uspešnog muzičkog veb sajta Napster, koji je u sekundi učitavao i diseminirao 10 hiljada jedinica (fajlova). Presuda Žalbenog veća SAD za Deveti okrug, od 12. februara 2001. godine, u pravnom slučaju A&Records, Inc. protiv Napstera, predstavljala je prekretnicu u tretmanu ovakve prakse na Internetu. Prema presudi, stavljanje na raspolaganje muzičkih dela bez ovlašćenja nosilaca prava, kako je to činio Napster, predstavlja - "posao zasnovan na ilegalnim transakcijama".

Najteža je i najopasnija - farmaceutska piraterija. Sedam odsto lekova proizvedenih širom sveta su falsifikovani,¹¹ na čemu farmaceutska industrija gubi godišnje, prema proceni Interpola, 12 milijardi dolara. Više hiljada ljudi u zemljama u razvoju umire svake godine od uzimanja falsifikovanih i nebrziljivo proizvedenih lekova i to je ono što je naročito i bukvalno opasno. Da bi se zaštitili od meningitisa hiljade Nigerijaca je 1995. godine koristilo falsifikovanu vakcinu, a rezultat je bio smrt 2.500 pacijenata. U Kolumbiji su lekovi protiv kijavice i vitaminske pilule punjeni obojenim cementom. Od januara 1999. godine do oktobra 2000. godine Svetskoj zdravstvenoj organizaciji prijavljeno je 46 slučajeva farmaceutske piraterije. Stradaju najviše stanovnici iz najsiromašnijih zemalja. Procenjuje se da je u Vijetnamu polovina svih proizvoda za borbu protiv malarije - falsifikovana. Svaki drugi korisnik takvih preparata umire. U Filipinima svaki deseti lek ugrožava zdravlje pacijenata.

Farmaceutska piraterija sve više raste i sada pretili da zahvati zemlje Evropske unije, SAD i druge razvijene zemlje. Falsifikuje se praktično sve: imena proizvođača, delotvorne materije, doze, uputstva za upotrebu, rokovi trajanja i dokumenta o navodnim kontrolama kvaliteta. Najnoviji slučaj desio se u Australiji. Kompaniji "Pan farmasjutikals", koja pokriva 70% australijskog tržišta lekova (i koja oko 40% prodaje ostvaruje izvozom u Novi Zeland, Aziju, Evropu i SAD) oduzeta je na 6 meseci dozvola za rad¹², zbog nepoštovanja standarda bezbednosti i kvaliteta, kao i lažnih podataka o izvršenim testovima; do sada je povučeno iz prodaje njenih 219 proizvoda, a nadležni za kontrolu lekova najavljuju mogućnost povlačenja još hiljade drugih proizvoda kako se bude širila istraga.

¹¹ "Ekonomska politika", 2618/2619, Beograd, 24. jun 2002. godine (prema pisanju "Handelsblatt-a", PGS).

¹² PREGLED, Beograd, 5. maj 2003. godine, s. 7

Krivtvođenje i piraterija kod nas

U Srbiji i Crnoj Gori ove pojave se ne prate niti izučavaju sistematski; ne postoje studije o pojavnim oblicima i razmerama piraterije i krivtvođenja kod nas. Novine i elektronski mediji su jedini izvor informacija o povredama autorskog i srodnih prava, sa nedovoljno preciznim i proverenim podacima, jer se službene evidencije o praćenju tih pojava ili ne vode ili neredovno objavljuju.

Ipak, sa dosta sigurnosti možemo tvrditi da su ove pojave i kod nas veoma raširene i da se kreću u dijapazonu od falsifikovanja alkoholnih pića, optičkih diskova, lekova, softvera i novca do falsifikovanja crkvenih kalendara. Dva slučaja bila su takvih razmera da su prerasli u prave afere: slučaj sa rakijom "Zozovačom" koja se proizvodila u Nišu i slučaj sa piratskom proizvodnjom optičkih diskova u preduzeću General Discs Tehnology (GDT) iz Beograda.

Krajem januara i početkom februara 1998. godine umrla su 43 lica od otrovne rakije označene kao "Lozovača", a više desetina lica zadobilo je teška ili lakša oštećenja zdravlja. To je bila najtragičnija afera te vrste u poslednjih nekoliko decenija. Rakija je proizvedena u pogonima privatnog preduzeća "Zoz" iz Niša, od metil alkohola, namenjenog hemijskoj industriji, za proizvodnju deterdženata i drugih sredstava za pranje. Vlasnik preduzeća, koji se branio da je bio ubedjen da je u pitanju etil alkohol, osudjen je na 15 godina zatvora, što je maksimalna kazna za teška krivična dela protiv zdravlja stanovništva.¹³

Dana 6. jula 2002. godine u Beogradu je izvršena zaplena 750.000 piratskih kompaktnih diskova, što je predstavljalo jednu od najvećih zaplena piratskih diskova ikada izvršenih u Evropi.¹⁴ Kriminalistička policija SUP Beograd otkrila je na Zvezdari pogon za ilegalnu proizvodnju muzičkih

¹³ "Politika", 29. novembra 2002. godine

¹⁴ "Politika", 7. jula 2002. godine

kompakt diskova (bez dozvole autora) koji se nalazio u iznajmljenim magacinskim prostorijama preduzeća "Jugoeksport" u Čingrinoj ulici broj 7. Proizvođač je bilo preduzeće "General disk tehnolođi". U tri magacina u koje je policija po nalogu istražnog sudije ušla, nalazile su se mašine za proizvodnju diskova sa dva mastersa koji služe kao matrice i 71 "glas masters" matrica za narezivanje diskova. Takođe je pronađena i mašina za pravljenje ambalaže i omota. Neki diskovi bili su zapakovani i spremni za plasiranje na tržište; na njima je bio najnoviji međunarodni muzički repertoar. Oprema za proizvodnju piratskih diskova, diskovi i zalihe sirovina su popisani i zapečaćeni, kao mera obezbeđenja, u skladištu fabrike za proizvodnju diskova. I pored toga, ova efektna akcija policije, po svojoj prilici, ostaće bez sudskog epiloga. Navodno, pirate štiti nedostatak propisa¹⁵ i privremene mere, koje su bile izrečene sa defektnom formulacijom, nisu mogle biti perfektuirane i izvršene (?!). Vlasnik GDT je polomio pečate na prostoriji gde su bili stavljeni pod kontrolu zaplenjeni diskovi(!), što je bio neoboriv dokaz povrede autorskog prava i prava na žig i taj dokaz je tako nestao, a piratski diskovi su rasprodati. Šteta koju su pretrpeli razni nosioci prava (pisci pesama, izvođači i proizvođači fonograma) meri se milionima dolara (oko 14 miliona) s tim što je i naša država u ovom slučaju izgubila ekvivalent od oko 1,5 milion USD od poreza na 750.000 ilegalno proizvedenih i prodatih optičkih diskova. U sklopu nerazjašnjenih okolnosti ostaje i pitanje zašto zastupnik nosilaca prava, SOKOJ, nije bio propisno informisan o povredi prava njegovih klijenata i zašto mu nije dopušten pristup piratskim diskovima u svrhu preduzimanja građansko-pravnih mera zaštite autora i proizvođača fonograma, čiji su diskovi piratizovani.

Pored piratske fabrike GDT iz Beograda, koja je osnovana 2001. godine, u našoj zemlji od 1998. godine radi i druga piratska fabrika, u Podgorici, koju je osnovao proizvođač ilegalnih CD iz Bugarske Emil Dimitrov (zvani Makarona), koji je nekada imao fabriku te vrste "Unison", u Botevgradu.

¹⁵ Milan Galović: Nedostatak propisa štiti pirate, "Politika", 13. jula 2002. godine

Kada mu je postalo jasno da "Unison" neće dobiti licencu na osnovu novog bugarskog zakona o proizvodnji optičkih diskova, Dimitrov je preselio jednu od linija za proizvodnju diskova u Crnu Goru, gde je u poslednje četiri godine nastavio da proizvodi piratske CD u velikim tiražima, bez uznemiravanja od organa gonjenja. Naime, prema proceni dva američka udruženja (filmskih producenata - MPA i fonogramske industrije - IFPI), nivo piraterije veći je u Crnoj Gori nego u Srbiji, gde prema njihovom mišljenju u određenim departmanima vlade (u ministarstvima unutrašnjih poslova, finansija i kulture) postoji izvesna svest o problemu piraterije. Pored našeg tržišta, piratska proizvodnja obe ove fabrike (iz Beograda i iz Podgorice) plasirana je i na tržišta Bosne i Hercegovine, Hrvatske, Bugarske, Rumunije, Grčke, Slovenije i Turske).

Do sada najveća akcija protiv pirata, u kojoj su učestvovali pripadnici policije i ministarstava finansija, trgovine i kulture izvedena je krajem 2001. godine na području cele Republike Srbije. Samo tržišna inspekcija zaplenila je 35.360 kompakt diskova, 16.801 audio kasetu i više od 2.000 video i DVD kasetu. Finansijska policija oduzela je tom prilikom 22.601 video kasetu, 11.175 kompakt diskova i više od 10.000 audio kasetu.

Procenjuje se da se na jednu originalnu audio kasetu kod nas prodaje do 7 piratskih, koje prate top listu slušanosti. Kad je reč o kompakt diskovima taj odnos je jedan prema pet¹⁶. Po toj osnovi, zbog piraterije, računa se da država gubi godišnje oko 50 miliona evra.

U Srbiji i Crnoj Gori postoji oko 1.500 video klubova u kojima se prodaje svega 300 originalnih kasetu godišnje. Jedan od video klubova u Beogradu, na Voždovcu, u ulici Stepe Stepanovića, nosi prkosno ime "Pirat". Oko 50-60 kablovskih distributera, godinama su strane programe preuzimali bez dozvole.

¹⁶ "Politika", 13. jula 2002. godine

Nevladina organizacija CISAC - Međunarodna konfederacija autora i kompozitora koja okuplja 205 udruženja iz 107 država i štiti interese više od 2,5 miliona stvaralaca (njihov kompletan umetnički repertoar - muziku, dramu, književnost, audio-vizuelna dela i grafiku), donela je, na godišnjem sastanku u Ljubljani, održanom 14. i 15. aprila 2003. godine, posebnu Rezoluciju (CE/03/0183) o pirateriji u Srbiji i Crnoj Gori, u kojoj se između ostalog kaže da su "svesni činjenice da su ekonomski i politički uslovi koji su prevladavali u Srbiji i Crnoj Gori u prošloj deceniji u velikoj meri doprineli i učinili mogućim egzistenciju i čak cvetanje ilegalnog tržišta muzike, sa procenom da je 95% nosača zvuka koji se sada prodaju u zemlji piratskog porekla". CISAC "poziva kompetentne državne organe Srbije i Crne Gore da hitno preduzmu efikasne i odlučne mere u potiskivanju piraterije, kao i da preduzmu konkretne mere radi konzistentne primene postojećeg zakonodavstva, kako u oblasti autorskog prava tako i u oblasti krivičnog prava". U vezi s tim, generalni sekretar CISAC-a, gospodin Erik Baptist, uputio je posebna pisma na adrese predsednika Srbije i Crne Gore i direktora Zavoda za intelektualnu svojinu.

Što se tiče korišćenja softvera, do pre dve godine imali smo u toj oblasti skoro stopostotnu pirateriju.

Razmere falsifikovanja lekova kod nas nisu dovoljno poznate niti izučene. U avgustu 2002. godine otkriveni su u nekoliko apoteka u Srbiji falsifikati antibiotika "ciprocinal" od 500 miligrama (serijski broj 952401) sa znakom "Zdravlje" Leskovac. U falsifikovanom preparatu umesto aktivne supstance, odnosno antibiotika, nalazila se askrobinska kiselina, odnosno vitamin C. Falsifikatori nisu otkriveni, jer je prva firma u lancu osumnjičenih otvorena na lažnu ličnu kartu.¹⁷ Tih dana, Savezna inspekcija za lekove povukla je iz prometa i lek "sedabenz" (tablete iz serije 0100201) zato što je analizom u Zavodu za farmaciju Srbije utvrđeno da tablete ovog leka imaju snižen sadržaj aktivne supstance - diazepama. Donja granica za sadržaj diazepama iznosi 4,5 miligrama, dok ga je u uzorku "sedabenza" bilo 4,34 miligrama.

¹⁷ Lj. Pantović: Falsifikator "ciprocinala" i dalje nepoznat, "Politika", 8. avgusta 2002. godine, str. A9

U oktobru 2001. godine izbila je velika afera kada se u nekoliko gradova u Srbiji pojavila u prodaji cigareta "Super Drina",¹⁸ firme "VID Tabak" iz Paraćina, privatnog preduzetnika Ljubiše Neškovića, koji je "proizvodnju otpočeo u saradnji sa partnerom iz Vidina u Bugarskoj. Reagovala je Duvanska industrija Niš, koja još od 1969. godine ima zaštićen znak za te cigarete (četiri žiga, br. 18375, 18376, 32249 i 39469).

Više sporova na našem tržištu bilo je u vezi sa proizvodnjom i stavljanjem u promet alkoholnih pića. Trenutno tinja spor između podgoričkih "Plan-taža" i kruševačkog "Rubina" i drugih proizvođača "Vranca"¹⁹.

O plagijatima u književnosti i umetnosti pisane su kod nas, po tradiciji, čitave knjige. Oспоравани su romani, pripovetke, pesme, prevodi²⁰, kompozicije, doktorske disertacije i univerzitetski udžbenici. Napisana je i knjiga u kojoj se zbog plagijata osporava ukupan naučni rad jednog poznatog akademika. Ni to, međutim, nije naša specifičnost. Za plagijat je optužen i ovogodišnji dobitnik Nobelove nagrade za književnost Imre Kertes²¹. Optužio ga je njegov zemljak i nekadašnji prijatelj Pal Ban da je on napisao komad "Magareća zaprega", koji je Kertes navodno prisvojio.

Ipak, nije nam poznato da je još negde osim kod nas falsifikuju i - crkveni kalendari.²² Poslednjih godina, od kada se naš narod ponovo počinje vraćati veri, pojedinci to koriste za "biznis" bez skrupula. Na ulicama i

¹⁸ Toma Todorović: Paraćinci oteli nišku "Drinu", Politika, 8. oktobra 2001. godine, str. 12

¹⁹ Budo Simonović: "Vranca" jaše i ko ga nema"; @. Milenković: Nismo se ogrešili o zakon, Politika, 23. novembra 2002. godine i "Oglasi" u Politici od 23. decembra 2002. godine - "Original je samo jedan!"

²⁰ Povodom prevoda Šekspirovog "Hamleta" vođeni su mnogi sporovi između Sime Pandurovića i Svetislava Stefanovića, o čemu izveštava "Politika" na prvoj stranici 9. marta 1926. godine pod naslovom "G. Sime Pandurović i oceubica". Ta kratka vest glasi: "Juče je apelacija jednom seljaku koji je ubio oca smanjila kaznu sa dve godine robije na šest meseci zatvora. Prvostepeni sud osudio je opet juče g. Simu Pandurovića zbog uvreda i kleveta koje je naneo g. Svetislavu Stefanoviću u sporu oko prevoda "Hamleta" i osudio ga na pedeset dana zatvora. Zbog sličnih uvreda i kleveta g. Pandurović je nedavno osuđen opet na pedeset dana zatvora, ali mu ovo suđenje nije poslednje, jer je g. Stefanović digao još nekoliko tužbi protiv njega. I, po svemu sudeći, izgleda da će g. Sime Pandurović imati da odsedi u zatvoru kao da je bar dva oca ubio".

²¹ Politika, 21. novembra 2002. godine

²² Politika, 31. oktobra 2002. godine

pijacama oni krčme neka svoja izdanja "Crkvenog kalendara", štampana u velikom tiražu, ne obazirući se na to da je samo izdanje Svetog arhierejskog sinoda Srpske pravoslavne crkve autentično i zaštićeno u skladu sa Zakonom o autorskom i srodnim pravima i da se od njegove prodaje pomaže pravoslavno obrazovanje i izgradnja hramova.

Počeo je progon pirata i falsifikatora

Može se reći da je posle velike drame na našem prostoru u poslednjoj deceniji 20. veka, nastupilo vreme otrežnjenja, kad se počinju realnije sagledavati deformacije koje je u naš život bila unela filozofija preživljavanja i logika sive ekonomije, kad se i o krivotvorenju i pirateriji počinje otvoreno govoriti da to nije nikakvo junaštvo i legitiman otpor globalizaciji, već da je to nezakonito prisvajanje tuđih (nematerijalnih) dobara, odnosno svojevrsan lopovluk. Pred Prvim opštinskim sudom u Beogradu, pokrenut je postupak po privatnoj tužbi protiv odgovornih lica iz TV "Politika" zbog nezakonitog prikazivanja tokom 2000. godine 80 filmova distributerske kuće TAK;²³ otpočela je akcija legalizacije softvera na osnovu Sporazuma o strateškom partnerstvu zaključenog između korporacije "Microsoft" i naše Savezne vlade i Vlade Republike Srbije; predlažu se odgovarajuće izmene i dopune u Zakonu o autorskom i srodnim pravima i u Zakonu o žigovima, tako da se gonjenje za krivična dela povrede autorskog i srodnih prava preduzima po javnoj tužbi i da se uvede inspekcijski (upravni) nadzor radi suzbijanja prometa robe obeležene krivotvorenim žigovima; već su izvršene neke izmene u Krivičnom zakonu Republike Srbije - pooštrene su kazne za povredu autorskog i srodnih prava (član 183a.); Vlada Srbije obrazovala je Komisiju za borbu protiv piraterije; svoju odlučnost da se obračuna sa piratstvom i krivotvorenjem, kao vidom kriminala, vlast je pokazala u nekoliko slučajeva osmišljenih akcija policije i drugih državnih organa, kad su zaplenjene velike količine

²³ "Politika", 13. jula 2002. godine, str. A9

piratske i falsifikovane robe; prema evidenciji Okružnog javnog tužilaštva u Beogradu, u 2002. godini podneta je 121 krivična prijava za neovlašćeno korišćenje tuđeg autorskog dela, od čega je 49 sporova rešeno donošenjem presuda.

Izmene i dopune Zakona o autorskom i srodnim pravima

Temeljna reforma jugoslovenskog autorskog prava izvršena je 1998. godine, kada smo umesto Zakona o autorskom pravu iz 1978. godine (koji je menjan i dopunjavan 1986. i 1990. godine) dobili jedan konceptijski i sadržajno nov, potpun i savremen - Zakon o autorskom i srodnim pravima. U našem pravnom sistemu to je sigurno jedna od najsolidnijih zakonskih tvorevina, koja po materijalnim rešenjima i terminologiji korespondira sa međunarodnim i uporednim pravom i koja ima logički i sistemski čvrstu strukturu. Međutim, zbog sve većeg ekonomskog značaja intelektualne svojine, sve je izrazitija tendencija da se kroz međunarodne ugovore ustanovljavaju standardi, koje treba da preuzimaju nacionalna zakonodavstva. U tom smislu sada postoji naša obaveza da tekst Zakona o autorskom i srodnim pravima u svemu usaglasimo sa TRIPS Sporazumom, sa međunarodnim ugovorima kojima administrira WIPO i sa relevantnim direktivama Evropske unije. Radi se, dakle, o finom doterivanju teksta Zakona u funkciji što potpunijeg usklađivanja sa međunarodnim standardima, pri čemu su najvažnije one izmene i dopune koje se odnose na primenu Zakona, tj. na sankcionisanje povreda autorskog i srodnih prava.²⁴

²⁴ I osnovni tekst Zakona o autorskom i srodnim pravima i tekst izmena i dopuna koji se predlaže radio je prof. dr Slobodan Marković. Pored usaglašavanja sa TRIPS sporazumom, Zakon se harmonizuje sa međunarodnim ugovorima kojima administrira WIPO (Bemska, Rimski i Ženevska konvencija, Ugovor o autorskom pravu i Ugovor o interpretacijama i fonogramima) i sa relevantnim direktivama Evropske unije (Direktiva o računarskim programima - 91/250, Direktiva o zakupu i posluži - 92/100, Direktiva o roku trajanja autorskog i srodnih prava - 93/98, Direktiva o satelitskom emitovanju i kablovskom reemitovanju - 93/83, Direktiva o bazama podataka - 2001/29 i Direktiva o pravu sledenja - 2001/84).

Prema predloženim izmenama i dopunama u Zakonu o autorskom i srodnim pravima:

- Uvodi se novo srodno pravo - *pravo prvog izdavača slobodnog dela*, čiji je nosilac lice koje, po isteku imovinskog prava autora prvi put zakonito izda ili na drugi način saopšti javnosti delo koje pre toga nije bilo izdato; njegova imovinska prava odgovaraju imovinskim pravima autora.
- Autor ima isključivo pravo da drugome zabrani ili dozvoli beleženje ili umnožavanje svoga dela na bilo koji način (u telesnom ili bestelesnom - elektronskom obliku), trajno ili privremeno (član 20. st. 1).
- Pored postojećeg isključivog prava davanja primeraka dela u zakup (član 22.), uvodi se u ZASP *pravo davanja primeraka dela na poslugu*, s tim što samo autor računarskih programa ima isključivo pravo da drugome zabrani ili dozvoli davanje na poslugu primeraka svoga dela (član 23a.), dok se za davanje na poslugu primeraka svih ostalih vrsta autorskih dela propisuje samo pravo na potraživanje naknade, koja se može ostvarivati samo preko organizacije za kolektivno ostvarivanje autorskog i srodnih prava (član 35a). Izuzetno snabdevanje autora računarskih programa sa dva isključiva prava (povodom zakupa i povodom posluge) u vezi je s tim što se primerci računarskih programa tehnički lako umnožavaju i što su i davanje u zakup i davanje na poslugu podjednako opasni izvori njihovog masovnog neovlašćenog kopiranja. Zato je neophodno da autor računarskog programa, na osnovu isključivog prava, ima potpunu kontrolu nad ovim oblicima korišćenja svoga dela.
- Od isključivog prava emitovanja odvojeno je kao posebno isključivo pravo - *pravo činjenja dela dostupnim javnosti* (reč je o tzv. "Internet odredbi" koja je predviđena u WIPO Ugovoru o autorskom pravu (član 8.) i u Direktivi EU o informatičkom društvu (član 13. st. 1.) - u ZASP-u će to biti novi član 27a. Ovo pravo

ranije sadržano u članu 27. st. 6. obuhvata dve vrste komunikacionog procesa na Internetu: javno saopštavanje u vidu elektronske pošte i stavljanje autorskog dela na server, odakle je ono elektronski dostupno svakom u bilo koje vreme i sa bilo kog mesta. Isto isključivo pravo koje važi za autore, uvodi se i za izvođače (član 109. st. 6.) za proizvođače fonograma (član 119. tač. 3), za proizvođače videograma (član 124. tač. 4.) i za proizvođače emisija (član 129. tač. 6.).

- Radi tumačenja kako treba primenjivati norme o ograničenju autorskog prava (kad se autorsko delo iskorišćava bez dozvole autora, uz obavezu plaćanja autorske naknade ili bez te obaveze, čl. 36-51) u ZASP-u je u čl. 36. st. 2. formulisan princip prema kome "u svakom konkretnom slučaju obim ograničenja isključivih prava ne sme biti u suprotnosti sa normalnim iskorišćavanjem dela, niti sme nerazumno vredati legitimne interese autora" (što je u skladu sa članom 9. st. 2. Bernske konvencije o zaštiti književnih i umetničkih dela, čl. 13. TRIPS Sporazuma, čl. 5. st. 5. Direktive EU o informatičkom društvu i čl. 6. st. 3. Direktive EU o pravnoj zaštiti računarskih programa).
- U skladu sa Direktivom EU o harmonizaciji roka trajanja zaštite u autorskom pravu i određenim srodnim pravima, rok trajanja imovinskih prava autora pomera se sa 50 na 70 godina posle smrti autora (član 96.), a isto toliko i imovinska prava koautora (član 97. st. 1.), kao i imovinska prava na anonimnom delu ili delu pod pseudonimom, s tim što se u ovom slučaju rok računa od dana objavljivanja dela (član 97. st. 2.). Ako se početak roka trajanja autorskog prava računa od objavljivanja dela, a delo je objavljeno u nastavcima, za svaki nastavak teče zaseban rok zaštite (član 98. st. 1.). Za filmsko delo rok trajanja autorskog prava ističe 70 godina od smrti režisera, scenariste, autora dijaloga ili kompozitora muzike posebno komponovane za film, zavisno od toga ko od njih poslednji umre (član 98. st. 2.).

- Menjaju se i rokovi i uslovi trajanja nekih od srodnih prava, tako da imovinska prava interpretatora traju 50 godina od dana nastanka interpretacije; pravo proizvođača fonograma, odnosno proizvođača videograma traje 50 godina od dana nastanka fonograma, odnosno videograma; pravo proizvođača emisije traje 50 (umesto 20) godina od dana emitovanja zaštićene emisije; pravo prvog izdavača slobodnog dela traje 25 godina od dana prvog izdavanja ili prvog saopštavanja javnosti na drugi način (član 138.).
- Stranim licima - nosiocima srodnih prava (interpretatorima, proizvođačima fonograma, proizvođačima videograma, proizvođačima emisija, proizvođačima baza podataka i prvim izdavačima slobodnih dela) priznaju se prava predviđena ZASP-om na osnovu međunarodnih ugovora koje je potvrdila Srbija i Crna Gora ili na osnovu uzajamnosti između Srbije i Crne Gore i zemlje kojoj pripada stranac (član 139.). Izuzetno, proizvođaču baze podataka - pravnom licu koje nema sedište u Srbiji i Crnoj Gori priznaju se prava iz ZASP-a samo ako je poslovanje toga lica trajno i neposredno povezano sa privredom Srbije i Crne Gore (član 11., st. 2. Direktive EU o bazama podataka).
- Izmenama u članu 158. ZASP-a fleksibilnije je formulisan način izračunavanja naknade koju organizacija za kolektivno ostvarivanje autorskog i srodnih prava naplaćuje korisnicima za pojedine oblike iskorišćavanja predmeta zaštite, tako da tarifa bude primerena svim okolnostima i da se može odrediti i u paušalnom iznosu.
- Kako bi se prevazišle mnoge teškoće koje imaju organizacije za kolektivno ostvarivanje autorskog i srodnih prava u naplaćivanju naknade od korisnika, u članu 167. koji se odnosi na "obaveze korisnika" propisano je (1) da su korisnici dužni da pribave dozvolu za korišćenje predmeta zaštite i (2) da za obaveze korisnika solidarno odgovaraju: lice koje koristi predmet zaštite, vlasnik,

držalac i zakupac prostora u kojem je predmet zaštite korišćen, kao i organizator aktivnosti u kojoj je došlo do korišćenja predmeta zaštite.

- Po analogiji sa rešenjima iz Zakona o patentima (član 79. st. 2.) i Zakona o žigovima (član 49. st. 1.), ako je povreda autorskog dela ili srodnog prava prouzrokovana namerno, naknada štete može se zahtevati do trostrukog iznosa stvarne štete i izmakle koristi (član 172a.), što je u skladu sa članom 40. st. 1. i članom 45. TRIPS Sporazuma (uvođenje instituta tzv. "kaznene štete", koja nema za cilj restituciju, već kompenzaciju i prevenciju štete, odnosno - odvracanje od kršenja prava).
- U vezi sa zaštitom autorskog i srodnih prava dopunjene su i preformulisane odredbe koje se odnose na povredu prava, u skladu sa zahtevima iz WIPO Ugovora o autorskom pravu i WIPO Ugovor o interpretacijama i fonogramima. Povredu prava u smislu ovih izmena i dopuna predstavlja i: držanje u komercijalne svrhe primeraka autorskog dela ili predmeta srodnog prava, ukoliko držalac zna ili ima osnova da zna da je reč o neovlašćeno proizvedenom primerku; takođe, povredu prava predstavlja i proizvodnja ili stavljanje u promet uređaja koji su prevashodno konstruisani, proizvedeni ili prilagođeni da omoguće ili olakšaju zaobilazanje bilo koje tehnološke mere zaštite primeraka autorskog dela ili predmeta srodnog prava i sl. (član 174.).
- Predlaže se formiranje stalne arbitraže pri Zavodu za intelektualnu svojinu za rešavanje sporova između organizacija za kolektivno ostvarivanje autorskog i srodnih prava i korisnika (član 181), što će, pretpostavljamo, najčešće biti sporovi oko tarife.
- Predlaže se, radi efikasnijeg sprovođenja prava, da se gonjenje za krivična dela povrede autorskog i srodnih prava preduzima po službenoj dužnosti umesto (kao do sada) po privatnoj tužbi (član 186.), što je podivalo efikasnost krivičnog postupka, jer nosioci

prava u privatnom sektoru nisu imali niti odgovarajuća ovlašćenja za istragu, niti isti položaj u sudu kao javni tužilac, a iz iskustva znamo da je povreda autorskog i srodnih prava ozbiljno krivično delo, često izvedeno na organizovan način i kao sredstvo za finansiranje drugih kriminalnih aktivnosti.

- Kao što je u ZASP-u razrađen i obogaćen instrumentarijum građansko-pravnih sankcija (čl. 172a, 174, 176, 177, 178 i 179), još veća pažnja je posvećena definisanju kaznenih odredbi, s obzirom na akutni problem kršenja autorskog i srodnih prava i velike štete koju zbog toga trpe ne samo nosioci prava, već i država, u vidu neplaćanja poreza i političkih pritisaka iz sveta, a naročito od strane SAD i Evropske unije. Četiri ranija krivična dela iz ZASP-a se preuzimaju i dodaju im se tri nova. Krivična dela koja se odnose na "Uništenje ili oštećenje prve standardne kopije filmskog dela" i "Neistinито registrovanje autorskog dela i predmeta srodnog prava" (čl. 184. i 185.) preuzimaju se bez ikakvih izmena, krivično delo iz čl. 182. ("Povreda moralnih prava autora i interpretatora"), preuzima se uz manje jezičke racionalizacije, dok je krivično delo iz čl. 183. ("Neovlašćeno iskorišćavanje autorskog dela ili predmeta srodnog prava") značajno modifikovano.

Tri krivična dela čije se uvođenje predlaže su sasvim nova u našem zakonodavstvu, i to: "Zaštita tehnoloških mera namenjenih sprečavanju povreda autorskog i srodnih prava", "Zaštita informacija o autorskom i srodnim pravima" i "Oduzimanje i uništenje primeraka autorskog dela i predmeta srodnog prava". Formulacijom prva dva krivična dela doslovno se recipiraju čl. 6. i 7. Direktive EU o harmonizaciji određenih aspekata autorskog prava i srodnih prava u informatičkom društvu (2001/29), čl. 12. WIPO Ugovora o autorskom pravu i čl. 18. i 19. WIPO Ugovora o interpretacijama i fonogramima, dok se kod trećeg krivičnog dela ("Oduzimanje i uništenje primeraka autorskog dela i predmeta srodnog prava") cilja na organizovani kriminal u oblasti povrede autorskog i srodnih prava.

Citiramo navedena nova krivična dela (iz nacrtu izmena i dopuna Zakona o autorskom i srodnim pravima) radi racionalnijeg uvida u njihov sadržaj.

Zaštita tehnoloških mera namenjenih sprečavanju povreda autorskog i srodnih prava

"Ko proizvede, uveze, stavi u promet, proda, da u zakup, reklamira u cilju prodaje ili davanja u zakup ili drži u komercijalne svrhe uređaje koji su prevashodno konstruisani, proizvedeni ili prilagođeni da omoguće ili olakšaju zaobilaženje bilo koje tehnološke mere, i koji nemaju drugu značajniju svrhu osim navedene, kazniće se za krivično delo novčanom kaznom ili kaznom zatvora do tri godine.

Ko pruža ili reklamira usluge kojima se omogućava ili olakšava zaobilaženje bilo koje tehnološke mere, kazniće se za krivično delo novčanom kaznom ili kaznom zatvora do tri godine.

U smislu stava 1. ovog člana, izraz "tehnološke mere" označava svaku tehnologiju, uređaj ili deo koji je konstruisan da tokom svoje namenske upotrebe onemogući ili ograniči radnje u vezi sa autorskim delom ili drugim predmetom zaštite, za koje nosilac autorskog ili srodnog prava nije dao saglasnost."

Zaštita informacija o autorskom i srodnim pravima

"Ko umišljajno ukloni ili izmeni elektronsku informaciju o pravima, ili stavi u promet, uveze, emituje ili na drugi način javno saopšti autorsko delo ili predmet srodonpravne zaštite sa kojeg je elektronska informacija o pravima neovlašćeno uklonjena ili izmenjena, i pri tom zna ili ima osnova da zna da time podstiče, omogućuje, olakšava ili prikriva povredu autorskog prava ili srodnog prava, kazniće se za krivično delo novčanom kaznom ili kaznom zatvora do tri godine.

U smislu stava 1. ovog člana, izraz "informacija o pravima" označava svaku informaciju koja potiče od nosioca prava i koja identifikuje autorsko delo ili predmet srodnopravne zaštite, autora, odnosno nosioca prava, ili informaciju o uslovima korišćenja dela ili predmeta srodnopravne zaštite, ili bilo koji broj ili šifru koja predstavlja takvu informaciju."

Oduzimanje i uništenje primeraka autorskog dela i predmeta srodnog prava

"Primerci predmeta zaštite kojima je izvršeno krivično delo iz članova ... ovog zakona biće oduzeti i, po pravosnažnosti presude, uništeni osim ako nosilac prava na predmetu zaštite odluči da se primerci upotrebe za opštekorisne svrhe.

Stav 1. ovog člana može se primeniti i na sredstva i opremu kojom je izvršeno krivično delo iz člana ... ovog zakona ako su ta sredstva i oprema pretežno služili za izvršenje krivičnih dela."

Dopune Zakona o žigovima

Već duže vremena radi se na pripremi izvesnih izmena i dopuna Zakona o žigovima, koje će biti rezultat provere funkcionisanja određenih zakonskih rešenja u praksi i potrebe da se pojedine odredbe usaglase sa međunarodnim ugovorima koji su u međuvremenu doneti i da se asimiliraju najbolja rešenja iz uporednog prava²⁵. Za našu temu od značaja su dopune Zakona koje se tiču inspekcijuskog (upravnog) nadzora i izricanja upravnih mera zaštite u slučaju povrede žiga, kao i proširenje liste zah-

²⁵ U "Glasniku intelektualne svojine" br. 1/2001 objavljen je Predlog zakona o izmenama i dopunama Zakona o žigovima sa detaljnim obrazloženjem motiva tih izmena i dopuna, koje je sačinila Branka Totić, pomoćnik direktora Zavoda za intelektualnu svojinu. Rešenja iz našeg Zakona o žigovima se harmonizuju sa WIPO Ugovorom o žigovnom pravu, TRIPS Sporazumom, Direktivom EU o usaglašavanju zakona država članica u pogledu žigova, Uredbom o žigu Evropske unije i Rezolucijom WIPO o zaštiti čuvenih žigova

teva koje, u postupku građansko-pravne zaštite, može u tužbi postaviti lice čiji je žig povređen.

- U novom članu 48v. predviđeno je da će inspektor, kad utvrdi da su proizvodi koji su stavljeni u promet ili namenjeni stavljanju u promet protivpravno obeleženi znakom koji je isti (ili bitno sličan) kao registrovani znak drugog lica za istu vrstu robe, doneti rešenje kojim se zabranjuje promet tih proizvoda. Po pravosnažnosti toga rešenja, inspektor će doneti rešenje kojim se izriče mera uništenja proizvoda obeleženih krivotvorenim znakom, koja, izuzetno, može biti zamenjena merom uklanjanja znaka kojim se vređa žig, ako se tom merom otklanja povreda žiga (čl. 48g.). Davanje prednosti meri uništenja proizvoda obeleženih krivotvorenim znakom u odnosu na meru uklanjanja krivotvorenog znaka sa proizvoda, u skladu je sa čl. 46. TRIPS Sporazuma.
- I kod građansko-pravne zaštite u slučaju povrede žiga ili prava iz prijave žiga znatno je proširena lista zahteva koje lice čije je pravo povređeno može postaviti u tužbi; ono može između ostalog zahtevati: (1) utvrđivanje povrede prava; (2) prestanak povrede prava; (3) uništenje ili preinačenje predmeta kojim je izvršena povreda prava; (4) uništenje ili preinačenje alata i opreme uz pomoć kojih su proizvedeni predmeti kojima je izvršena povreda prava, ukoliko je to neophodno za zaštitu prava; (5) davanje podataka o trećim licima koja su učestvovala u povredi prava.

Dopune Krivičnog zakona Republike Srbije

Skupština Srbije je 11. aprila 2003. godine donela Zakon o izmenama i dopunama Krivičnog zakona Republike Srbije²⁶, u kome je utvrđeno

²⁶ "Službeni glasnik Republike Srbije", br. 39/2003, st. 6-8.

krivično delo (član 183.) pod nazivom "Neovlašćeno korišćenje autorskog i drugog srodnog prava"²⁷ i novo poglavlje pod nazivom "Krivična dela protiv bezbednosti računarskih podataka" (Glava šesnaesta A, sa 7 krivičnih dela). Zakonodavac je onima koji su skloni da neovlašćeno koriste autorska dela i predmete srodnog prava (kroz formu piraterije) zapretio veoma strogom kaznom zatvora u rasponu od jedne do osam godina. Citiramo navedeno krivično delo iz Krivičnog zakona Republike Srbije:

Član 183a.

"(1) Ko neovlašćeno, u celini ili delimično, reprodukuje, prikaže, izvede, predstavi, prenese izvođenje ili predstavljanje, umnoži, stavi u promet, emituje, da u zakup, ili na drugi način iskoristi autorsko delo ili predmet srodnog prava zaštićenog zakonom, kazniće se zatvorom do pet godina.

(2) Ko stavi u promet ili da u zakup primerak autorskog dela, snimak interpretacije, emisiju, fonogram, videogram, odnosno bazu podataka, za koje zna da su neovlašćeno objavljeni, snimljeni ili umnoženi i time pribavi protivpravnu imovinsku korist za sebe ili drugog, kazniće se zatvorom od jedne do pet godina.

(3) Ako je delo iz stava 2. ovog člana izvršeno organizovano, organizator i neposredni izvršilac kazniće se zatvorom od tri do osam godina."

Ove dopune Krivičnog zakona Republike Srbije naišle su na povoljan odjek u javnosti i već su imale jedan poželjan učinak u oblasti kablovskog distributivnog sistema. U znak podrške akciji Vlade Srbije u borbi protiv piraterije, na inicijativu kablovskog operatera Srpske kablovske mreže (Serbia Broadband-SBB), održana je u Privrednoj komori Srbije 13. maja 2003. godine konferencija za novinare na kojoj su učestvovali preds-

²⁷ Naziv ovog dela je terminološki pogrešan. Radi se o neovlašćenom korišćenju autorskog dela i predmeta srodnog prava.

tavnici kablovskih operatera, antipiratskih, distributerskih, diskografskih i drugih udruženja, predstavnici policije i republički ministar za kulturu. Na konferenciji je između ostalog rečeno (1) da su se sve kablovske televizije bavile piraterijom do aprila 2003. godine kada je stupio na snagu čl. 183a. Krivičnog zakona Srbije, a da je 90% njih od tada prestalo sa piraterijom i (2) da će se ranijih 50-60 malih kablovskih distributera organizovati u tri velika (PTT, SBB i Stanton)²⁸.

Ratifikacija četiri međunarodna ugovora

Naša zemlja je 16. decembra 2002. godine ratifikovala četiri međunarodna ugovora iz oblasti intelektualne svojine²⁹, i to: Kovenciju o zaštiti proizvođača fonograma od neovlašćenog umnožavanja njihovih fonograma, Međunarodnu konvenciju o zaštiti izvođača, proizvođača fonograma i ustanova za radio-difuziju, WIPO Ugovor o autorskom pravu i WIPO Ugovor o interpretacijama i fonogramima. Ratifikacijom ovih međunarodnih ugovora preuzete su, između ostalog, obaveze da se na određen način sankcionišu povrede autorskog i srodnih prava iz čega su proistekle formulacije dva krivična dela u našem pravnom sistemu: Zaštita tehnoloških mera namenjenih sprečavanju povreda autorskog i srodnih prava i Zaštita informacija o autorskom i srodnim pravima (na osnovu člana 12 WIPO Ugovora o autorskom pravu i čl. 18. i 19. WIPO Ugovora o interpretacijama i fonogramima). Na osnovu ratifikacije druga dva međunarodna ugovora vršene su korekcije u formulacijama zaštite prava izvođača, proizvođača fonograma i proizvođača emisija.

²⁸ "Danas", 14. maja 2003. godine

²⁹ "Službeni list SRJ - Međunarodni ugovori", br. 13/2002, str. 3-28

Obrazovanje Komisije za borbu protiv piraterije

Vlada Republike Srbije donela je 26. decembra 2002. godine odluku da se pri Ministarstvu kulture i javnog informisanja obrazuje Komisija za borbu protiv piraterije³⁰. Zadaci Komisije su: predlaganje mera za borbu protiv piraterije, unapređenje međuresorske saradnje republičkih organa i organizacija u ovoj oblasti i praćenje realizacije predloženih mera.

Legalizacija softvera

U Jugoslaviji se danas koristi oko 470 hiljada računara, od čega 300 hiljada za poslovne i 170 hiljada za lične potrebe. Istraživanja u julu 2001. godine pokazalo je da čak 99% računara radi uz pomoć piratskih izdanja operativnih sistema. Na osnovu ugovora o strateškom partnerstvu koji je "Microsoft" potpisao sa saveznom i srpskom vladom, licencirano je 30 hiljada računara u administraciji i još 50 hiljada u školama i akademskim ustanovama. U toku "Microsoft"-ove akcije legalizacije softvera, koja je vođena u Jugoslaviji od septembra do kraja decembra 2002. godine, tu šansu iskoristilo je više hiljada pravnih lica. Zaključeno je ukupno 110 hiljada različitih licenci, na osnovu kojih je instaliran softver na 35.800 računara. - Rezultati legalizacije su više nego dobri, rekao je za "Politiku" generalni direktor "Microsoft Softvera - Beograd", Franjo Ridzi³¹. Možda je najbolji pokazatelj uspeha akcije legalizacije taj što je "Microsoft" otvorio u Beogradu "Kol centar", gde svi registrovani korisnici njegovog softvera mogu telefonom zatražiti tehničku podršku, dobiti potrebne informacije i aktivirati ili zameniti kupljeni proizvod. Posle akcije legalizacije računa se da kod nas na piratskim izdanjima "vindouza" radi 75% svih računara, što je bolji rezultat od Bugara - sa 78% i Rumuna - sa 77%, a slabiji od

³⁰ "Službeni glasnik Republike Srbije", br. 91/2002, str. 16 i 19

³¹ M. Lakić: Dobro za početak, Politika, 22. januar 2003. godine

Hrvata - 63% i Mađara - 51%, što treba procenjivati i u vezi sa činjenicom da je "Microsoft" u tim zemljama bio duže prisutan nego u Jugoslaviji. Još optimističkiju izjavu dao je na novosadskom Sajmu medija republički ministar za nauku, razvoj i tehnologiju, Dragan Domazet: da je "legalizacija softvera preduslov za unapređenje elektronskog poslovanja i razvoj softverske industrije", da je još pedesetak hiljada ugovora u postupku i da se "kampanjom legalizacije piratstvo svelo na 60% što je znatno manji procenat od onoga u Rumuniji, Bugarskoj i Hrvatskoj"³². U oktobru 2002. godine "Microsoft" je dao saopštenje za javnost da će operativni sistem svoje kompanije (Windows XP Profesional i paket Office 11) prevesti na srpski jezik, što je navodno još jedan od presedana koje je Microsoft načinio za jugoslovensko tržište, jer je dosadašnja praksa bila da se, tek pošto se na određenom tržištu stekne kritična masa korsnika pristupi lokalizaciji operativnog sistema.

Naša zemlja nije na "Listi posmatranja" Ministarstva trgovine SAD

Opisane aktivnosti naše zemlje na suzbijanju krivotvorenja i piraterije razlog su što se Srbija i Crna Gora ne pominju u negativnom kontekstu u finalnom izveštaju Ministarstva trgovine SAD o zaštiti intelektualne svojine, koji je objavljen 1. maja 2003. godine u Vašingtonu (Special Report 301).

Kao što je napred rečeno, naša zemlja bila je u preliminarnom izveštaju uvrštena u listu zemalja za posmatranje (praćenje), zbog piraterije i zbog neefikasnog sprovođenja propisa o zaštiti autorskog i srodnih prava.

U finalnom izveštaju, koji sadrži osvrt na zaštitu intelektualne svojine u 74 zemlje, konstatuje se da je primena TRIPS Sporazuma doprinela izvesnom napretku u ovoj oblasti, ali da još uvek postoje razlozi da se neke zemlje prate u tom pogledu. Tridesetšest zemalja stavljeno je na tzv.

³² M. Laketić: Legalizacija softvera, Politika, 8. marta 2003. godine

"Listu posmatranja", a jedanaest na "Prioretitnu listu posmatranja", među kojima i Evropska unija, zbog nekih propisa koji su, prema mišljenju SAD, nekonzistentni sa propisima Svetske trgovinske organizacije.

Srbija i Crna Gora spominje se u delu izveštaja u kojem su navedene mere koje preduzimaju vlade pojedinih zemalja.

U Ministarstvu trgovine SAD ocenjuju da je izveštaj veoma povoljan za Srbiju i Crnu Goru i da je to rezultat pozitivne valorizacije mera koje naša vlada na tom planu sprovodi, te da će SAD nastaviti saradnju sa Srbijom i Crnom Gorom na unapređenju odnosa u ovoj oblasti³³.

Dva predloga

Pored onoga što je do sada učinjeno na jačanju autorskog prava i suzbijanju piraterije i krivotvorenja, mišljenja smo da treba (1) iz osnova izmeniti Zakon o kinematografiji Republike Srbije i (2) doneti Zakon o proizvodnji optičkih diskova.

Zakon o kinematografiji³⁴ Republike Srbije, koji je donet 1991. godine, treba usaglasiti sa Zakonom o autorskom i srodnim pravima iz 1998. godine, jer su u njemu ova prava u tolikoj meri zanemarena da se čak i ne pominju.

Procenjuje se da je zajednički kapacitet četiri poznata preduzeća za proizvodnju diskova u Srbiji i Crnoj Gori³⁵ oko 25 miliona CD, što je znatno više od lokalnih potreba za optičkim diskovima. Zato treba, radi efikasnijeg suzbijanja piraterije, slediti primere drugih zemalja i doneti (na republičkom nivou) propise o proizvodnji optičkih diskova.

³³ Ministarstvo spoljnih poslova Srbije i Crne Gore, br. 6062, od 12. maja 2003. godine

³⁴ "Službeni glasnik Republike Srbije", br. 46/91

³⁵ RTS, Grand produkcija i General disk tehnolođi iz Beograda i preduzeće iz Podgorice.

Zakoni o proizvodnji optičkih diskova, koje bi donele dve republike, trebalo bi da, prema iskustvu drugih zemalja, sadrže rigorozne uslove za proizvodnju i promet optičkih diskova, sa širokim ovlašćenjima inspekcijske kontrole³⁶.

Pravni i ostali aspekti posmatranja originala i falsifikata

Mi smo ovde pitanje krivotvorenja i piraterije razmatrali sa praktične strane, odnosno isključivo "sa pravnog aspekta": kako se međunarodna zajednica, države i pojedinci, odupiru toj kugi našeg vremena, raširenoj pojavi bezobzirnog korišćenja tuđih nematerijalnih dobara, koja su predmet intelektualne svojine. Mi smo, prema tome, pirateriju i krivotvorenja posmatrali u optici povrede autorskog i srodnih prava, kad neko treba da odgovara građanski i krivično zato što bez odobrenja autora komercijalizuje tuđe autorsko delo za svoju korist ili zato što se iz istih (komercijalnih) razloga "kiti tuđim perjem" i svoju falsifikovanu robu označava tuđim zaštićenim imenom koje je "na glasu".

Pitanje *istinitog i lažnog (originala i falsifikata)*, moguće je razmatrati i sa drugih aspekata, mnogo dublje i svestranije (sa filozofskog, sociološkog, istorijskog ili estetskog stanovišta), kako to čini recimo Jovica Acin u

³⁶ Zakoni o proizvodnji optičkih diskova, koje su donele neke zemlje, sadrže sledeće odredbe: da se pogoni za proizvodnju optičkih diskova licenciraju i da se te licence obnavljaju na rok ne duži od 3 godine; da se proizvodnja mora obavljati samo u licenciranom prostoru; da licenca može biti izdata samo onome ko je pribavio proizvođački kod (SID kod); da sticalac licence mora posedovati ovlašćenje za korišćenje autorskog prava ili žiga od nosioca prava čija dela koristi; da se svaki proizvedeni disk obeležava proizvođačkim kodom; da se vodi centralizovana evidencija o izvozu i uvozu diskova i materijala i delova za proizvodnju, uključujući mastere i stampere (u skladu sa zahtevima Svetske trgovinske organizacije); da se propiše mogućnost inspekcijiskog nadzora proizvodnje i prometa diskova, u svako vreme, bez prethodnog obaveštavanja; da se inspekciji daju široka ovlašćenja: da ude i nasilno kad je to neophodno, da zapleni piratske diskove i obezbedi (zapečati) sve druge dokaze o povredi prava; da se vodi registar podnetih prijava i izdatih licenci za proizvodnju optičkih diskova, dostupan javnosti, posebno inspekciji; da se predvidi mogućnost povlačenja, suspendovanja ili poništavanja licence zbog povrede autorskog prava, zbog prevare u postupku licenciranja ili zbog drugih povreda Zakona o optičkim diskovima, sve do mogućnosti zatvaranja fabrike.

svojoj knjizi "Poetika krivotvorenja"³⁷. Da bi smo zainteresovali čitaoca koji tu zanimljivu knjigu nije ranije čitao, navešćemo samo dva medaljona iz nje.

"Najbolji način da se držite tla, u nekom totalitarnom poretku, jeste da prestanete biti realistični. U zvaničnoj poljskoj štampi pisano je o dostojnom slučaju. U veliku industrijsku firmu "Elvro" došla je u posetu nekakva ugledna kineska delegacija. Da bi je valjano primili, domaćini su brzo napravili mnoštvo kompjutera od kartona, lepo ih obojili i poređali duž hale. U kompjutere su ubacili sijaličice na baterije koje su svetlucale. Pošto je dan posete bio baš subota, naredili su radnicima da dođu na svoja radna mesta. Sindikat je celu akciju podržao. Lažni kompjuteri oko kojih su užurbano lažno poslovali lažni subotnji radnici. Tu je, pritom, i lažni sindikat. Domaćini, međutim, nisu znali da je i kineska delegacija bila takođe - lažna".(49)

"Krivotvorenje je... učinilo (i) korak napred. Ne iziskuje se da kopija liči što je moguće više na original, nego obrnuto: da original liči na kopiju. To je donekle i pitanje tržišta kopija. Hoćemo da kopija bude "originalnija", u svakom slučaju "lepša" od samog originala... U umetnosti se sve više trguje lažnim, i to ima svoju cenu. Upravo oni kojima je do te cene stalno "finansiraju restauratorske radove u Versaju ili u Sikstinskoj kapeli", kaže Gi Debor u svojim komentarima o Društvu spektakla.³⁸ "Zato Mikelande-love freske moraju da poprime živahne boje američkih stripova, a pozlata na autentičnom nameštaju u Versaju odjednom počinje da sjakti veoma nalik lažnom nameštaju a la Luj XIV, uvezenom za znatne sume u Teksas."(54-55)

³⁷ "Svetovi", Novi Sad, 1991. godine

³⁸ Guy Debord: Commentaires sur la Societe du Spectacle, Eds. G. Lebovici, Paris, 1988.

Suzbijanje piraterije i krivotvorenja je borba neprestana

Pirateriju i krivotvorenje nikada nećemo moći iskoreniti, ali smo dužni da ih uvek, uporno i sa najviše snage suzbijamo. To nije sizifov posao, već nešto što je neophodno i što treba činiti racionalno, kao što seljak uvek čisti njivu od korova, svake godine izpočetka.

Američka kompanija Stealth Media Labs najavila je da će uskoro promovisati navodno neprobojnu Water-mark zaštitu za audio CD-ove (tako što se po njihovoj tehnologiji u pesmu ubacuju informacije koje su nečujne za ljudsko uho). Taj pokušaj je vredan pažnje i našeg poštovanja, bez obzira što se posle određenog vremena uvek pokaže da je svaka zaštita ranjiva i da nema apsolutne zaštite. Čovek se leči da bi što duže živio i pored toga što zna da će na kraju umreti. Dva međunarodna ugovora obavezuju sve zemlje koje su ih ratifikovale da uvedu krivično-pravne sankcije za one koji uništavaju ili oštećuju "tehnološke mere zaštite" namenjene sprečavanju povreda autorskog i srodnih prava. I našu zemlju obavezuje na to WIPO Ugovor o autorskom pravu (član 12.) i WIPO Ugovor o interpretacijama i fonogramima (čl. 18. i 19.), koje smo ratifikovali; u postupku je predlog za uvođenje sankcija za povrede autorskog i srodnih prava po tome osnovu.

Mi smo iskreno zadivljeni dostignućima Norveške u zaštiti autorskog i srodnih prava, o čemu je bilo reči na seminaru održanom u Beogradu 26. oktobra 2002. godine, na Sajmu knjiga. Međutim i taj visoki standard zaštite, kome mi težimo, nije bez senke, jer je zaštita autorskog i srodnih prava borba neprestana. Primera radi, u višegodišnji razvoj CSS-zaštite za DVD-diskove (filmove) potrošeni su milioni dolara, a zaštitu je na kraju razbio jedan norveški student, Lech Johansen, zvani DVD John.³⁹ I to nije kraj priče. Međunarodna asocijacija filmskih producenata - MPA je izgubila sudski spor koji je vodila u Norveškoj protiv DVD Džona. Sud je zauzeo stanovište da je dotični student, koji je DVD kupio legalno i platio

³⁹ DVD John nije kriv!, Feral Tribune, 25. siječnja 2003., str. 78

ga, imao pravo pristupa podacima na DVD-u na bilo koji način pa i pomoću svog softvera za razbijanje šifri. Prema mišljenju sudije koji je vodio spor, svaki softver se može koristiti legalno i ilegalno, te za njegov "piratski" (ilegalni) život ne može biti kriv autor softvera.

Kupovinom piratske i krivotvorene robe sami sebe potkradamo i ponižavamo

Postoji sklonost da se piraterija i krivotvorenje posmatraju kroz odnos bogati-siromašni. To je pogrešno i u suštini znači reklamu bofla. Ako nismo u stanju da kupimo nešto kvalitetno, označeno renomiranim žigom, uvredljivo je i ponižavajuće pristajati na imitaciju.

Jedan od direktora u Sektoru za autorsko pravo u Svetskoj organizaciji za intelektualnu svojinu, Jergen Blomkvist, kaže: "Kopirajt je važan ekonomski zamajac za zemlje u razvoju i u tranziciji, i to nije samo fraza... Nikada nisam bio u siromašnoj zemlji koja je bila siromašna u idejama. Zato je neophodno da svi učestvuju u kulturnoj i informacionoj industriji, da daju najbolje što imaju, da to legalno ponude svetu i naplate, kao što će platiti i ono što koriste iz sveta".⁴⁰

Svaka sredina, svaka kultura i ekonomija ima nešto svoje, specifično, što može ponuditi svetu i svetskom tržištu.

"Kada previđamo značaj intelektualne svojine i posegnemo za falsifikatima, primamljivo jeftinim, a "toliko sličnim originalu", mi zapravo krademo sami sebe".⁴¹

⁴⁰ Danica Radović: Originali i falsifikati - Svet intelektualne svojine, Politika, 10. avgust 2002. godine.

⁴¹ Danica Radović: Kako smo pokrali sami sebe, Politika, 3. avgust 2002. godine.

Edicija kulturna politika

MODELI ZAŠTITE AUTORSKIH PRAVA
NA POLJU KNJIŽEVNOSTI

Priređivač

mr Ljiljana Rudić - Dimić

Izdavač

BalkanKult

Balkanska kulturna saradnja

www.balkankult.org

info@balkankult.org

Glavni i odgovorni urednik

Dimitrije Vujadinović

Redakcija

Milena Dragičević Šešić (Univerzitet umetnosti, Beograd), Sanjin
Dragojević (Fakultet političkih znanosti, Zagreb), Dimitrije Vujadinović
(BalkanKult, Beograd)

Prevod

Nedeljka Čurlin

Kompjuterski slog

Minja Cvijanović

Štampa

LitoStudio

Novi Sad

2003.

CIP - Каталогизација у публикацији
Народна библиотека Србије, Београд

COBISS.SR-ID